

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İNSANIN YARATILIŞI İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHRİÇ VE TAHLİLİ

Fatma AKTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2013

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

İNSANIN YARATILIŞI İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHRİÇ VE TAHLİLİ

Fatma AKTAŞ

Danışman: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2013

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında
YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

Üye: Doç. Dr. Münir YILDIRIM

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

İNSANIN YARATILIŞI İLE İLGİLİ HADİSLERİN TAHRİÇ VE TAHLİLİ

Fatma AKTAŞ

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ

Ağustos 2013, 123 Sayfa

Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tezin konusu, kapsamı, amacı ve genel kaynaklarından oluşan giriş bölümü yer almaktadır.

İkinci bölüm Hz. Âdem ve Havva'nın yaratılışı konusu hadis kaynaklarından ve tefsir kaynaklarından incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise ceninin anne karnında oluşum aşamaları ele alınmıştır. Bu aşamalar da ikinci bölümde olduğu gibi yine hem hadis hem de tefsir kaynaklarından yararlanılarak incelenmiştir.

Bu çalışmamızda, anlayış farklılıklarına yol açan tarihi süreçleri göz önünde bulundurduk. İncelediğimiz hadis rivayetleriyle ilgili farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hz. Âdem, Hz. Havva, Cenin, Nutfe, Alaka, Mudğa

ABSTRACT**HADİTHS' ABOUT HUMAN'S CREATION ANALYSIS AND EVALUATION****Fatma AKTAŞ****Master of Science Thesis, Department of Basic Islamic Sciences****Supervisor: Doç. Dr. Muhammet YILMAZ****August, 2013, 123 Pages**

This study consists of three chapters. In the first chapter involves thesis's subject, scope, purpose and introduction. The introduction consists of general sources.

In the second chapter, subject of Adam and Eve's creation was researched at hadith sources and exegesis sources.

In the three and last chapter, embryo's creation phases in the womb was handled. This phases was researched at hadith and exegesis sources as in the second chapter.

At this our study, we considered historic processes that causes understanding variations. We mentioned to different views that are about hadith rivayahs.

Key Words: Adam, Eve, Embryo, Spermdrop, Clotted blood, Lump of flesh.

ÖNSÖZ

Bütün dinlerde ve beşeri bilimlerde yer alan insanın yaratılışı konusu araştırmacılar için merak konusu olmuştur. Yaratılış kelimesi çok geniş anlamli olup kâinattaki her şeyi içine almaktadır. Bu çalışmada, milyarlarca yaratılmış varlık içerisinde seçkin bir konumu olan insanın yani Hz. Âdem, Hz. Havva ve diğer insanların yaratılışı üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çalışmamız girişle birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Girişte konunun önemi ve amacı üzerinde durularak yöntemi hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, yaratılmış ilk insan olarak nitelenen Hz. Âdem'in yaratılışı; yaratıldığı madde ve özellikleri, geçirdiği aşamaları ayet ve hadisler bağlamında ele alınıp değerlendirilmiştir. İlk kadın olan ve insan neslinin annesi Hz. Havva'nın yaratılışı meselesi yine aynı doğrultuda ele alınmıştır. Gerekli değerlendirmelerle konunun önemli yönlerine işaret edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise hadis ve ayetlerde insanın anne karnında yaratılışı ve geçirdiği evreler incelenmiş, rivayetlerin tahlili yapılmıştır.

Hz. Âdem, Havva ve insanın cenin olarak yaratılışı tasnif edilerek incelenmiştir.

Bu çalışma esnasında tavsiye, tenkit ve destekleriyle bana yol gösteren değerli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Muhammet YILMAZ'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca temel kaynaklardan faydalanma ve bu kaynaklardaki bilgilerin düzenlenmesi ve yorumlanması konusunda görüş ve yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli arkadaşım Arş. Gör. Elif YAZICI'ya şükranlarımı sunarım.

Fatma AKTAŞ

ADANA-2013

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Kapsamı, Amacı, Yöntemi ve Kavramsal Çerçeve	1
1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı	1
1.1.2. Tezin Amacı ve Yöntemi	2
1.1.3. Kavramsal Çerçeve	2

İKİNCİ BÖLÜM

İLK İNSAN OLARAK HZ. ÂDEM VE HZ. HAVVA’NIN YARATILIŞI

2.1. İlk İnsan olarak Hz. Âdem’in Yaratılışı	10
2.1.1. Kur’an’da Hz. Âdem’in Yaratılışı	10
2.1.1.1. Toprak (Türab) Safhası	10
2.1.1.2. Çamur (Tîn) Safhası	12
2.1.1.3. Yapışkan Çamur (Tîn-i Lâzib) Safhası	13
2.1.1.4. Süzölmüş Çamur (Sülâle min Tîn) Safhası	14
2.1.1.5. Şekillenmiş Cıvık Bir Balçık (Hame-i Mesnûn) Safhası	15
2.1.1.6. Pişmiş Çamur (Salsâl) Safhası	17
2.1.1.7. Ruh Verilmesi Safhası:	18
2.1.2. Hadislerde Âdem’in Yaratılışı	20
2.1.2.1. Hz. Âdem’in Yaratıldığı Toprakla İlgili Hadisler	20
2.1.2.2. Hz. Âdem’in Cuma Günü Yaratılmasıyla İlgili Hadisler	26
2.1.2.3. Hz. Âdem’in Bir Sûret Üzere Yaratılmasıyla İlgili Hadisler	41

2.1.2.4. Hz. Âdem'in Yaratılış Özellikleri ile İlgili Diğer Bazı Hadisler	52
2.2. Hz. Havva'nın Yaratılışı	70
2.2.1. Kur'an'da Hz. Havva'nın Yaratılışı	70
2.2.2. Hadislerde Hz. Havva'nın Yaratılışı	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENİNİN ANNE KARNINDA YARATILIŞI

3.1. Ceninin Anne Karnında Yaratılışı	83
3.1.1. Kur'an'a Göre Ceninin Anne Karnında Geçirdiği Evreler	83
3.1.2. Hadislere Göre Ceninin Anne Karnında Geçirdiği Evreler	89
3.1.2.1. Nutfе, Alaka, Mudğa, Kaderinin Yazılması ve Ruh Üflenmesiyle İlgili Hadisler	89
3.1.2.2. Ceninin Kemikleri ve Organlarının Oluşumuyla İlgili Hadisler	102
3.1.2.3. Ceninin Cinsiyetinin Belirlenmesiyle İlgili Hadisler	106
3.1.2.4. Ceninin Anne Babaya Benzemesiyle İlgili Hadisler	110

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

KAYNAKÇA	119
ÖZGEÇMİŞ	123

KISALTMALAR LİSTESİ

as	: Aleyhi's-selâm
Çev.	: Çeviren
sav	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
HÜİFD	: Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hız.	: Hazreti
r.a.	: Radiyallâhu anh(a)
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar arası
trc.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz
v.	: Vefat Tarihi
y.y.	: Baskı yeri yok

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Kapsamı, Amacı, Yöntemi ve Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Tez çalışmamızın konusu ve kapsamı, semavî dinlere göre ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem; ilk kadın, Hz. Âdem'in eşi ve insan neslinin annesi olan Hz. Havva ve onların nesli olan insanların yaratılış aşamalarını ayet ve hadisler kapsamında incelemektir. Kur'an'da bu yaratılışın nasıl yer aldığını görüp özellikle hadis rivayetlerindeki durumu ortaya koymaktır.

Bu çalışmada, Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın yaratılışı ve insanın anne karnında geçirdiği yaratılış evreleriyle ilgili hadisler hakkında *Kütüb-ü Tis'a* çerçevesinde bir kaynak taraması yapmaya çalışacağız. Bu çerçevede tespit edebildiğimiz bütün tarikleri ortaya koymayı ve rivayetleri sahâbî ravilerine göre sınıflandırıp tahlil etmeyi amaçladık. Hadis kaynaklarında, konuyla ilgili hadisleri tespit etmek için başta Malik b. Enes'in (v. 179/795) *Muvatta'*ı, Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned'i*, Dârimî'nin (v. 255/869) *Sünen'i*, Buhârî'nin (v. 256/870) *Sahih'i*, Müslim'in (v. 261/875) *Sahih'i*, Tirmizî'nin (v. 279/892) *el-Câmiu's-Sahih'i*, Ebû Dâvûd'un (v. 275/889) *Sünen'i*, Nesâî'nin (v. 303/915) *Sünen'i*, İbn Mâce'nin (v. 273/887) *Sünen'i* olmak üzere hadis kaynakları çalışmamızın bilgi kaynağıdır. Ayrıca rivayetlerle ilgili değerlendirme ve yorumlar için İbn Hacer el-Askalânî'nin (v. 852/1449) *Fethü'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Nevevî'nin (v. 676/1277) *el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccac* ve Mübârekfûrî'nin (v. 1935) *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi 'it-Tirmizî* isimli bazı şerhlerden yararlandık. Ahmed b. Hanbel'in rivayetlerini ve Şuayb el-Arnâvut'un görüşlerini aktarırken *Şuayb el-Arnâvut tahkiki Ahmed b. Hanbel Müsned'i*ni kullandık. Ayrıca konuyla ilgili değerlendirmelerde yayınlanmış makale, kitap gibi çalışmalardan da yararlandık.

Konuyu Kur'an ayetlerinden incelerken de başta ilk dönem olmak üzere geçmişten günümüze tefsir kaynaklarına müracaat ettik. Bunlar; Taberî'nin (v. 310/923) *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Mâturîdî'nin (v.333/944) *Te'vîlâtü'l Kur'ân*, Zemahşerî'nin (v. 538/1144) *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl*, Fahreddîn er-Râzî'nin (v. 606/1209) *Mefâtihu'l Ğayb*, Kurtubî'nin (v. 671/1273) *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*,

Şevkânî'nin (v. 1250/1834) *Fethu'l-Kadîr*, Âlûsî'nin (v. 1270/1854) *Rûhu'l-Meânî*, Kâsımî'nin (v. 1914) *Mehâsinü't-Te'vil*, Merâgî'nin (v. 1952) *Tefsiru'l-Merâgî*, Mevdûdî'nin (v. 1979) *Tefhîmu'l-Kur'ân*, Tabatabâî'nin (v. 1981) *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Süleyman Ateş'in *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri* gibi eserlerdir.

1.1.2. Tezin Amacı ve Yöntemi

Bu çalışmada öncelikli amaç konu ile ilgili rivayetleri hadis kaynakları taranmak suretiyle tespit etmektir. Böylece konuyla ilgili yorum ve düşüncelerin şekillenmesini sağlayan merviyâtı sistematik bir biçimde ortaya koymaktır. Daha sonra bu rivayetler sınıflamaya tabi tutulup benzer içerikli hadislerin birlikte ele alınmasıdır. Rivayetler değerlendirmeye tabi tutulurken de hadis kaynaklarındaki referanslarını tespit ederek ilmi veriler yanında, bilimsel güvenilirlik ve geçerlilik ölçütleri göz önünde bulundurma hedeflenmektedir. Ayrıca bu çalışmada hadislerin tespitinde Kütüb-ü Tis'a başta olmak üzere temel hadis kaynaklarına başvurulmuştur. Hadislerin tahririyle bir durum tespiti yapıp rivayetlerin sıhhat durumlarıyla ilgili değerlendirme yapılmıştır.

Çalıştığımız konuyla ilgili akademik düzeyde tez ve makaleler vardır. Bunlar arasında Nurullah Agitoğlu'nun 'Hz. Âdem ile İlgili Rivayetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi' (Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Elazığ, 2005) ve Sezai Engin'in 'Yaratılışla İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi' (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya, 2006) isimli yüksek lisans tezleri sayılabilir. Bizim çalışmamızda ise yaratılışla ilgili olarak özelde insanın yaratılış aşamaları ve özellikleri incelenmeye ve değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

1.1.3. Kavramsal Çerçeve

Bu kısımda Âdem, Havva, cenin, nutfе, alaka, mudğa kavramları açıklamaya çalışacağız.

a) Hz. Âdem

Âdem, insanlığın babasıdır. Bu adı almasının nedeni, bedeninin topraktan yaratılmış olmasındandır. Bazıları da renginin esmer oluşudur demişlerdir. Âdem bir adam, esmer adam demek gibidir. Ayrıca, değişik maddelerden ve farklı güçlerden meydana geldiğinden bu adı aldığını söyleyenler de vardır. Bununla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şöyle geçmiştir: "Biz insanı imtihan maksadıyla katışık bir sudan yarattık."

(İnsan 76/2). “Ona ruhumdan üfledim” (Hicr 15/29) ayetinde sözü edilen ruh üflenip o, güzelleşince; “onları yarattığımız varlıkların pek çoğundan üstün tuttuk” (İsrâ 17/70) ayetinde ifade edildiği gibi akıl, anlayış ve düşünce ile diğer varlıklardan üstün kılındığı için bu ismi almıştır diyenler de vardır.¹

Âdem kelimesinin menşe ve istikakı tartışmalıdır. Kelimenin Sümer dilindeki adamu (babam), Âsur-Bâbil dilindeki adamu (yapılmış, meydana getirilmiş, ortaya konmuş; çocuk, genç) veya Sâbiî dilindeki adam (kul) kelimesinden geldiği ileri sürülmüştür. Bazıları, Âdem kırmızı topraktan (adamah) yaratıldığı çin ona, “kırmızı” manasına gelen Adam adının verildiğini ileri sürmüşlerse de bu görüş ilgi görmemiştir. Diğer taraftan, Tekvîn’deki (2/7) “Yerin toprağından (adamah) insanı (adam) yarattı” ifadesinden dolayı, âdem kelimesinin toprakla bağlantısı olduğu da söylenmiştir.

Âdem kelimesinin hangi dilden geldiği ve hangi kökten türemiş olduğu konusu Müslüman dilciler arasında da tartışılmıştır. Dilcilerin çoğu bu kelimenin Arapça asıllı olduğunu, “esmerlik” anlamına gelen el-üdme veya “tip, örnek” anlamındaki el-edeme kökünden türetildiğini savunurlar. Başka bir görüşe göre, “bir şeyin dış yüzü” (daha çok edîmetü’l-arz şeklinde “yeryüzü”) anlamına gelen el-edîme kelimesinden türetilmiştir. Âdem kelimesinin “insicam, ülfet” anlamına gelen el-üdm veya el-üdmeden türetilmiş olabileceği de söylenmiştir. Kökünün Arapça olduğunu iddia edenlere göre kelimenin aslı e’dem şeklinde iki hemzeli olmakla birlikte, morfolojik kural ve fonetik zaruriyetler uyarınca, iki hemze elife çevrilerek âdem şeklini almıştır. Âdem kelimesinin Arapça’ya Süryânîce veya Ârâmîce’den geçtiğini savunanlar da olmuştur. Nitekim Zemahşerî, Arap dilcilerinin Ya’kûb, İdrîs, İblis vb. isimlerde yaptıkları gibi âdem ismini de el-üdme veya edîmü’l-arzdan türetmek istediklerini, ancak bu kelimenin kesinlikle yabancı bir isim olduğunu belirtmektedir.

Âdem’in yaratılışı konusuna gelince, bu durum Tevrat ve Kur’an-ı Kerim’de anlatılmaktadır. Tevrat’ta ilk insanın yaratılış şekli ve zamanı iki ayrı hikâyede farklı biçimlerde nakledilmektedir. “Ruhban metni” adı verilen birinci hikâyeye göre insan, yaratılışın altıncı gününde, diğer bütün varlıklardan sonra Tanrı’ya benzer bir surette, ilk defa erkek ve dişi olarak yaratılmıştır. “Yahvist metin” adı verilen ikinci hikâyede ise önce erkeğin, daha sonra da onun kaburga kemiğinden kadının yaratıldığı anlatılır. İlk insan (adam), bizzat Tanrı tarafından yerin toprağından (adamah) yapılmış, daha sonra burnuna hayat nefesi üflenerek canlı bir varlık olmuştur. Tevrat tefsirlerinde ve apokrif

¹ Râgıb el-İsfahânî, Ebû’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, Beyrut trs., s.14.

kabul edilen kitaplarda Âdem'in yaratıldığı toprağın kutsal yer (Kudüs'teki Süleyman Mâbedinin bulunduğu mahal) ile dünyanın dört bir yanındaki kırmızı, siyah ve beyaz topraktan alındığı belirtilir.²

Eski Ahid'i, kutsal kitaplarında bir bölüm olarak benimseyen Hristiyanlar, yaratılış konusunda verilen bilgileri prensip olarak kabul etmekle birlikte, yaptıkları yorumlarla Yahudilerden ayrılmaktadır. Hristiyanlar, Âdem'i gerçek bir şahsiyetten çok bir sembol olarak gördüklerinden, onun yaratılışını genel anlamda insan cinsinin yaratılışı şeklinde görmekte ve hadiseye bu açıdan yaklaşmaktadırlar. Kitâb-ı Mukaddes'in verdiği bilgileri esas alarak yapılan yorumlarda ki bunlara St. Augustin de katılmaktadır; Âdem, kendisinden önce aynı cinsten başka bir varlık olmadığı, bütün insan neslinin ondan türediği ilk insan olarak görülmüştür.

Âdem, hepsinin özünü toprağın meydana getirdiği, sıcaklık, soğukluk, rutubet ve kuraklık gibi dört temel unsurdan yaratılmıştır. Toprak yaratıcı gücün yetkisiyle kendi kendine bir insan şekli vermiş ve Âdem'in maddî kalıbını ortaya çıkartmıştır. Bu kalıba, Âdem'i diğer varlıklardan ayıran, ona mümtaz bir yer kazandıran ve manevî yönünü teşkil eden ruh bizzat Allah tarafından üfürülmüştür. Böylece insan toprak gibi maddî, ruh gibi manevî iki temel prensibin birleşmesi sonucu insan olmuştur. Onu, yeryüzünde bulunan toprak ile manevî unsurlardan olarak kabul edilen Allah'ın nefesinden meydana geldi diye değerlendirenler de bulunmuştur.³

Kur'an-ı Kerim'de ise Hz. Âdem'in yaratıldığı madde, çeşitli ayetlerde değişik terimlerle ifade edilmektedir. Fahreddin er-Râzî bu ayetlerde onun yaratılış keyfiyetinin muhtelif şekillerde tasvir edildiğini belirterek bunları şöyle sıralamaktadır: Toprak (türab), su (mâ'), çamur (tîn), akışkan veya süzme çamur (sülâle min tîn), yapışkan çamur (tîn lâzib), kurumuş çamur (salsâl). Râzî'ye göre bunların ilkinde "porselen gibi ses çıkaran (fehhâr) kurumuş çamur", ikincisinde "bir müddet suda kaldığından rengi siyahlaşmaya yüz tutmuş madde (hame'), üçüncüsünde de "kokusu değişmiş madde (mesnûn)" kastedilir.

Hadislerde de Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığına dair rivayetler mevcuttur. Nitekim genellikle sahih kabul edilen bir rivayete göre 'Allah, Âdem'i yeryüzünün her tarafından alınan toprak örneklerinin birleşiminden yaratmıştır...'

² Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *DİA*, İstanbul 1988, I. 358.

³ Mustafa Erdem, *Hazreti Âdem (İlk İnsan)*, Ankara 2007, s. 50-51.

Kur'an, sahih hadisler ve bunlara dayanan diğer güvenilir İslâmî kaynakların Hz. Âdem hakkında verdiği bilgilerden çıkan sonuca Âdem topraktan yaratılmıştır.⁴

b) Hz. Havva

Havvâ kelimesi için lügatlerde; Âdem aleyhisselâm'ın eşi, "siyah" anlamındaki "ahva" kelimesinin müennesi, bir yer adı ve Alkame b. Şihâb'ın atının adı şeklinde açıklamalar mevcuttur.⁵

İbrânîce Tevrat'ta adı Havvâh'tır. Tevrat'ın Yunanca tercümesine Eva, Latince'ye Heva, buradan da Batı dillerine Eve şeklinde geçmiştir. Tevrat'a göre insan neslinin annesine Havvâ ismi, bütün yaşayanların annesi olduğu için "canlı, yaşayan" anlamında Hz. Âdem tarafından verilmiştir. Böylece Kitâb-ı Mukaddes yazarı, havvâ kelimesini "yaşamak" veya "yaşatmak" anlamındaki hâyah köküyle yahut "hayat" anlamındaki hayya ile açıklamaktadır. Bununla beraber havvâ kelimesinin etimolojisi tartışmalıdır. Tekvîn'deki etimoloji kelimeyi yaşamak (hâyah) köküyle bağlantılı kılmaktadır. Bun karşı İbrânîce'de yaşamak fiilinin havvâh değil hayah olduğu itirazı yapılmakla birlikte havvâh kelimesinin "canlı, yaşayan" anlamındaki hayyâhın eski şekli olduğu belirtilmektedir.

Tevrat'ta insanın yaratılışıyla ilgili iki anlatımdan Ruhban metnine ait olan ilkinde insanın erkek ve dişi olarak yaratıldığı, Yahvist metne ait ikincisinde ise önce erkeğin, daha sonra kadının yaratıldığı belirtilmektedir. Bu ikinci rivayete göre erkek yaratıldıktan sonra Rab ona uygun bir yardımcı yapmak niyetiyle kır hayvanlarını, göğün kuşlarını topraktan yaratır. Adam bütün bu varlıklara ad koyar, fakat kendisine uygun bir yardımcı bulamaz. Bunun üzerine Rab Allah Adam'ı derin bir uykuya daldırır, onun kaburga kemiklerinden birini alarak bundan bir kadın yapar ve Adam'a getirir. Adam da, "Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir; buna kadın (nisâ, İbrânîce'de işşah) denilecek, çünkü o insandan (erkek, İbrânîce'de iş) alındı" der. Tevrat tefsirlerine göre Havvâ, Âdem'in sağ böğründeki on üçüncü kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Tanrı onu böbürlenmemesi için Âdem'in başından, başkasına bakmaması için onun gözlerinden, başkalarını dinlememesi için kulaklarından, dedikodu yapmaması için ağzından, kıskanç olmaması için kalbinden, hırsızlık yapmaması için ellerinden, başıboş dolaşmaması için de ayaklarından yaratmamış; fakat mütevazı olması için bedeninin gizli olan kısmından (kaburga kemiğinden) yaratmıştır.

⁴ Bolay, "Âdem", *DİA*, I. 358.

⁵ Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh*, Beyrut 1999, V. 1854; İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, Kahire trs., IX. 1062.

Sümerler'in Enki ve Ninhursag efsanesi, Havvâ'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratılması olayına ışık tutmaktadır. Bu efsaneye göre Dilmun (Sumer cennetinin adı) saf, temiz ve parlak bir memleket, hastalık ve ölüm bilmeyen “yaşayanların memleketi” dir. Büyük ana tanrıça Ninhursag, bu cennette diğerlerinin yanında sekiz bitkiyi filizlendirir, fakat su tanrısı Enki bu bitkileri birer birer yer. Bunun üzerine Ninhursag çok kızar ve Enki'yi ölümle lanetler. Enki'nin sağlığı bozulmaya başlar ve sekiz organı hastalanır. Daha sonra Ninhursag, Enki'nin ağrıyan sekiz organı için sekiz tanrı yaratır ve onu iyi edip sağlığına kavuşturur. Enki'nin hasta organları arasında kaburga da vardır. Kaburganın iyileşmesi için Ninhursag tanrıça Ninti'yi doğurur. “Ti” Sümerce'de hem kaburga hem de hayat demektir. Enki'nin kaburgasını iyi etmek için yaratılan tanrıçanın ismi hem “kaburganın hanımı” demek olan isim, bir kelime oyunu ile Tevrat'ın cennet kıssasında Havvâ olarak “yaşatan hanım” anlamına dönüşmüştür.

Tarih, tefsir, kısas-ı enbiyâ kitaplarında Havvâ ile ilgili çoğu İsrâiliyat türünden çeşitli rivayetler yer almıştır. Buna göre Allah Âdem'i cennete yerleştirdiğinde Âdem orada yalnızdı. Onu ağır bir uykuya daldıran Allah sol böğründeki kaburga kemiklerinden birini almış ve ondan Havvâ'yı yaratmıştır. Bu ameliye sırasında Âdem hiç acı çekmemiştir; çünkü eğer acı hissetseydi kadına karşı meyli olmazdı. Daha sonra Havvâ'ya cennet elbiseleri giydirilir, süslenir ve Âdem'in başucuna oturtulur. Âdem uykudan uyanınca onu görür ve Havvâ adını verir. Meleklerin bir sorusu üzerine de onun kadın olduğunu, canlıdan yaratıldığı için ona Havvâ adını verdiğini bildirir; niçin yaratıldığı sorusuna da “Her iki cinsin birbiriyle huzur bulması için” karşılığını verir.

Kur'an-ı Kerim'de Havvâ adı geçmemekte, Hz. Âdem'le ilgili ayetlerde ondan Âdem'in zevcesi olarak bahsedilmektedir (Bakara 2/35; A'râf 7/19; Tâhâ 20/117). Yine Kur'an'da “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkek ve kadın üretilen yayan rabbinizden sakının” (Nisâ 4/1; A'râf 7/189; Zümer 39/6) denilmektedir. Genellikle müfessirler, ayetteki nefis kelimesiyle Hz. Âdem'in kastedildiğini söylemekte ve buna delil olarak da şu hadisi göstermektedirler. “Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz (onlara iyi davranınız); çünkü kadın eğri kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburga kemiğinin en eğri kısmı baş tarafıdır. Onu doğrultmaya çalışırsan kırarsan, hali üzere bırakırsan öyle eğri kalır. Kadınlar hakkında hayır tavsiye ediniz.” Bu hadis, umumiyetle lafzî manada yorumlanarak Havvâ'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı görüşünün benimsenmesine rağmen Tevrat'a da uygun olan bu görüş bazı âlimlerce kabul edilmemektedir. Hadisi, kadınların hassas ruhî durumunu belirten mecazi bir ifade olarak yorumlayan bir kısım âlimler Hz.

Peygamber'in bu açıklamasıyla, yaratılışın menşeinden ziyade kadınlara karşı dikkatli ve nazik davranılması gerektiğine dikkat çektiğini kabul etmektedirler.⁶

c) *Cenin*

“Örtmek; örtünmek, gizlenmek” anlamındaki cenn kökünden türeyen cenin (çoğulu ecinne), sözlükte “gizli olan şey, anne karnındaki çocuk” gibi manalara gelmektedir. Henüz doğmamış çocuğa, doğum vaktine kadar anne karnında saklandığı için cenin denmiş, kelime ayet ve hadislerde bu anlamda kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerim'de insanın yaratılışı anlatılırken onun anne karnında çeşitli safhalardan geçtiği ve belli bir süre sonunda rahimde gelişmesini tamamlayıp dünyaya geldiği belirtilmektedir.⁷

Cenin oluşumunda anne karnında geçirdiği evreler nutfe, alaka, mudğa gibi terimlerle ifade edilmiştir.

- *Nutfe*

Nutfe, sözlüklerde küçük inci⁸, su damlası⁹, saf su¹⁰, cevher¹¹, deniz¹², az ya da çok su¹³, akan bir şey, beyaz¹⁴, akan su, çamur izi olmayan akan su, çok beyaz olan şey¹⁵, meni¹⁶ anlamlarında kullanılmıştır. Saf su anlamındaki nutfenin çoğulu “nitâf”, meni anlamındaki nutfenin çoğulu ise “nutaf” şeklinde gelir.¹⁷

⁶ Ömer Faruk Harman, “Havvâ”, *DİA*, İstanbul 1997, XVI. 542-545.

⁷ Mustafa Uzunpostalıcı, “Cenin”, *DİA*, İstanbul 1993, VII. 369.

⁸ Râğıb el- İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 492; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XLVIII. 4461; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kahire 2004, s. 931.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XLVIII. 4461; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 931; Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San'anî el-Yemenî, *Fethü'l-Kadîr*, y.y., trs., III. 595.

¹⁰ İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvînî el-Hemedânî, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lügâ*, y.y., 1979, V. 440; Komisyon, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s. 931; Cevherî, *es-Sihâh*, Beyrut 1979, IV. 1434; Râğıb el- İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 492; Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, y.y., 1980, III. 194; Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vasîtî, *Tâcu'l-Arûs*, Kuveyt 1987, XXIV.419.

¹¹ *Kitâbü Beyzâvî*, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (v. 685/1286), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, [*Kitâbü Mecmûatin mine't-Tefâsîr içinde*], Beyrut trs., IV. 336.

¹² Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, III. 194.

¹³ Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, III. 595.

¹⁴ *Kitâbü Beyzâvî*, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, [*Kitâbü Mecmûatin mine't-Tefâsîr içinde*], IV. 336.

¹⁵ Bikâî, Ebü'l-Hasen Bürhânüddîn İbrahim b. Ömer, *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, Kahire trs., XIII. 115.

¹⁶ Cevherî, *es-Sihâh*, IV. 1434; Râğıb el- İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 492; İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, y.y., trs., V. 406; Ebû Hayyân el-Endülüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît*, Beyrut 1993, VI. 327; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, III. 194; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, III. 595.

- *Alaka*

“Alaka” kelimesi sözlükte çeşitli anlamlarda kullanılır.

“Alaka” sözcüğü “a-la-ka” fiilinden türetilmiş olup bir şeye yapışmak, tutunmak, asılı olmak demektir.¹⁸ “Alaka” aynı zamanda suda yaşayan ve tutunduğu hayvanların kanıyla beslenen kan emici sülük anlamına gelir. Hayvan su içtiğinde sudaki sülük ona yapışırsa yine bu fiil kullanılır.¹⁹ “Alak” genel anlamda “kan; koyu kırmızı veya kalın ya da katılaşmış (donmuş, pıhtılaşmış) kan” anlamında kullanılır.²⁰ “Alak”, donmuş, katı kan; “alaka” ise o kanın bir parçası anlamlarında da kullanılmıştır.²¹ Ayrıca “alaka” ile ilgili çocuğun kendisinden oluştuğu donmuş kan²², meniden oluşmuş donmuş kan²³, taze (canlı) kan²⁴, kendisinde ıslaklık, nem olduğu ve geçtiği yere tutunduğu için bu ismi almıştır²⁵ gibi tanımlar yer almaktadır.

“Alak” kelimesi genellikle kan pıhtısı şeklinde açıklanmakla birlikte döllenmiş yumurtanın ana rahminde tutunan, yani embriyon safhasından önceki halini ifade ettiği de söylenmiştir.²⁶

- *Mudğa*

“Mudğa” kelimesinin ise sözlük anlamlarından bazıları şunlardır:

“Mudğa”nın, çiğnenebilecek küçük bir parça et²⁷, “alaka”dan oluşmuş çiğneyenin çiğnediği miktar²⁸, şekli ve çizgileri belli olmayan küçük bir parça et²⁹, insanın ağzına

¹⁷ Cevherî, *es-Sihâh*, IV. 1434; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XLVIII. 4461; Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, s. 931.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXIV. 3071.

¹⁹ Komisyon, *el-Mu'cemü'l-Vasît*, s. 622; Cevherî, *es-Sihâh*, IV. 1029; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 343; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXIV. 3075; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, III. 259; Cevherî, *es-Sihâh*, IV. 1029.

²⁰ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 343; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, V. 406; Ebû Hayyân el-Endülüsî, *el-Bahru'l-Muhît*, VI. 327; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXIV. 3075; Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XIII. 115; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, V. 627; *Kitâbü Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (v. 685/1286), Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, [Kitâbü Mecmûatin mine't-Tefâsîr içinde]* IV. 336.

²¹ İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, IV. 125; Cevherî, *es-Sihâh*, IV. 1029; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXIV. 3075.

²² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 343.

²³ Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, III. 595.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, V. 406; Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XIII. 115; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, III. 595.

²⁵ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, V. 406.

²⁶ Emin Işık, “Alak Sûresi”, *DİA*, İstanbul 1989, II. 333.

²⁷ İbn Fâris, *Mekâyisi'l-Lüğa*, V. 130; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, V. 406; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXVI. 4222; Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, III. 595; *Kitâbü Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed, Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl, [Kitâbü Mecmûatin mine't-Tefâsîr içinde]*, IV. 336.

²⁸ Şevkânî, *Fethü'l-Kadîr*, III. 595.

²⁹ Bikâî, *Nazmü'd-Dürer*, XIII. 116.

alabildiği kadar et³⁰ gibi anlamları vardır. “Alaka”, parça et haline geldiği zaman “mudğa” denilmesi yine bir hadiste insanda bulunan iki et parçası olarak kalp ve dilin kastedilmesi “mudğa” ile ilgili kullanılan ifade ve tanımlardır. Ayrıca, “mudağu’l-umûr” yani işlerin, oluşların, şeylerin küçüğü şeklinde bir kullanım da mevcuttur.³¹

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXXVI. 4222.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXXVI. 4222.

İKİNCİ BÖLÜM

İLK İNSAN OLARAK HZ. ÂDEM VE HZ. HAVVA’NIN YARATILIŞI

2.1. İlk İnsan olarak Hz. Âdem’in Yaratılışı

2.1.1. Kur’an’da Hz. Âdem’in Yaratılışı

Âdem, İslâmî kaynaklarda insanlığın atası olması sebebiyle Ebü'l-Beşer, Ku’ran-ı Kerim’de Allah’ın seçkin kıldığı kişiler arasında sayılmış olduğundan safiyyullah unvanlarıyla da anılmaktadır.³²

Kur’an-ı Kerim’e göre Âdem’in yaratılışının diğer insanlarınki gibi olmadığı kesindir. Özellikle Âl-i İmrân suresinin elli dokuzuncu ayetinde, “Allah nezdinde - yaratılış bakımından- İsa’nın durumu Âdem’e benzer; Allah onu topraktan yarattı; sonra ona ‘ol!’ dedi ve oluverdi” denilerek bu iki peygamberin yaratılışlarındaki olağanüstü duruma işaret edilmiştir.³³

Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Âdem’le ilgili ayetler üç konu etrafında şekillenmektedir. Öncelikle Âdem’in son derece önemsiz bir madde olan topraktan başlamak üzere bedenî ve ruhî yönleriyle tam ve kâmil bir insan haline gelinceye kadar geçirdiği safhalardan söz edilir ve bu suretle Allah’ın kudretinin üstünlüğü vurgulanmış olur. İkinci olarak Âdem’in varlık türleri arasındaki mevkiinin yüksekliğine işaret edilir. Üçüncüsü de onun peygamberliğidir.³⁴ Biz burada birinci konuyu ele alacağız. Kur’an-ı Kerim’de Hz. Âdem’in yaratılışı çeşitli aşamalarla ve değişik terimlerle anlatılmıştır. Bunları şu şekilde sınıflandırabiliriz:

2.1.1.1. Toprak (Türab) Safhası

Hz. Âdem’in topraktan yaratılması ve yaratıldığı toprağın mahiyeti hususu Kur’an-ı Kerim’de çeşitli ayetlerde ifade edilmiştir.³⁵ Bu aşamada Âl-i İmrân 3/59 ve Rum 30/20 ayetlerini esas aldık.

³² Bolay, “Âdem”, *DİA*, I. 358.

³³ Bolay, “Âdem”, *DİA*, I. 358.

³⁴ Bolay, “Âdem”, *DİA*, I. 359.

³⁵ Âl-i İmrân 3/59; Hac 22/5, Rum 30/20, Fâtır 35/11, Mü’min 40/67.

إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa’nın durumu, Âdem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi.”³⁶

Kurtubî Âl-i İmrân 3/59. ayette Âdem’in topraktan yaratılması ile ilgili olarak toprağın önce çamur haline getirildiğini sonra ses veren kuru bir çamura dönüştürüldüğünü ve sonrasında da Hz. Âdem’in ondan yaratıldığını belirtmiştir.³⁷

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ

“Sizi topraktan yaratmış olması, O’nun ayetlerindendir; sonra siz, (yeryüzünün her yanına) yayılmakta olan bir beşer (türü) oldunuz.”³⁸

Rum 30/20. ayette insanın bu ilk maddesinin mahiyeti hakkında genel bir değerlendirme yapan Mâtürîdî bununla kendisinden fayda ve menfaat temin edilen temiz toprağın kastedildiğini belirtmiştir. Ona göre, Hz. Âdem’in topraktan yaratılmasının temsîlî anlamı ise şöyledir: Hz. Âdem’in yapışkan çamur, kara çamur ve diğer farklı kavramlarla anlatılan yaratılış maddesinin temel özelliği, kendisinden yarar elde edilebilen temiz toprak olmasıdır. İşte bu tertemiz toprağın sağladığı faydalar gibi, Allah Âdem’de hayır ve menfaatlerin tümünü var etmiştir.³⁹

Râzî ise ilgili ayette toprağın mahiyeti itibarıyla ağır, hareketsiz ve sönük olmasından dolayı canlı olmaya en uzak olduğunu söyler. Allah’ın da böyle bir maddeden bir canlı yaratmasının O’nun kudretine işaret ettiğini savunur. Râzî, Allah’ın Hz. Âdem’i topraktan, insanları da Âdem’den yarattığı halde niçin ayette, “Sizi topraktan yarattı” buyrulmuştur sorusuna iki şekilde cevap vermiştir:

1. İnsanın aslı (Hz. Âdem) topraktan yaratılmıştır.

2. Âdem’in soyundan gelen her insan aslında topraktan yaratılmıştır. İnsanların nutfeden yaratıldığını belirten Râzî, nutfenin de insanın beslendiği gıdalardan oluştuğunu ifade etmiştir. Ona göre gıdalar ya hayvan ya da bitki kaynaklıdır. Hayvanların gıdası bitkilere dayanır, bitkilerin kaynağı ise topraktır. Böylece insanın

³⁶ Âl-i İmrân 3/59.

³⁷ Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*, Beyrut 2006, V. 157.

³⁸ Rum 30/20.

³⁹ Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî, *Te’vîlâtü’l Kur’ân*, İstanbul 2006, VIII. 25.

nihayetinde toprağa dayandığını (topraktan yaratıldığını) söylüyor. Buradan da Râzî insanın nihayetinde toprağa dayandığını yani topraktan yaratıldığını belirtir.

Allah bu ayette topraktan, başka ayetlerde, "Allah, sudan bir beşer yarattı" (Furkan, 34) ve "Değersiz bir sudan" (Mürselât, 20) buyurarak üç şekilde yaratmadan bahsetmiştir. Râzî'nin bu üç ifadeyi şu şekilde bağdaştırmıştır: Sudan yaratma konusundaki düşünceleri şu şekildedir: İnsanın iki aslı (toprak ve su) olabileceği insanın dayandığı gıda olarak bitkinin toprakta bitebilmesi için suyun gereklidir. Dolayısıyla temel gıda olan bitkide hem toprağın hem suyun bulunur. Burada Allah yaratma için ya toprağı ya suyu ya da ikisini asıl kılabilceğinin izahı Râzî'ye göre Allah'ın böyle basit maddelerden mükemmel bir varlık olan insanı yaratması O'nun kudretine delalet etmesidir.

Râzî, filozofların, insanın anasır-ı erbaadan (toprak, su, hava ve ateş) meydana geldiği şeklindeki iddialarını ele almıştır. Filozoflar, Allah'ın insanın yaratılışı ile ilgili bu dört unsurun tamamından değil de neden sadece toprak ve su bahsettiğini sorgulamışlardır. Râzî ise buna cevap olarak ateş ve havanın iki ayrı unsur olmadığını bunların toprak ve sudan neşet ettiğini dolayısıyla asıl olanların toprak ve su olduğunu ifade etmiştir. Allah da bu sebeple özellikle bu ikisinden bahsetmiştir. Ayrıca Râzî, bu iki unsurun insanda bulunduğu herkesçe bilindiğini dolayısıyla Allah'ın görülen ve hissedilebilenleri Kuran'da ifade ettiği için özellikle ve toprak suyu belirtildiğini ifade etmiştir.⁴⁰

2.1.1.2. Çamur (Tîn) Safhası

Hz. Âdem'in yaratıldığı toprağın çamur aşamasına gelmesi hususu Kur'an-ı Kerim'de çeşitli ayetlerde ifade edilmiştir.⁴¹

الَّذِي أَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلَقَهُ وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ

“O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı.”⁴²

⁴⁰ Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, y.y. trs., XXV.108-109-110.

⁴¹ Secde 32/6-7; En'âm 6/2; A'râf 7/12; İsrâ 17/61; Sâd 38/71-76.

⁴² Secde 32/7.

Râzî Secde 32/6-7’de geçen ‘insan’ la kastedilenin Hz. Âdem olduğunu söylemiştir. Ona göre Hz. Âdem’in de çamurdan yaratılmasının sebebi çamurun su ve topraktan oluşmasıdır. Bununla birlikte insanlar da genel anlamda çamur/topraktan yaratılmıştır. Çünkü insanoğlunun aslı meni, meninin aslı da gıdadır. Gıdalar da, ya hayvansal ya da bitkiselidir. Ancak hayvansal gıdalar da netice itibariyle, bitkisel gıdalara dayanır. Bitki ise su ve topraktan yani çamurdan oluşur.⁴³

2.1.1.3. Yapışkan Çamur (Tîn-i Lâzib) Safhası

Çamur (Tîn) safhasından sonra yapışkan çamur (tîn-i lâzib) aşaması gelmektedir. Bu aşama Sâffât 37/11’de anlatılmaktadır:

فَاسْتَقْبَهُمُ اللَّهُ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مِّنْ خَلْقًا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّنْ طِينٍ لَّازِبٍ

“(Ey Muhammed!) Şimdi sen onlara sor: “Kendilerini yaratmak mı daha zor, yoksa yarattığımız diğer şeyleri yaratmak mı? Şüphesiz biz onları yapışkan bir çamurdan yarattık.”⁴⁴

Buradaki “tînin lâzib” (yapışkan çamur) ile ilgili ulemanın birbirinden farklı yorumları vardır. Kimi bu ifadeyi kelâmî kimi de filolojik açıdan değerlendirmiştir.

Mücahid, Saîd ibn Cübeyr ve Dahhak bu çamuru, birbirine yapışan iyi çamur olarak nitelendirmiştir. İbn Abbas ve İkrime de bu çamurun vasfına yani yapışkanlığına dikkat çekmişlerdir. Katâde ise onlara benzer bir yorumla bu çamurun ele yapışan bir çamur olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

Râzî bu ayetin yorumunda Allah’ın ilk defa yaratmasından hareketle daha sonra da diriltmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bunun da diriliş ve kıyametin delili olduğu sonucuna varmıştır. Râzî yine burada kelâmî bir inceliğe değinmiştir. Müşrikler insanın ebeveysiz insanın üreyip çoğalmasına itiraz etmişler bunun düşünülemeyeceğini söylemişlerdir. Râzî, bu ayetle onlara, âlemin hâdis olduğuna ve Allah’ın yaratmasıyla gerçekleştiğine inandıkları gibi bunu da kabul etmeleri gerektiği şeklinde cevap verildiğini belirtmiştir.

⁴³ Râzî, *Mefâtîhu’l-Gayb*, XXV. 173.

⁴⁴ Sâffât 37/11.

⁴⁵ İbn Kesîr, Ebû’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Kahire 2000, XXII. 9.

Râzî ayetteki “lâzib” kelimesinin anlamıyla ilgili onun yapışkan, kokmayan, özlü ve esnek özelliklerine sahip bir madde olduğu şeklindeki görüşlere yer verir. Ancak dil âlimlerinin çoğunluğunun kelimenin sonundaki bâ harfinin mîm olduğu yani lâzib değil lâzım şeklinde olması gerektiği kanaatini taşımaktadır. Ferra bu iki kelimenin aynı anlama gelişini belirtir. Kurtubî ise “lazib”in daha fasih olduğunu düşünmektedir.⁴⁶ Mâturîdî de “lâzib”i, yapışkan anlamına gelen ‘lâzik’ kelimesiyle açıklamıştır.⁴⁷

Kurtubî, “lazib”in farklı anlamlara geldiğine dair yorumları aktarmıştır. Bu yorumlar şu şekildedir:

- a) İbn Abbas, Katâde, İbn Zeyd ve Mücâhid buradaki lafzı, yapışkan, yapışıcı ve yapışan şeklinde değerlendirmişlerdir.
- b) İkrime: birbirini tutan, birbirine yapışan demektir, demiştir.
- c) Said b. Cübeyr de güzel, sıcak, ele yapışan demektir, der.
- d) es-Süddî ve el-Kelbî de katıksız ve halis anlamına geldiğini söylemişlerdir.
- e) Dahhak ise kokuşmuş demek olduğunu söylemektedir. Ayrıca Mücahid onun bu yorumuna da katılmaktadır.⁴⁸

2.1.1.4. Süzölmüş Çamur (Sülâle min Tîn) Safhası

Yapışkan çamur aşamasından sonraki aşama olan süzölmüş çamur (sülâle min tîn) safhası Mü’minûn 23/12’de anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ

“Andolsun, biz insanı, çamurdan süzölmüş bir özden yarattık.” 49

Taberî, ayetle ilgili farklı görüşlere yer vermiştir. Katâde’nin izahına göre ayette insanla kastedilen Âdem’dir. O da süzölmüş bir balçıktan yaratılmıştır. Mücahid ve İbn Abbas ise Âdem’den sonraki insanların, onun sulbünden süzülen sudan (meniden) yaratıldığı şeklinde açıklamışlardır.⁵⁰

⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXVI. 124-125; Kurtubî, *el-Câmi*, XVIII. 17.

⁴⁷ Mâturîdî, *Te’vilât*, VIII. 24; XII. 129.

⁴⁸ Kurtubî, *el-Câmi*, XVIII. 16-18.

⁴⁹ Mü’minun 23/12.

⁵⁰ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân*, y.y. 1995, XVII. 18-19.

Kurtubî'ye göre “sülâle”, “es-sellü” kökündendir. Bu da bir şeyden, bir şeyi çıkartmak anlamındadır. Buradan hareketle Kurtubî, Âdem'in çamurdan süzülerek yaratıldığını yani onun halis çamurdan yaratıldığını kastetmiştir. Kelbî'ye göre ise “sülâle” çamurun kendisidir, çünkü kişi çamuru sıktığı zaman o parmaklarının arasından sıyrılıp çıkar. İşte çıkan bu kısma sülâle denir.⁵¹

Mâturîdî, ‘sülâle min tîn’ ifadesinin en zengin/verimli çamur anlamına geldiğini belirtmiştir.⁵²

2.1.1.5. Şekillenmiş Cıvık Bir Balçık (Hame-i Mesnûn) Safhası

Kur'an-ı Kerim'de ifade edilen diğer bir aşama da şekillenmiş cıvık bir balçık (hame-i mesnûn) safhasıdır. Bu aşama Hicr 15/26ve 28. ayetlerde anlatılmaktadır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَإٍ مَسْنُونٍ

“Andolsun, biz insanı kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş bir balçıktan yarattık.”⁵³

Hicr 15/26ve 28. ayetlerde geçen “salsal”, “hamein” ve “mesnun” lafızları için tefsirlerde farklı yorumlar bulunmaktadır. Biz görüşleri bu sıraya göre sınıflandırarak ifade ettik.

“Salsâl” kelimesinin, neyi ifade ettiği hususunda değişik görüşler vardır. Bunlardan biri, “Vurulduğu zaman ses çıkaran çamur” manasıdır. Taberî bu görüşü tercih etmiştir.⁵⁴ “Salsal”, İbni Abbas ve bazı âlimlere göre kuru çamur demektir. Ebu Ubeyde'ye göre bu kelime kuma karıştırılmış sıcak çamurun kuruduktan sonra ses vermesine denilir. Kurtubî müfessirlerin çoğunun kabul ettiği görüşün bu olduğunu ifade ediyor. Mücahid ve Kisaî'ye göre ise ‘salsal’ kokuşmuş çamur anlamındadır.⁵⁵ Râzî, “salsal” ile ilgili iki görüşten bahsetmiştir. Bunlardan biri, “salsal” kelimesinin, ses veren kuru çamur olduğu söylenmiştir. Bu çamur pişmemiştir. Âlimler şöyle demişlerdir: O kuru çamura vurulduğunda, duyduğun ses uzun olursa, buna “salîl” adı verilir; ama bu seste, bir dalgalanma ve çınlama bulunursa, buna da “salsala” adı verilir.

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi*, XV. 18-19.

⁵² Mâturîdî, *Te'vilât*, X, 11.

⁵³ Hicr 15/26.

⁵⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, XIV. 57-59.

⁵⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, XII. 203

Müfessirler şöyle demişlerdir: “Allah, Âdem’i çamurdan yaratmış, ona şekil vermiş ve onu kırk sene güneşin altında bırakmıştır. Böylece o, tuğla gibi olan, çın çın öten bir hale gelmiştir. (Meleklerden) hiçbiri, bununla ne olacağını bilememiş, ona ruh üfürülünceye kadar da, ona benzeyen hiçbir şekil ve biçim görmemişlerdir.” sözün gerçeği ise şudur: Allah, Hz. Âdem’i insan suretinde çamurdan yarattı ve o çamur heykel kurudu. “Öyle ki, ona rüzgâr vurduğunda, ondan bir “salsala” bir çınlama sesi duyuluyordu. İşte bundan dolayı Allah Teâlâ onu “salsal” diye isimlendirdi. Diğer de Râzî, “salsal” kelimesinin “kokan, bozulmuş olan” anlamında olduğunu ve bu anlamın Arapların et bozulup koktuğu zaman söyledikleri deyimlerinden alındığını ifade etmiştir. Ancak bu görüşü zayıf bulmuştur. Çünkü Allah bu ayette “kuru bir çamurdan, suretlenmiş bir balçıktan” şeklinde buyurmuştur. Buradaki “hame-i mesnûn/ suretlenmiş bir balçık” ifadesinin zaten bir kokuşmaya ve bozulmaya delâlet ettiğini belirtmektedir.

“Kara toprak” anlamı da verilen “hamein” kelimesinin ise “civık çamur”, “rengi siyahlaşmış çamur” ve “kokuşmuş siyah çamur” manalarına geldiği zikredilmiştir.⁵⁶ Kurtubî, “hamein” kelimesinin kara çamur olduğunu ifade ediyor. Ebu Ubeyde’ye göre “hamein”, değişikliğe uğramış demektir. İbn Abbas, “mesnun” kelimesine ıslanmış, kokuşmuş ve sonra da seramik gibi ses veren hale gelmiş toprak anlamını veriyor. Mücahid ve Katâde de değişikliğe uğramış ve kokuşmuş çamur anlamına geldiğini ifade etmişlerdir. el-Ferrâ, bu ifade için değişikliğe uğramış anlamını vermektedir.⁵⁷ Râzî, “hamein” kelimesinin siyah, kokuşmuş çamur anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸

“İşlenebilir” diye tercüme edilen “mesnûn” kelimesinin de “değişen” “şekil alan” “yumuşak olan” “dökülmüş olan” manalarına geldiği zikredilmiştir.⁵⁹ Ebu Ubeyde, “mesnûn” ifadesine dökülmüş anlamı vermiştir. İbn Abbas’tan “mesnûn” un kuru olmayan, yaş, nemli anlamına geldiği rivayet edilmiştir. Bu da dökülen şey anlamındadır. Çünkü bir şey ancak yaş iken dökülebilir. Nehhâs da bu açıklamayı isabetli bulmuştur. Ahfeş de ayakta ve dimdik dikilen anlamını vermektedir.⁶⁰ İbnu's-Sikkât de Ebu Amr’ın “mesnûn” kelimesinin “değişen, tegayyür eden şey” anlamına geldiğini söylediğini işittim demiştir. Sîbeveyh ’in ‘mesnûn’un yüzün şekli ve sureti manasında olan “sünnetu'l-vech” ifadesinden olmak üzere, “bir suret ve şekil üzere

⁵⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, XIV. 59-60.

⁵⁷ Kurtubî, *el-Câmi*’, XII. 204-205.

⁵⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XIX. 180.

⁵⁹ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, XIV. 59-60.

⁶⁰ Kurtubî, *el-Câmi*’, XII. 205-206

şekillendirilmiş” anlamına geldiğini söylediğini belirtiyor.⁶¹

Mâturîdî bu aşamayı, uzun süre beklemekten dolayı çamurun kararması ve değişmesi olarak açıklamıştır.⁶²

Kurtubî, cumhurun görüşünü; ‘Hz. Âdem, önce dağınık toprak halinde idi. Sonra ıslatıldı, çamur oldu. Sonra da “hame-i mesnûn” yani, değişikliğe uğramış çamur haline gelinceye ve kokuncaya kadar bırakıldı. Sonra da kurudu ve ondan sonra da ses veren bir balçık haline geldi şeklinde belirtmiştir.⁶³

2.1.1.6. Pişmiş Çamur (Salsâl) Safhası

Yaratılışın çamur merhalelerinden sonuncusu olan pişmiş çamur (salsâl) safhası ise Rahmân 55/14’de ifade edilmektedir:

خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ

“Allah, insanı pişmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı.”⁶⁴

Taberî bu ayetle ilgili olarak Allah’ın, insanlığın atası olan Âdem’i, pişirilmiş ve vurulduğunda ses çıkaran kuru balçıktan yarattığını belirtmiştir. Bu itibarla ayette pişirilmiş (çamur) testilere benzetme yapıldığını ifade etmiştir.⁶⁵ Kurtubî’ye göre testi gibi ses veren kupkuru bir çamurdan buyruğunda geçen ‘kupkuru çamur’ sesi işitilebilen kurumuş çamur demektir. Yüce Allah onu pişen testiye (seramiğe) benzetmektedir. Ayrıca Kurtubî, bu ifadenin anlamının kum karıştırılmış çamur olduğunu söyleyenlerin de bulunduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Râzî, ayette geçen “fehhâr” kelimesinin ateşte pişmiş çamur yani tuğla-kiremit manasında olduğunu söylemiştir. Onun bu görüşüne göre de bu kelime lügat manası üzere kullanılmıştır. Nasıl “allâm” kelimesi, “âlim” in mübalağası ise “fehhâr” da “fâhir” kelimesinin mübalağasıdır. Bunun sebebini de şöyle açıklamıştır: “Un ufak olma özelliğindeki toprağın, suyu ve sıvıları içinde tutabilecek (bir çömlek) haline gelir. Sonra ufalanmayıp, içindekileri sızdırmayacak bir hal alır ve bununla da hem cinslerine

⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XIX. 180.

⁶² Mâturîdî, *Te’vilât*, VIII, 25.

⁶³ Kurtubî, *el-Câmi*, XII. 204

⁶⁴ Rahman 55/14.

⁶⁵ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XXII. 191-192.

⁶⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, X. 126.

karşı öğünmüş gibi olur.”⁶⁷

2.1.1.7. Ruh Verilmesi Safhası:

Hiz. Âdem’in yaratılışında toprak ve çamur aşamalarından sonra en son aşama olarak ruh verilmesi aşaması gelmektedir. Bu aşama da Kur’an-ı Kerim’de şu ayetlerde anlatılmaktadır:

إِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّیْ خَالِقٌ بَشَرًا مِّنْ طِیْنٍ فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِیْهِ مِنْ رُّوْحِیْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدٰیْنَ فَسَجَدَ الْمَلٰٓئِكَةُ كُلُّهُمْ اٰجْمَعُوْنَ اِلَّا اِبْلِیْسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَٰفِرِیْنَ

“Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: “Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip içine ruhumdan üflediğim zaman onun için saygı ile eğilin. Derken bütün melekler topluca saygı ile eğildiler. Ancak İblis eğilmedi. O büyüklük tasladı ve kâfirlerden oldu.”⁶⁸

فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِیْهِ مِنْ رُّوْحِیْ فَقَعُوْا لَهٗ سٰجِدٰیْنَ

“Ona bir biçim verdiğimde ve ona ruhumdan üflediğimde hemen ona secde ederek (yere) kapanın.”⁶⁹

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِیْهِ مِنْ رُّوْحِهٖ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْاَبْصَارَ وَالْاَفْنِدَةَ قَلِیْلًا مَّا تَشْكُرُوْنَ

“Sonra onu “düzeltip bir biçime soktu” ve ona ruhundan üfledi. Sizin için de kulak, gözler ve gönüller var etti. Ne az şükrediyorsunuz?”⁷⁰

Yukarıdaki ayetleri, ruhun Allah’a izafeti, ruhun mahiyeti ve üflenmesi şeklinde ele alarak değerlendireceğiz.

Râzî, Secde 9’daki “ona ruhundan üfledi” ifadesinde geçen ruh kelimesinin Allah’ın zâtına nisbet edilmesini şu şekilde açıklamıştır: Nasıl ki (beyt-ev) kelimesi Allah’a izâfe edilip ‘beytullah - Allah’ın evi’ deniliyorsa burada da ruh kelimesinin

⁶⁷ Râzî, *Mefâtîhu’l-Ğayb*, XXIX. 97.

⁶⁸ Sâd 38/71-74.

⁶⁹ Hicr 15/29.

⁷⁰ Secde 32/9.

Allah’a nisbet edilmesi teşrif ve gaye vermek içindir.⁷¹ Kurtubî de Hicr 29’da bu görüşü ifade ediyor.⁷²

Taberî de Sâd 71-74’te Allah’ın Âdem’e ruhundan üflemesiyle ilgili Dehhak’ın görüşünü aktarmıştır. Dehhak, burada bahsi geçen “ruh”tan maksadın, Allah’ın kudreti olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla Allah, Âdem’e hareket etme kudretini verince o da hemen hareket etmeye başlamıştır.⁷³ Râzî Sad 71-74’te “ruh”un mahiyetini ifade ederken ruhun bedene tıpkı ışığın havada, ateşin de kömürdeki nüfuz ve hareketi gibi hareket edip sirayet eder demiştir.⁷⁴

Râzî, ruh üflenmesiyle ilgili konudan bahsederken Hicr 29. ayette “nefh/üflemek” kelimesini havayı, bir cismin boşluğuna akıtmaktır şeklinde tanımlıyor. Dolayısıyla ayetteki ifade ruhu zahirî olarak hava ve rüzgâr gibi bir şey olarak hissettiriyor demiştir.⁷⁵ Kurtubî, Secde 9’da “üfürmek” tabirinin kullanılması ruhun, (rüzgâr anlamına gelen) rîh cinsinden oluşundan dolayı olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶ Kurtubî, Hicr 29. ayetle ilgili olarak üflemenin rüzgârı bir şeyin içinden geçirmek demek olduğunu, ruhun ise, gözle görülemeyen latif bîr cisim olduğunu belirtmiştir. Allah’ın sünnetinin de bu latif cisim (ruh) ile bedende hayatı yaratma şeklinde cereyan ettiğini ifade etmiştir.⁷⁷ Mâturîdî de ayette geçen ‘nefh/üflemek’ ifadesini, insanî bir fiil gibi anlaşılmaması gerektiğini belirttikten sonra, üflemeyi Allah’ın Âdem’de, kendisini canlı kılabilecek ruhu yaratması şeklinde açıklamıştır.⁷⁸

Konuyla ilgili ayetlerden Âdem’in yaratılışının belli bir gelişme seyri takip ettiği ve süresi bilinmemekle birlikte belli bir zaman içinde tamamlandığı sonucu da çıkarılabilir. Ancak bu gelişme hiçbir zaman, ilâhî irade ve kudretin tesiri olmaksızın tabii bir tekâmül şeklinde anlaşılmamalıdır. Bütün ilgili ayetlerde Âdem’in yaratılması olayında Allah’ın irade ve kudretinin etkisine özellikle dikkat çekilmiştir. Ayrıca Âdem’in herhangi bir canlıdan tekâmül suretiyle değil, topraktan ve tamamen bağımsız bir canlı türün ilk atası, yeryüzünde, öteki bütün canlı ve cansız varlıkların aksine, yükümlü ve sorumlu tutulan ve bunun için gerekli mânevî, ahlâkî, zihnî ve psikolojik

⁷¹ Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, XXIV. 174.

⁷² Kurtubî, *el-Câmi*’, XII. 208.

⁷³ Taberî, *Câmi ’u’l-Beyân*, XX. 144.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, XXVI. 228.

⁷⁵ Râzî, *Mefâtîhu ’l-Ğayb*, XIX. 182.

⁷⁶ Kurtubî, *el-Câmi*’, XVII. 15.

⁷⁷ Kurtubî, *el-Câmi*’, XII. 208.

⁷⁸ Mâturîdî, *Te ’vilât*, VIII, 28; XII, 279.

kabiliyetlerle donatılmış bir varlık olarak yaratıldığı, tartışmaya yer vermeyecek şekilde açıklanmıştır. Bu sebeptendir ki insanın yaratılışının bu özel yanını bütünüyle reddederek onu bayağı canlılar seviyesine indiren teorileri İslam inançları ile bağdaştırmak mümkün değildir.⁷⁹

2.1.2. Hadislerde Âdem'in Yaratılışı

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Âdem'le ilgili ayetlerde onun yaratıldığı madde ve özellikleri, cennete girişi, oradan indirilişi ve şeytanla arasında geçen olaylardan bahsedilmiştir. Fakat Hz. Âdem'in fizikî özelliklerinden bahsedilmemiştir. Bu yöndeki bilgiler ise hadislerde yer almaktadır.

Daha önceden de kısaca değindiğimiz gibi bu çalışma, konuyla ilgili hadislerin meşhur hadis kaynakları çerçevesinde tespit edebildiğimiz bütün tariklerini ortaya koymayı ve rivayetleri sahâbî ravilerine göre sınıflandırıp durum değerlendirmesi yapmayı amaçlayan bir çalışmadır.

Hadislerde Hz. Âdem'in yaratılışını; Hz. Âdem'in yaratıldığı toprak, onun Cuma günü yaratılması, bir sûret üzere yaratılması ve yaratılış özelliklerini anlatan hadisler kapsamında inceleyeceğiz.

2.1.2.1. Hz. Âdem'in Yaratıldığı Toprakla İlgili Hadisler

Hız. Âdem'in topraktan yaratılmasıyla ilgili tespit edebildiğimiz iki hadis mevcuttur. Birinci hadis Ebû Musa el-Eş'arî'den diğer hadis de (Abdullah) İbn Ömer ve Ebû Hüreyre'den gelmektedir.

Ebû Musa el-Eş'arî'den gelen ilk hadis şu şekildedir:

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَا حَدَّثَنَا عَوْفٌ قَالَ حَدَّثَنِي قَسَامَةُ بْنُ زُهَيْرٍ قَالَ ابْنُ جَعْفَرٍ عَنْ قَسَامَةَ بْنِ زُهَيْرٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قُبْضَةٍ قَبْضُهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ جَاءَ مِنْهُمْ الْأَبْيَضُ وَالْأَحْمَرُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيْنَ ذَلِكَ وَالْخَبِيثُ وَالطَّيِّبُ وَالسَّهْلُ وَالْحَزَنُ وَبَيْنَ ذَلِكَ

⁷⁹ Bolay, "Âdem", *DİA*, I. 358-359.

“Allah Teâlâ, Âdem’i, yeryüzünün bütün (cüzler)inden almış olduğu bir avuç topraktan yarattı. Âdem’in oğulları da arzın kısımlarına göre vücuda geldi. Bir kısmı beyazdır, bir kısmı kızıldır, bir kısmı siyahdır. Bunlar arasında orta (renkliler) de var. Ayrıca bir kısmı uysaldır, bir kısmı haşindir, bir kısmı habis (kötü kalbli), bir kısmı iyi kalblidir. Ve bunlar arasında orta olanlar da vardır.”⁸⁰

Ebû Musa el-Eş’arî’den gelen bu hadisin tarikleri şöyledir:

1. *Ahmed b. Hanbel> Yahya b. Saîd- Muhammed b. Cafer> Avf (İbn Ebî Cemiletü’l-A‘rabî)> Kasame b. Züheyr> Ebû Musa el-Eş’arî> Rasûlullah*⁸¹

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَوْفٌ حَدَّثَنَا قَسَامَةُ بْنُ زُهَيْرٍ عَنْ أَبِي مُوسَى عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبِي وَحَدَّثَنَا هُوَذَةُ حَدَّثَنَا عَوْفٌ عَنْ قَسَامَةَ قَالَ سَمِعْتُ الْأَشْعَرِيَّ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضُهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ جَعَلَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرَ وَالْأَبْيَضَ وَالْأَسْوَدَ وَبَيَّنَّ ذَلِكَ وَالسَّهْلَ وَالْحَزْنَ وَبَيَّنَّ ذَلِكَ وَالْخَبِيثَ وَالطَّيِّبَ وَبَيَّنَّ ذَلِكَ

2. *Ahmed b. Hanbel> Yahya b. Saîd> Avf (İbn Ebî Cemiletü’l-A‘rabî)> Kasame b. Züheyr> Ebû Musa el-Eş’arî> Rasûlullah*⁸² (*Ahmed b. Hanbel> Hevze (İbn Halîfetü’s-Sakafî)> Avf (İbn Ebî Cemiletü’l-A‘rabî)> Kasame b. Züheyr> Ebû Musa el-Eş’arî> Rasûlullah*)

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ أَنَّ يَزِيدَ بْنَ زُرَيْعٍ وَيَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَاهُمْ قَالَا حَدَّثَنَا عَوْفٌ قَالَ حَدَّثَنَا قَسَامَةُ بْنُ زُهَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ مِنْ قَبْضَةٍ قَبْضُهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ قَالَ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ جَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيَّنَّ ذَلِكَ وَالسَّهْلَ وَالْحَزْنَ وَالْخَبِيثَ وَالطَّيِّبَ وَالْإِخْبَارُ فِي حَدِيثِ يَزِيدَ زَادَ فِي حَدِيثِ يَحْيَى وَبَيَّنَّ ذَلِكَ

3. *Ebû Dâvud> Müsedded (b. Müserhed)> Yezid b. Zurey'- Yahya b. Saîd> Avf (İbn Ebî Cemiletü’l-A‘rabî)> Kasame b. Züheyr> Ebû Musa el-Eş’arî> Rasûlullah*⁸³

⁸⁰ Ahmed, *Müsned*, IV. 400.

⁸¹ Ahmed, *Müsned*, IV. 400.

⁸² Ahmed, *Müsned*, IV. 406.

⁸³ Ebû Dâvud, *Sünnet*, 16.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَابْنُ أَبِي عَدِيٍّ وَمُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَعَبْدُ الْوَهَّابِ قَالُوا حَدَّثَنَا عَوْفُ بْنُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَبِي جَمِيلَةَ الْأَعْرَابِيِّ عَنْ قَسَامَةَ بْنِ زُهَيْرٍ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ مِنْ قُبْضَةٍ قَبْضُهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَرْضِ فَجَاءَ بَنُو آدَمَ عَلَى قَدَرِ الْأَرْضِ فَجَاءَ مِنْهُمْ الْأَحْمَرُ وَالْأَبْيَضُ وَالْأَسْوَدُ وَبَيَّنَ ذَلِكَ وَالسَّهْلُ وَالْحَزْنُ وَالْحَبِيثُ وَالطَّيِّبُ

4. Tirmizî> Muhammed b. Beşşâr> Yahya b. Saîd- İbn Ebî Adiy> Muhammed b. Cafer- Abdülvehhâb (İbn Abdilmecîd es-Sakafî)> Avf b. Ebî Cemiletü'l-A'rabî> Kasame b. Züheyr> Ebû Musa el-Eş'arî> Rasûlullah⁸⁴

Sika ravilerden gelen bu hadisin metinleri arasında kayda değer bir farklılık yoktur. Tirmizî, rivayetin hasen sahih olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini tahkik eden Şuayb el-Arnâvut da isnadın sahih olduğunu, ricâlinin Kasame b. Züheyr hariç Şeyhayn'ın sika ricâlinden olduğunu belirtmiştir. Kasame b. Züheyr'in de İbn Mâce hariç Sünen sahiplerinin kendisinden rivayet ettiği sika bir ravi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶ el-Arnâvut, Ahmed b. Hanbel'in yukarıda geçen diğer hadisinin isnadının da sahih olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Mübârefkürî (v. 1935) de bu hadisle ilgili şunları belirtmektedir: Bu hadiste geçen 'قُبْضَةٍ' kelimesiyle ilgili olarak (ق) dammeli olursa avuç dolusu anlamına geldiğini fethalı olursa Âdem'in yaratılış durumunu ifade ettiğini belirtmiştir. Bunu da yaratılışın başlangıcını veya Allah'ın yeryüzünün her yerinden toprak aldığı yani meleklerle almasını emretmesi şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca O Âdemoğullarının yeryüzünün durumuna göre vücuda gelmeleriyle ilgili şunları belirtmiştir: 'Topraklarının durumuna göre mizaç ve renklerinde farklılıklar olmuştur. Onlardan kırmızı, beyaz ve siyah renkliler meydana gelmiştir. Bu üç renk asıl renklerdir. Ancak ne var ki bu renklerin karışımı olanlar da vardır. Yeryüzündeki toprakların, yapısı itibarıyla 'sehl' yumuşak; 'hazn' kaba, sert; 'habîs' kötü özellikli ve 'tayyib' iyi özellikli kısımları vardır. Bütün bunlar renk, özellik ve yaratılış yönünden Allah'ın takdirine göredir.' Tîbî (v. 743/1343) de bu konuda şunları belirtmiştir: 'Bu dört vasıf ('sehl', 'hazn', 'habîs', 'tayyib'), hakikatine göre insanda ve yeryüzünde belirgin olur. Ayrıca bunlar, insanın iç karakterleri olarak yorumlanmaktadır. 'Sehl' yumuşaklık; 'hazn'

⁸⁴ Tirmizî, Tefsir (Bakara), 3.

⁸⁵ Tirmizî, Tefsir (Bakara), 3.

⁸⁶ Ahmed, *Müsned*, IV. 400.

⁸⁷ Ahmed, *Müsned*, IV. 406.

düzen bozma, sertlik, kabalık; ‘tayyib’ verimli toprak ve herkesin kendisinden fayda gördüğü mümin insan; ‘habîs’ ise verimsiz, elverişsiz toprak ve herkesin kendisinden zarar gördüğü kâfir insan anlamındadır.’⁸⁸

İkinci hadis de İbn Ömer ve Ebû Hüreyre’den gelmektedir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطَبَ النَّاسَ يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عِبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَتَعَاطَمَهَا بِأَبَائِهَا فَالنَّاسُ رَجُلَانِ بَرٌّ تَقِيٌّ كَرِيمٌ عَلَى اللَّهِ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ هَيْنَ عَلَى اللَّهِ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَخَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مِنْ تُرَابٍ قَالَ اللَّهُ {يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ}

İbn Ömer (r.a.)’den rivâyete göre, Rasûlullah (s.a.v.), Mekke fethi günü insanlara bir hutbe vererek şöyle buyurdu: “Ey İnsanlar! Allah cahiliyye gururunu ve atalarla övünmeyi sizden kaldırmıştır. İnsanlar iki gurubtur; Allah katında değerli, doğru, müslüman kişi ve Allah tarafından hor görülen isyankâr ve inanmayan kişi, bütün insanlar Âdemoğullarındandır. Allah da Âdemi topraktan yaratmıştır ve Allah şöyle buyurmaktadır. (Hucurat sûresi 13. ayeti) “Ey insanlar! Bakın biz sizi, bir erkekten ve bir kadından yarattık. Sizi birbirinizi tanıyasınız diye, milletlere ve kabilelere ayırdık. Şüphesiz Allah katında şerefli ve itibarlı olanınız, yaşantısını, yolunu, yordamını Allah’ın kitabıyla bulmaya çalışanlarıdır. Çünkü Allah, herşeyi bilendir, herşeyden haberdar olandır.”⁸⁹

İbn Ömer’den gelen bu hadisin tariki şöyledir:

*Tirmizî> Ali b. Hucr> Abdullah b. Cafer> Abdullah b. Dînâr> (Abdullah) İbn Ömer> Rasûlullah*⁹⁰

Ebû Hüreyre’den gelen hadisler ve tarikleri de şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عِبِّيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَرَهَا بِالْأَبَاءِ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ لِيَتَّهَيْنَ أَقْوَامٌ فَخَرَهُمْ بِرَجَالٍ أَوْ لِيَكُونَنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنْ عِدَّتِهِمْ مِنَ الْجَعْلَانِ الَّتِي تَدْفَعُ بِأَنْفِهَا النَّتْنََ

⁸⁸ Ebû'l-Ülâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezî Şerhu Câmi'it-Tirmizî*, y.y.,trs., VIII, 290-291.

⁸⁹ Tirmizî, Tefsir (Hucurat), 49.

⁹⁰ Tirmizî, Tefsir (Hucurat), 49.

“Ey İnsanlar! Allah cahiliyye gururunu ve atalarla övünmeyi sizden kaldırmıştır. Mümin, müttaki; facir, şaki hepsi de Âdem’dendir. Âdem de topraktan yaratılmıştır. Bazı topluluklar ölen atalarıyla övünmekten vazgeçmelidirler, aksi takdirde pislik içerisindeki böcekten Allah katında daha değersiz olacaklardır.”⁹¹

1. *Ahmed b. Hanbel> Muhammed b. Abdilllah b. ez-Zübeyr> Hişam b. Sa’d> Saîd b. Ebî Saîd el- Makburî> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*⁹²

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرِو حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنِ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِيَدْعَنَّ رَجَالٌ فخرَهُمْ بِأَقْوَامٍ إِنَّمَا هُمْ فَحَمٌ مِنْ فَحَمٍ جَهَنَّمَ أَوْ لِيَكُونَنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْجَعْنَانِ الَّتِي تَدْفَعُ بِأَنْفِهَا النَّتْنِ وَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبْيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَّرَهَا بِالْأَبَاءِ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ النَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ

2. *Ahmed b. Hanbel> Abdulmelik b. Amr> Hişam b. Sa’d> (Saîd b. Ebî Saîd) el- Makburî> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*⁹³

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ مَرْوَانَ الرَّقِيُّ حَدَّثَنَا الْمُعَافِي ح وَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدٍ الْهَمْدَانِيُّ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ وَهَذَا حَدِيثُهُ عَنْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبْيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَّرَهَا بِالْأَبَاءِ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ أَنْتُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ لِيَدْعَنَّ رَجَالٌ فخرَهُمْ بِأَقْوَامٍ إِنَّمَا هُمْ فَحَمٌ مِنْ فَحَمٍ جَهَنَّمَ أَوْ لِيَكُونَنَّ أَهْوَنَ عَلَى اللَّهِ مِنَ الْجَعْنَانِ الَّتِي تَدْفَعُ بِأَنْفِهَا النَّتْنِ

3. *Ebû Dâvud> Musa b. Mervan er-Rakı> el-Muâfâ (İbn İmrân el-Ezdî)> Hişam b. Sa’d> Saîd b. Ebî Saîd> Babası (Keysân b. Saîd)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*⁹⁴

4. *Ebû Dâvud> Ahmed b. Saîd el-Hemdânî> (Abdullah) İbn Vehb> Hişam b. Sa’d> Saîd b. Ebî Saîd> Babası (Keysân b. Saîd)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*⁹⁵

⁹¹ Ahmed, *Müsned*, II. 361.

⁹² Ahmed, *Müsned*, II. 361.

⁹³ Ahmed, *Müsned*, II. 523.

⁹⁴ Ebû Dâvud, *Edeb*, 110- 111.

⁹⁵ Ebû Dâvud, *Edeb*, 110- 111.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يَشَّارٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ الْعَقَدِيُّ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ
عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِيَنْتَهَبِينَ أَقْوَامٌ يَفْتَحِرُونَ بِأَبَائِهِمُ الَّذِينَ مَاتُوا إِنَّمَا هُمْ فَحَمُ جَهَنَّمَ أَوْ لِيَكُونَنَّ أَهْوَنَ
عَلَى اللَّهِ مِنْ الْجَعْلِ الَّذِي يَدْهْدُهُ الْخِرَاءُ بِأَنْفِهِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَذْهَبَ عَنْكُمْ عُبْيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ وَفَخَرَهَا بِالْأَبَاءِ إِنَّمَا هُوَ مُؤْمِنٌ
تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ النَّاسُ كُلُّهُمْ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ

4. *Tirmizî> Muhammed b. Beşşâr> Ebû Âmir el- Akadiy> Hişam b. Sa'd> Saîd
b. Ebî Saîd el- Makburî> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*⁹⁶

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ مُوسَى بْنِ أَبِي عَلْقَمَةَ الْفَرَوِيُّ الْمَدَنِيُّ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ هِشَامِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ عَنْ
أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَدْ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْكُمْ عُبْيَةَ الْجَاهِلِيَّةِ
وَفَخَرَهَا بِالْأَبَاءِ مُؤْمِنٌ تَقِيٌّ وَفَاجِرٌ شَقِيٌّ وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَابٍ

6. *Tirmizî> Harun b. Musa b. Ebî Alkame el-Ferevî el-Medenî> Babası [Musa
b. Ebî Alkame el-Ferevî (İbn Ebî Alkame)]> Hişam b. Sa'd> Saîd b. Ebî Saîd
(el-Makburî)> Babası (Keysân b. Saîd)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*⁹⁷

Bu hadislerde metinler arasında bazı farklılıklar olsa da temel de inanan ve inanmayan bütün insanların Âdem'den Âdem'in de topraktan yaratıldığı hususuna dayanmaktadır.

İbn Ömer'den gelen rivayette Rasûlullah (sav)'ın Mekke Fethi günü verdiği hutbede bu hadisi ifade ettiği belirtilmiştir.⁹⁸ Tirmizî'ye göre İbn Ömer'den gelen bu hadis garibtir. Hadisin; Abdullah b. Dînâr'ın, İbn Ömer'den rivâyeti olduğunu ve sadece bu şekliyle bilindiğini, Abdullah b. Cafer'in hadis konusunda zayıf olduğunu kaydeditildiğini ve Yahya b. Maîn (v. 233/847) ve başkalarının onun zayıf olduğunu söylediklerini ifade etmiştir.⁹⁹ Şuayb el-Arnâvut da isnadın hasen, ricâlinin Hişam b. Sa'd hariç Şeyhayn'ın sika ricâlinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁰ Hişam b. Sa'd hakkında genelde zayıf olduğuna dair görüşler yer almaktadır. Rivayetlerinin tek başına değil ancak şevahid için kullanılacağı da belirtilmiştir. Ebû Hâtim (v. 277/890), Ahmed b. Hanbel'den onun hafız olmadığını; Ebû Talib (v. 386/996), de onun muhkemu'l-hadîs

⁹⁶ Tirmizî, Menâkıb, 148.

⁹⁷ Tirmizî, Menâkıb, 148.

⁹⁸ Tirmizî, Tefsir (Hucurat), 49.

⁹⁹ Tirmizî, Tefsir (Hucurat), 49.

¹⁰⁰ Ahmed, Müsned, II. 523.

olmadığını aktarmıştır. Abbas ed-Dûrî (v. 271/884-85), Yahya b. Maîn'den onun zayıf olduğunu; (Ebû Bekr) İbn Ebî Hayseme (v. 279/892-93), onun sâlih olduğunu ve metrûkü'l-hadîs olmadığını; Muaviye b. Sâlih (v. 319/931) de onun kavî olmadığını aktarmıştır. Yahya b. Saîd'in (v. 198/813) ondan hadis almadığı ifade edilmekle birlikte İbn Abdilber (v. 463/1071), onu zayıf olmasına rağmen hadisi yazılabilenler arasında saymıştır. Ebû Hâtim, onun hadisinin yazılabileceğini ancak ihticâc edilmeyeceğini ifade etmiştir. Nesâî de onun zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁰¹

2.1.2.2. Hz. Âdem'in Cuma Günü Yaratılmasıyla İlgili Hadisler

Hz. Âdem'in Cuma günü yaratılmasıyla ilgili tespit edebildiğimiz iki hadis mevcuttur. Birinci hadis Ebû Hüreyre, Evs b. Evs, Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir, Ebû Seleme b. Abdirrahman ve Ensâr'dan bir kişiden gelmektedir. Diğer hadis de Ebû Hüreyre'den gelen rivayetlerdir.

Birinci grup olarak ifade ettiğimiz Cuma gününün faziletinin anlatıldığı hadislerde, genel olarak Âdem (as)'ın Cuma günü yaratıldığı, o gün öldüğü, o gün cennete girdirilip yine o gün cennetten çıkarıldığı, kıyametin de o gün gerçekleşeceği ifade edilen hususlardır.

Bu konuda Ebû Hüreyre, Evs. B. Evs, Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir ve Ensâr'dan bir kişi tarafından gelen hadisler ve tarikleri şu şekildedir:

Ebû Hüreyre'den Gelen Hadisler

و حَدَّثَنِي عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ الثَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ خَرَجْتُ إِلَى الطُّورِ فَلَقِيتُ كَعْبَ الْأَحْبَارِ فَجَلَسْتُ مَعَهُ فَحَدَّثَنِي عَنْ النَّوَرَةِ وَحَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنِي أَنْ قُلْتُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أَهْبَطَ مِنَ الْجَنَّةِ وَفِيهِ تَيَّبَ عَلَيْهِ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُصِیخَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تُصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَقَقَا مِنَ السَّاعَةِ إِلَّا الْجَنِّ وَالْبَإِئْسَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ شَيْئًا إِلَّا أُعْطَاهُ إِيَّاهُ

¹⁰¹ İbn Hacer, Ebû'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut 1993, VI. 29-30.

“Rasûlullah (sav) buyurdular ki: Üzerine güneş doğan günlerin en hayırlısı Cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı, o gün cennetten indirildi, tevbesi o gün kabul edildi, o gün öldü, kıyamet de o gün kopacak...”¹⁰²

1. *Mâlik> Yezid b. Abdillâh b. el-Hâd> Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris et-Teymî> Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf (ez-Zühri)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁰³

حَدَّثَنَا هَاشِمٌ حَدَّثَنَا الْفَرَجُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : قِيلَ لِلنَّبِيِّ لَأَيِّ شَيْءٍ سُمِّيَ يَوْمُ الْجُمُعَةِ قَالَ لَأَنَّ فِيهَا طُبِعَتْ طِينَةُ أَبِيكَ آدَمَ وَفِيهَا الصَّعْفَةُ وَالْبَعْنَةُ وَفِيهَا الْبَطْشَةُ وَفِي آخِرِ ثَلَاثِ سَاعَاتٍ مِنْهَا سَاعَةٌ مَنْ دَعَا اللَّهَ فِيهَا اسْتَجِيبَ لَهُ

2. *Ahmed b. Hanbel> Hâşim (İbn el-Kâsım el-Leysî)> el-Ferec b. Fedâle> Ali b. Ebî Talha> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁰⁴

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ إِسْحَاقَ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ الزُّهْرِيِّ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا

3. *Ahmed b. Hanbel> Ali b. İshak> Abdullah (b. el-Mübarek el-Hanzalî)> Yunus (b. Yezid el-Eyli)> ez-Zühri (Muhammed b. Şihâb)> Abdurrahman (b. Hürmüz) el-A'rec> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁰⁵

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْفَرَسِيُّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَقَالَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا وَلَمْ تَقُومِ السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ

4. *Ahmed b. Hanbel> Kuteybe (b. Saîd)> el-Muğîre b. Abdurrahman el-Kureşî> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kuraşî)> el-A'rec (Abdurrahman b. Hürmüz)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁰⁶

¹⁰² Mâlik, *Muvattâ*, Cuma, 16.

¹⁰³ Mâlik, *Muvattâ*, Cuma, 16.

¹⁰⁴ Ahmed, *Müsned*, II. 311.

¹⁰⁵ Ahmed, *Müsned*, II. 401.

قَالَ قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ : مَالِكٌ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ الثَّمِيمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ خَرَجْتُ إِلَى الطَّوْرِ فَلَقِيتُ كَعْبَ الْأَحْبَارِ فَجَلَسْتُ مَعَهُ فَحَدَّثَنِي عَنْ التَّوْرَةِ وَحَدَّثَنِي عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَكَانَ فِيمَا حَدَّثَنِي أَنْ قُلْتُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أَهْبَطَ وَفِيهِ تَبَّ عَلَيْهِ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُسِيخَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تُصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَفَقًا مِنْ السَّاعَةِ إِلَّا الْجِنَّ وَالْإِنْسَ وَفِيهَا سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ قَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً فَقُلْتُ بَلْ هِيَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَقَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ فَقَالَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ثُمَّ لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ فَحَدَّثَنِي بِمَجْلِسِي مَعَ كَعْبٍ وَمَا حَدَّثَنِي فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَقُلْتُ لَهُ قَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ كَذَبَ كَعْبٌ ثُمَّ قَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ فَقَالَ بَلْ هِيَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ صَدَقَ كَعْبٌ

5. *Ahmed b. Hanbel* > *Abdurrahman (b. Mehdî el-Anberî) –Mâlik (b. Enes el-Esbahî)* > *Yezid b. Abdillâh b. el-Hâd* > *Muhammed b. İbrahim b. el-Hâris et-Teymî* > *Ebû Seleme b. Abdirrahman (ez-Zühri)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁰⁷

حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أَهْبَطَ مِنْهَا وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُوَافِقُهَا مُؤْمِنٌ يُصَلِّي وَيَقْبِضُ أَصَابِعَهُ يَقْلُلُهَا يَسْأَلُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ

6. *Ahmed b. Hanbel* > *Yezid (b. Harun el-Vâsî)* > *Muhammed (b. Amr el-Leysi)* > *Ebû Seleme (b. Abdirrahman ez-Zühri)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁰⁸

حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا صَالِحُ بْنُ أَبِي الْاُخْضَرِ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجِ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا

7. *Ahmed b. Hanbel* > *Ravh (b. Ubâde el-Kaysî)* > *Salih b. Ebî'l-Ahdar (el-Yemâmî)* > *(Muhammed ez-Zühri) İbn Şihâb* > *Abdurrahman (b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁰⁹

¹⁰⁶ Ahmed, *Müsned*, II. 418.

¹⁰⁷ Ahmed, *Müsned*, II. 486.

¹⁰⁸ Ahmed, *Müsned*, II. 504.

¹⁰⁹ Ahmed, *Müsned*, II. 512.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُصْعَبٍ حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ أَبِي عَمَّارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ فَرْوَحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ

8. *Ahmed b. Hanbel* > *Muhammed b. Mus'ab* > (*Abdurrahman b. Amr*) *el-Evzâi* > *Ebû Ammar* (*Şeddad b. Abdillâh el-Kuraşî*) > *Abdullah b. Ferruh et-Teymî* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹¹⁰

حَدَّثَنَا يُونُسُ وَسُرَيْجٌ قَالَ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً فُذِّكِرَ الْحَدِيثُ قُلْتُ وَاللَّهِ لَوْ جِئْتُ أَبَا سَعِيدٍ فَسَأَلْتُهُ فُذِّكِرَ الْحَدِيثُ ثُمَّ خَرَجْتُ مِنْ عِنْدِهِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَلَامٍ فَسَأَلْتُ عَنْهَا فَقَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَأَهْبِطَ إِلَى الْأَرْضِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقَبَضَهُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ فَهِيَ آخِرُ سَاعَتِهِ فَقُلْتُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي صَلَاةٍ وَلَيْسَتْ بِسَاعَةٍ صَلَاةٍ قَالَ أَوْلَمَ تَعْلَمُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مُنْتَظَرُ الصَّلَاةِ فِي صَلَاةٍ قُلْتُ بَلَى هِيَ وَاللَّهِ هِيَ

9. *Ahmed b. Hanbel* > *Yunus (b. Muhammed el-Müeddib)*- *Süreyç (b. En-Nu'man el-Cevherî)* > *Füleyh (b. Süleyman el-Eslemî)* > *Saîd b. El-Hâris* > *Ebû Seleme (b. Abdurrahman ez-Zühri)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹¹¹

و حَدَّثَنِي حَرَمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا

10. *Müslim* > *Harmale b. Yahya* > *İbn Vehhâb (Abdullah b. Vehb el-Kureşî)* > *Yunus (b. Yezid el-Eylî)* > *İbn Şihâb (Muhammed b. Şihâb ez-Zühri)* > *Abdurrahman (b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹¹²

و حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ يَعْنِي الْجَزَامِيَّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا وَلَمْ تَقُومِ السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ

¹¹⁰ Ahmed, *Müsned*, II. 540.

¹¹¹ Ahmed, *Müsned*, V. 450.

¹¹² Müslim, *Cuma*, 17.

11. Müslim> Kuteybe b. Saîd> el-Muğîre (el-Hizâmî) [el-Muğîre b. Abdirrahman el-Hizâmî]> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kuraşî)> el- A'rec (Abdurrahman b. Hürmüz)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹¹³

حَدَّثَنَا الْقُعْبِيُّ عَنْ مَالِكٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَهْبَطَ وَفِيهِ تَيْبٌ عَلَيْهِ وَفِيهِ مَاتَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَمَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ مُسِيخَةٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ حِينَ تُصْبِحُ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَفَقًا مِنَ السَّاعَةِ إِلَّا الْجَنِّ وَالْإِنْسَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي يَسْأَلُ اللَّهَ حَاجَةً إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهَا قَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ فِي كُلِّ سَنَةٍ يَوْمَ فُفُلْتُ بَلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ قَالَ فَقَرَأَ كَعْبُ التَّوْرَةَ فَقَالَ صَدَقَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ ثُمَّ لَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ فَحَدَّثَنِي بِمَجْلِسِي مَعَ كَعْبٍ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ قَدْ عَلِمْتُ آيَةَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاعَةٍ هِيَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فُفُلْتُ لَهُ فَأَخْبَرَنِي بِهَا فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فُفُلْتُ كَيْفَ هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّي وَتِلْكَ السَّاعَةُ لَا يُصَلِّي فِيهَا فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ أَلَمْ يَقُلْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ حَتَّى يُصَلِّيَ قَالَ فُفُلْتُ بَلَى قَالَ هُوَ ذَاكَ

12. Ebû Dâvud> el-Ka'nebî (Abdullah b. Mesleme el-Hârisî)> Mâlik (b. Enes)> Yezid b. Abdillâh b. El-Hâd> Muhammed b. İbrahim (el-Kureşî)> Ebû Seleme b. Abdirrahman (ez-Zühri)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹¹⁴

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ

13. Tirmizî> Kuteybe (İbn Saîd es-Sakafî)> el- Muğîre b. Abdirrahman (el-Hizâmî)> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kuraşî)> el- A'rec (Abdurrahman b. Hürmüz)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹¹⁵

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا مَعْنٌ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ يَزِيدَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ وَفِيهِ أَهْبَطَ مِنْهَا وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُوَادِفُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يُصَلِّي فَيَسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ فَلَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ فَذَكَرْتُ لَهُ هَذَا الْحَدِيثَ فَقَالَ أَنَا أَعْلَمُ بِتِلْكَ السَّاعَةِ فُفُلْتُ

¹¹³ Müslim, Cuma, 18.

¹¹⁴ Ebû Dâvud, Salât, 200-201.

¹¹⁵ Tirmizî, Cuma, 1.

أَخْبَرَنِي بِهَا وَلَا تَضُنُّنْ بِهَا عَلَيَّ قَالَ هِيَ بَعْدَ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ فَقُلْتُ كَيْفَ تَكُونُ بَعْدَ الْعَصْرِ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُوَافِقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ وَهُوَ يُصَلِّيُ وَتِلْكَ السَّاعَةُ لَا يُصَلِّيُ فِيهَا فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ أَلَيْسَ قَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ جَلَسَ مَجْلِسًا يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ فَهُوَ فِي صَلَاةٍ قُلْتُ بَلَى قَالَ فَهُوَ ذَلِكَ

14. Tirmizî> İshak b. Musa el-Ensârî> Ma'n (İbn İsa)> Mâlik b. Enes> Yezid b. Abdullah b. El-Hâd> Muhammed b. İbrahim (el-Kuraşî)> Ebû Seleme (İbn Abdurrahman ez-Zühri)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹¹⁶

أَخْبَرَنَا سُؤَيْدُ بْنُ نَصْرٍ قَالَ أَتَيْنَا عَبْدَ اللَّهِ عَنْ يُونُسَ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةُ وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا

15. Nesâî> Süveyd b. Nasr (el-Mervezî)> Abdullah (b. El-Mübarek el-Hanzalî)> Yunus (b. Yezid el-Eylî)> ez-Zühri (Muhammed b. Şihâb)> Abdurrahman (b. Hüzmüz) el-A'rec> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹¹⁷

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ قَالَ حَدَّثَنَا بَكْرٌ يَعْنِي ابْنَ مُضَرَ عَنْ ابْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَتَيْتُ الطُّورَ فَوَجَدْتُ ثَمَّ كَعْبًا فَمَكَّنْتُ أَنَا وَهُوَ يَوْمًا أَحَدَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُحَدِّثُنِي عَنِ التَّوْرَةِ فَقُلْتُ لَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أَهْبَطَ وَفِيهِ تَيَّبَ عَلَيْهِ وَفِيهِ قُبِضَ وَفِيهِ تَقَوْمُ السَّاعَةِ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ تُصْبِحُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مُصِيخَةً حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَقَقًا مِنَ السَّاعَةِ إِلَّا ابْنَ آدَمَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا مُؤْمِنٌ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ يَسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ فَقَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ يَوْمٌ فِي كُلِّ سَنَةٍ فَقُلْتُ بَلَى هِيَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَقَرَأَ كَعْبٌ التَّوْرَةَ ثُمَّ قَالَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَخَرَجْتُ فَلَقِيتُ بَصْرَةَ بْنَ أَبِي بَصْرَةَ الْغِفَارِيَّ فَقَالَ مِنْ أَيْنَ جِئْتَ قُلْتُ مِنَ الطُّورِ قَالَ لَوْ لَقِيتُكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَهُ لَمْ تَأْتِهِ قُلْتُ لَهُ وَلِمَ قَالَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا تَعْمَلِ الْمَطْيَ إِلَّا إِلَى ثَلَاثَةِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِي وَمَسْجِدِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ فَلَقِيتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ فَقُلْتُ لَوْ رَأَيْتَنِي خَرَجْتُ إِلَى الطُّورِ فَلَقِيتُ كَعْبًا فَمَكَّنْتُ أَنَا وَهُوَ يَوْمًا أَحَدَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَيُحَدِّثُنِي عَنِ التَّوْرَةِ فَقُلْتُ لَهُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ أَهْبَطَ وَفِيهِ تَيَّبَ عَلَيْهِ وَفِيهِ قُبِضَ وَفِيهِ تَقَوْمُ السَّاعَةِ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا وَهِيَ تُصْبِحُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مُصِيخَةً حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ شَقَقًا مِنَ السَّاعَةِ إِلَّا ابْنَ آدَمَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يُصَادِفُهَا عَبْدٌ مُؤْمِنٌ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ يَسْأَلُ اللَّهَ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ قَالَ كَعْبٌ ذَلِكَ يَوْمٌ فِي كُلِّ سَنَةٍ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ كَذَبَ كَعْبٌ قُلْتُ ثُمَّ قَرَأَ كَعْبٌ فَقَالَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُوَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ صَدَقَ كَعْبٌ إِنِّي لَأَعْلَمُ تِلْكَ

¹¹⁶ Tirmizî, Cuma, 2.

¹¹⁷ Nesâî, Cuma, 4.

السَّاعَةَ فَقُلْتُ يَا أَخِي حَدَّثَنِي بِهَا قَالَ هِيَ آخِرُ سَاعَةٍ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ قَبْلَ أَنْ تَغِيبَ الشَّمْسُ فَقُلْتُ أَلَيْسَ قَدْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يُصَادِفُهَا مُؤْمِنٌ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ وَلَيْسَتْ تِلْكَ السَّاعَةُ صَلَاةً قَالَ أَلَيْسَ قَدْ سَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَلَّى وَجَلَسَ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ لَمْ يَزَلْ فِي صَلَاتِهِ حَتَّى تَأْتِيَهُ الصَّلَاةُ الَّتِي تُلَاقِيهَا قُلْتُ بَلَى قَالَ فَهُوَ كَذَلِكَ

16. Nesâî> Kuteybe (b. Saîd es-Sakafî)> Bekir (b. Mudar el-Kureşî)> (Yezide el-Leysî) İbn el-Hâd> Muhammed b. İbrahim (el-Kureşî)> Ebû Seleme b. Abdurrahman (ez-Zühri)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹¹⁸

Evs b. Evs'den Gelen Hadisler

قَالَ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ قُبُضَ وَفِيهِ النُّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأَكْثَرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ فَإِنْ صَلَّاتُكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ عَلَيْكَ صَلَاتُنَا وَقَدْ أَرَمْتَ يَعْني وَقَدْ بَلَيْتَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ النَّبِيِّاءِ صَلَّواتُ اللَّهِ عَلَيْهِنَّ

1. Ahmed b. Hanbel> Huseyn b. Ali el-Cu'fî> Abdurrahman b. Yezid b. Cabir (el-Ezdî)> Ebu'l-Eş'as es-San'ânî (Şurahîl b. Âde)> Evs b. Evs (es-Sakafî)> Rasûlullah¹¹⁹

أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ مُحَمَّدٍ، حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ، عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ، عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنْ أَفْضَلُ أَيَّامِكُمْ يَوْمُ الْجُمُعَةِ: فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ النُّفْخَةُ، وَفِيهِ الصَّعْقَةُ، فَأَكْثَرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ، فَإِنْ صَلَّاتُكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ " قَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تُعْرَضُ صَلَاتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرَمْتَ - يَعْني: بَلَيْتَ - ؟ قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ النَّبِيِّاءِ»

2. Dârimî> Osman b. Muhammed (Osman b. Ebî Şeybe el-Absî)> Huseyn b. Ali (el-Cu'fî)> Abdurrahman b. Yezid b. Cabir (el-Ezdî)> Ebu'l-Eş'as es-San'ânî (Şurahîl b. Âde)> Evs b. Evs (es-Sakafî)> Rasûlullah¹²⁰

حَدَّثَنَا هَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنْ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمُ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ قُبُضَ

¹¹⁸ Nesâî, Cuma, 45.

¹¹⁹ Ahmed, Müsned, IV. 8.

¹²⁰ Dârimî, Sünen; Salât, 206.

وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأُكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ قَالَ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلَاتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرْمَتَ يَقُولُونَ بَلَيْتَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ

3. *Ebû Dâvud> Harun b. Abdillâh> Huseyn b. Ali (el-Cu'fî)> Abdurrahman b. Yezid b. Cabir (el-Ezdî)> Ebu'l-Eş'as es-San'ânî> Evs b. Evs (es-Sakaftî)> Rasûlullah¹²¹*

أَخْبَرَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ الْجُعْفِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَفِيهِ قُبِضَ وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأُكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَكَيْفَ تُعْرَضُ صَلَاتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرْمَتَ أَيُّ يَقُولُونَ قَدْ بَلَيْتَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ

4. *Nesâî> İshak b. Mansur (el-Kevsec)> Huseyn (b. Ali) el-Cu'fî> Abdurrahman b. Yezid b. Cabir (el-Ezdî)> Ebu'l-Eş'as es-San'ânî (Şurahîl b. Âde)> Evs b. Evs (es-Sakaftî)> Rasûlullah¹²²*

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأُكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تُعْرَضُ صَلَاتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرْمَتَ يَعْنِي بَلَيْتَ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ

5. *İbn Mâce> Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (İbni Ebî Şeybe el-Absî)> Huseyn b. Ali (el-Cu'fî)> Abdurrahman b. Yezid b. Cabir (el-Ezdî)> Ebu'l-Eş'as es-San'ânî (Şurahîl b. Âde)> Evs b. Evs (es-Sakaftî)> Rasûlullah¹²³*

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ بْنِ جَابِرٍ عَنْ أَبِي الْأَشْعَثِ الصَّنَعَانِيِّ عَنْ أَوْسِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَفْضَلِ أَيَّامِكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ النَّفْخَةُ وَفِيهِ الصَّعْقَةُ فَأُكْثِرُوا عَلَيَّ مِنَ الصَّلَاةِ فِيهِ فَإِنَّ صَلَاتَكُمْ مَعْرُوضَةٌ عَلَيَّ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ تُعْرَضُ صَلَاتُنَا عَلَيْكَ وَقَدْ أَرْمَتَ يَعْنِي بَلَيْتَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى الْأَرْضِ أَنْ تَأْكُلَ أَجْسَادَ الْأَنْبِيَاءِ

¹²¹ Ebû Dâvud, Salât, 200-201.

¹²² Nesâî, Cuma, 5.

¹²³ İbn Mâce, İkametu's-salât, 79.

6. *İbn Mâce> Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (İbni Ebî Şeybe el-Absî)> Huseyn b. Ali (el-Cu'fî)> Abdurrahman b. Yezid b. Cabir> Ebu'l-Eş'as es-San'ânî (Şurahîl b. Âde)> Evs b. Evs> Rasûlullah¹²⁴*

Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir'den Gelen Hadisler

حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو قَالَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي لُبَابَةَ الْبَذَرِيِّ ابْنِ عَبْدِ الْمُنْذِرِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَيِّدُ النَّيَّامِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَهُ وَأَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ يَوْمِ الْفِطْرِ وَيَوْمِ النَّاضِحِ وَفِيهِ خَمْسُ خِلَالٍ خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ وَأَهْبَطَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ إِلَى الْأَرْضِ وَفِيهِ تَوَقَّى اللَّهُ آدَمَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَسْأَلُ الْعَبْدُ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا آتَاهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى إِيَّاهُ مَا لَمْ يَسْأَلْ حَرَامًا وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ مَا مِنْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَلَا سَمَاءٍ وَلَا أَرْضٍ وَلَا رِيَّاحٍ وَلَا جِبَالٍ وَلَا بَحْرٍ إِلَّا هُنَّ يُشْفِقْنَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

1. *Ahmed b. Hanbel> Ebû Âmir (Abdülmelik b. Amr el-Akadî el-Kaysî)> Züheyr b. Muhammed (et-Temîmî)> Abdullah b. Muhammed b. Akîl (el-Hâşimî)> Abdurrahman b. Yezid el-Ensârî> Ebû Lübâbetü'l-Bedrî b. Abdilmünzir (el-Ensârî)> Rasûlullah¹²⁵*

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يَحْيَى ابْنُ أَبِي بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَقِيلٍ عَنْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي لُبَابَةَ بْنِ عَبْدِ الْمُنْذِرِ قَالَ سَيِّدُ النَّيَّامِ وَأَعْظَمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَهُوَ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِ النَّاضِحِ وَيَوْمِ الْفِطْرِ فِيهِ خَمْسُ خِلَالٍ خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ وَأَهْبَطَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ إِلَى الْأَرْضِ وَفِيهِ تَوَقَّى اللَّهُ آدَمَ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَسْأَلُ اللَّهُ فِيهَا الْعَبْدُ شَيْئًا إِلَّا أَعْطَاهُ مَا لَمْ يَسْأَلْ حَرَامًا وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ مَا مِنْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ وَلَا سَمَاءٍ وَلَا أَرْضٍ وَلَا رِيَّاحٍ وَلَا جِبَالٍ وَلَا بَحْرٍ إِلَّا وَهْنٌ يُشْفِقْنَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

2. *İbn Mâce> Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (İbni Ebî Şeybe el-Absî)> Yahya b. Ebî Bükeyr (el-Kaysî)> Züheyr b. Muhammed (et-Temîmî)> Abdullah b. Muhammed b. Akîl (el-Hâşimî)> Abdurrahman b. Yezid el-Ensârî> Ebû Lübâbe b. Abdilmünzir (el-Ensârî)> Rasûlullah¹²⁶*

Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan Gelen Hadis

¹²⁴ İbn Mâce, Cenaiz, 65.

¹²⁵ Ahmed, *Müsned*, III. 430.

¹²⁶ İbn Mâce, İkâmetü's-salât, 79.

حَدَّثَنَا عَفَانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ قَيْسِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ التَّيْمِيِّ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَدِمْتُ الشَّامَ فَلَقِيتُ كَعْبًا فَكَانَ يُحَدِّثُنِي عَنْ التَّوْرَةِ وَأَحَدْتُهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى أَتَيْنَا عَلَى ذِكْرِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَحَدَّثْتُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ فِي الْجُمُعَةِ سَاعَةً لَا يُوَافِقُهَا مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا خَيْرًا إِلَّا أُعْطَاهُ إِيَّاهُ فَقَالَ كَعْبٌ صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ هِيَ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً قُلْتُ لَا فَنَظَرَ كَعْبٌ سَاعَةً ثُمَّ قَالَ صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ هِيَ فِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً قُلْتُ لَا فَنَظَرَ سَاعَةً فَقَالَ صَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ هِيَ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ كَعْبٌ أَتَدْرِي أَيُّ يَوْمٍ هُوَ قُلْتُ وَأَيُّ يَوْمٍ هُوَ قَالَ فِيهِ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ وَالْخَلَائِقُ فِيهِ مُصِیْحَةُ إِلَّا الثَّقَلَيْنِ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ خَشْيَةُ الْقِيَامَةِ فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فَأَخْبَرْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ بِقَوْلِ كَعْبٍ فَقَالَ كَذَبَ كَعْبٌ قُلْتُ إِنَّهُ قَدْ رَجَعَ إِلَى قَوْلِي فَقَالَ أَتَدْرِي أَيُّ سَاعَةٍ هِيَ قُلْتُ لَا وَتَهَالَكْتُ عَلَيْهِ أَخْبِرْنِي أَخْبِرْنِي فَقَالَ هِيَ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ وَالْمَغْرَبِ قُلْتُ كَيْفَ وَلَا صَلَاةَ قَالَ أَمَا سَمِعْتَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَزَالُ الْعَبْدُ فِي صَلَاةٍ مَا كَانَ فِي مُصَلَّاهُ يَنْتَظِرُ الصَّلَاةَ

Ahmed b. Hanbel > Affân (b. Müslim el-Bâhili el-Basrî) > Hammad b. Seleme (el-Basrî) > Kays b. Sa'd (el-Habeşî) > Muhammed b. İbrahim et-Teymî > Ebû Hüreyre > Ebû Seleme b. Abdirrahman > Rasûlullah¹²⁷

Ensâr'dan Bir Adamdan Gelen Hadis

حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ شَرْحَبِيلَ بْنِ سَعِيدٍ بْنِ سَعْدٍ بْنِ عَبْدِ عُبَادَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ عُبَادَةَ أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَخْبِرْنَا عَنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ مَاذَا فِيهِ مِنَ الْخَيْرِ قَالَ فِيهِ خَمْسُ خِلَالٍ فِيهِ خُلِقَ آدَمُ وَفِيهِ هَبَطَ آدَمُ وَفِيهِ تُوْفِّي آدَمُ وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَسْأَلُ اللَّهَ عَبْدٌ فِيهَا شَيْئًا إِلَّا آتَاهُ اللَّهُ إِيَّاهُ مَا لَمْ يَسْأَلْ مَائِمًا أَوْ قَطِيعَةً رَحِمَ وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ مَا مِنْ مَلِكٍ مُقَرَّبٍ وَلَا سَمَاءٍ وَلَا أَرْضٍ وَلَا جِبَالٍ وَلَا حَجَرٍ إِلَّا وَهُوَ يُشْفِقُ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ

Ahmed b. Hanbel > Ebû Âmir (Abdülmelik b. Amr el-Kaysî) > Züheyr (b. Muaviye el-Cu'fî) > Abdullah b. Muhammed (b. Akîl el-Hâşimî) > Amr b. Şürahbîl (el-Ensârî) > Saîd b. Sa'd b. Ubâde > Babası (Şürahbîl b. Saîd el-Ensârî) > Dedesi (Saîd b. Ubade el-Ensârî) > Sa'd b. Ubâde (el-Ensârî) > Ensâr'dan bir adam > Rasûlullah¹²⁸

Tirmizî, bu konuda Ebu Hüreyre'den rivayet ettiği hadislerin hasen sahih olduğunu belirtmiştir.¹²⁹

Şuayb el-Arnâvut, Ahmed b. Hanbel'den gelen (II. 311- II. 512- III. 430- V. 284 hariç) rivayetlerin sahih olduğunu belirtmiştir. II. 311'deki hadisin zayıf olduğunu

¹²⁷ Ahmed, *Müsned*, V. 453.

¹²⁸ Ahmed, *Müsned*, V. 284.

¹²⁹ Tirmizî, *Cuma*, 1-2.

belirtmiştir.¹³⁰ İsnadda yer alan el-Ferec b. Fedâle hakkında genel olarak zaîfû'l-hadîs denilmiştir. Onun Yahya b. Saîd'den münker hadisler rivayet ettiği belirtilmiştir. Nesâî onun zayıf olduğunu, Zekerîya b. Yahya es-Sâcî (v. 307/920) de onun zaîfû'l-hadîs olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, Yahya b. Maîn'den; el-Kâdî Ebû't-Tayyib et-Taberî (v. 450/1058) de Dârekutnî'den (v. 385/995) onun zaîfû'l-hadîs olduğunu aktarmışlardır. Muhammed b. Osman b. Ebî Şeybe (v. 297/910) de Ali b. el-Medîni'den (v. 234/848-49) onun vasat olduğunu, kavî olmadığını aktarmıştır. Ebû Hâtim ise onun sadûk olduğunu, hadisinin yazılabilir ama ihticâc edilemeyeceğini belirtmiştir.¹³¹

el-Arnâvut, *Müsned*'de yer alan II. 512'deki hadisin sahih olduğunu ama isnadın Salih b. Ebî'l-Ahdar'ın zayıf olması sebebiyle zayıf olduğunu belirtmiştir. Onun dışındaki diğer ravilerin Şeyhain'nın sika ricalinden olması ve hadisin mütâbîlerinin olması sebebiyle hadisin sahih olduğunu belirtmiştir.¹³² Salih b. Ebî'l-Ahdar'la ilgili Yahya b. Maîn kavî olmadığını, Ebû Zûr'a (v. 264/ 878) zaîfû'l-hadis, Ebû Hâtim leyyinü'l-hadis, Buhârî de zayıf olduğunu belirtmişlerdir.¹³³

III. 430'daki hadis için el-Arnâvut, isnadının zayıf olduğunu ve isnadda yer alan Abdullah b. Muhammed b. Akîl (İbn Ebî Tâlib el-Kureşî) hakkında muhtelif görüşler olduğunu belirtmiştir.¹³⁴ Yakub b. Şeybe (v. 262/875), Ali b. el-Medîni'den Malik (b. Enes)'in kitabına Abdullah b. Muhammed b. Akîl'i almadığını aktarmıştır. Yakub b. Şeybe, Akîl'in sadûk ama hadisinde çok şiddetli zayıflık olduğunu belirtmiştir. Yahya b. Saîd, İbn Akîl'in Âsım b. Abdillâh gibi zayıf olduğunu; Ebû Hâtim leyyinü'l-hadis olduğunu ve kavî olmadığını; Nesâî zayıf olduğunu; Ebû Bekr b. Huzeyme (v. 311/924) hafızası kötü olduğu için onunla ihticâc etmediğini; Yahya b. Maîn de onun hadisinin hüccet olmayacağını belirtmiştir. İbrâhîm b. Ya'kub el-Cüzcânî (v. 259/873) onun rivayet ettiği bütün hadislerin garib olduğunu belirterek onun hakkında tevakkuf etmiştir. Tirmizî sadûk olduğunu belirtmiştir. Tirmizî, Muhammed b. İsmail'den aktararak Ahmed b. Hanbel, İshak b. İbrahim (v.238/853) ve Humeydî'nin (v. 219/834) İbn Akîl'in hadisiyle ihticâc ettiklerini belirtmiştir. Ebû Ahmed b. Adiy (v. 365/976) ise İbn Akîl'den sika olarak bilinen bir topluluk rivayet ettiğini belirterek onun hadisinin

¹³⁰ Ahmed, *Müsned*, II. 311.

¹³¹ Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf, *Tehzîbu'l-Kemal*, Beyrut 1980, XXIII 158-160.

¹³² Ahmed, *Müsned*, II. 512.

¹³³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemal*, XIII. 13- 14.

¹³⁴ Ahmed, *Müsned*, III. 430.

yazılabileceğini belirtmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ondan rivayet etmiştir. Buhârî de el-Edeb’de ondan rivayette bulunmuştur.¹³⁵

V. 284’teki rivayetin isnadında Ensâr’dan bir adam şeklinde ravisinin ismi belirtilmeyen rivayet için el-Arnâvut, hadisin sahih liğayrihi isnadının da zayıf olduğunu belirtmiştir.¹³⁶

Nevevî (v. 676/1277), hadis ile ilgili olarak Kâdî İyâz’ın (v. 544/1149) şu değerlendirmelerini aktarmıştır: “Buradaki ifadelerden anlaşıldığına göre hadiste belirtilen faziletler gerçekte Cuma gününün faziletini anlatmak için sayılmamıştır. Çünkü Âdem’in cennetten çıkarılması ve kıyametin kopması bir fazilet olarak sayılmaz. Bu söylenenler ancak o günde gerçekleşen ve gerçekleşecek büyük işlerle ilgili açıklamalardır. Böylelikle o gün için Allah’ın rahmetine nail olup onun azap ve intikamından uzak kalmak için kulun salih amelleri ile bugünden hazırlanması içindir.” Yine bu konuyla ilgili olarak Ebû Bekr İbnü’l-Arabî’nin (v. 543/1148) de *Ârizatü’l-Ahvezi fî şerhi’t-Tirmizî* adlı eserinde şunları söylediğini nakletmiştir: “Hadiste geçen ifadeler faziletler arasında sayılır. Âdem’in cennetten çıkarılması ise soyundan gelenlerin ve bu muazzam neslin var olması, rasullerin, nebilerin, salihlerin ve velilerin ortaya çıkması için bir sebeptir. Ayrıca o cennetten kovularak çıkarılmamıştır. Aksine bir takım maksatların gerçekleştirilmesi sonra da tekrar oraya dönmesi için çıkarılmıştır. Kıyametin kopmasına gelince bu da nebilerin, sıddıkların, velilerin ve diğerlerinin mükâfatlarının daha çabuk verilmesine bir sebeptir, onların şan ve şereflerinin açığa çıkarılması için bir vesiledir.”¹³⁷

Hiz. Âdem’in Cuma günü yaratılması konusunda ikinci grup olarak ifade ettiğimiz hadisler de Ebû Hüreyre’den gelmektedir. Bu hadislerde Allah’ın bazı varlık ve mefhumları belirli günlerde yarattığı ifade edilmekte; Âdem (as)’ın da cuma günü ikindiden sonra, yaratmanın sonuna doğru, ikindi ile akşam saatleri arasında yaratıldığı belirtilmektedir.

Ebû Hüreyre’den gelen bu hadisler ve tarikleri şu şekildedir:

حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى لَأَمِّ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي فَقَالَ خَلَقَ اللَّهُ الثُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ وَخَلَقَ الْجِبَالَ فِيهَا يَوْمَ الْأَحَدِ وَخَلَقَ الشَّجَرَ فِيهَا يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ وَخَلَقَ النَّوْرَ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ وَبَتَّ فِيهَا

¹³⁵ Mizzi, *Tehzibu’l-Kemal*, XVI. 80- 84.

¹³⁶ Ahmed, *Müsned*, V. 284.

¹³⁷ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahya b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc*, Beyrut trs., VI. 142.

الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَخَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ الْعَصْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ آخِرَ الْخَلْقِ فِي آخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ
فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ

“Hz. Peygamber (sav) elimden tuttu ve şöyle buyurdu: Allah, toprağı cumartesi günü yaratmıştır, dağları pazar günü, ağaçları pazartesi, mekruhu salı, nuru da çarşamba günü yaratmıştır. Canlıları perşembe günü yeryüzüne yaymıştır, Âdem’i cuma günü ikindiden sonra, yaratmanın sonuna doğru, ikindi ile akşam saatleri arasında yaratmıştır.”¹³⁸

1. Ahmed b. Hanbel> Haccâc (b. Muhammed)> İbn Cüreyc (Abdûlmelik b. Abdilaziz el-Mekkî)> İsmail b. Ümeyye (el-Emevî)> Eyyub b. Hâlid (el-Ensârî)> Abdullah b. Rafi‘ (el-Mahzûmî) (Mevla Ümmü Seleme)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹³⁹

حَدَّثَنِي سُرَيْجُ بْنُ يُونُسَ وَهَارُونُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَا حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ قَالَ ابْنُ جُرَيْجٍ أَخْبَرَنِي إِسْمَاعِيلُ بْنُ أُمَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَخَذَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي فَقَالَ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ التُّرْبَةَ يَوْمَ السَّبْتِ وَخَلَقَ فِيهَا الْجِبَالَ يَوْمَ الْأَحَدِ وَخَلَقَ الشَّجَرَ يَوْمَ الْاِثْنَيْنِ وَخَلَقَ الْمَكْرُوهَ يَوْمَ الثَّلَاثَاءِ وَخَلَقَ الثَّوْرَ يَوْمَ الْأَرْبَعَاءِ وَبَثَّ فِيهَا الدَّوَابَّ يَوْمَ الْخَمِيسِ وَخَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بَعْدَ الْعَصْرِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي آخِرِ الْخَلْقِ فِي آخِرِ سَاعَةٍ مِنْ سَاعَاتِ الْجُمُعَةِ فِيمَا بَيْنَ الْعَصْرِ إِلَى اللَّيْلِ

2. Müslim> Süreyc b. Yunus (el-Mervezî)- Harun b. Abdillâh (el-Bezzâz)> Haccâc b. Muhammed> İbn Cüreyc (Abdûlmelik b. Abdilaziz el-Mekkî)> İsmail b. Ümeyye (el-Emevî)> Eyyub b. Hâlid (el-Ensârî)> Abdullah b. Rafi‘ (el-Mahzûmî) (Mevla Ümmü Seleme)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁴⁰

el-Arnâvut, *Müsned*’de yer alan II.327’deki hadisin Rasûlullah (sav)’in değil Kâ’bu’l-Ahbâr’ın sözü yani mevkuf olduğunu belirtmiştir.¹⁴¹

İbn Teymiyye (v. 728/1328), bu konuda şöyle diyor: “Yahya b. Maîn, Abdurrahman b. Mehdî, Buhârî ve benzeri hadis imamları bu hadisin galat olduğunu Hz. Peygamber’in sözü olmadığını açıklamışlardır.”¹⁴²

¹³⁸ Ahmed, *Müsned*, II. 327.

¹³⁹ Ahmed, *Müsned*, II. 327.

¹⁴⁰ Müslim, *Sıfâtü’l-kıyamet ve’l-cennet ve’n-nar*, 27.

¹⁴¹ Ahmed, *Müsned*, II. 327.

“Türbe/toprak” hadisi olarak meşhur olan ve Ebû Hüreyre’den nakledilen rivayetin Yahudi kültürüyle irtibatı konusunda, şarkiyâtçılarca ileri sürülen herhangi bir görüş-iddia ve yine Tevrat ve Yahudi kültürüne ait Tevrat dışındaki metinlerde benzer bir metnin varlığını tespit edememiş bulunsak bile, hadisin Yahudi kültürüyle irtibatı konusunda görüş ve iddialar bulunmaktadır. Zira İbn Kesîr başta olmak üzere bazı İslâm âlimleri ile Ebû Reyze gibi bazı yazarlar da, Yahudi kültürüyle irtibatı konusunda iddialar ileri sürmüş ve çeşitli tenkitler yöneltmişlerdir.

Buhârî, bu hadisi *Sahih*’inde tahrîc etmediği gibi *et-Târîhu’l-Kebîr*’inde, “Bazıları Ebû Hüreyre’nin bu rivayeti Ka’b’tan işittiğini söyler ki en doğrusu budur” diyerek hadisin, Ebû Hüreyre’nin Ka’bu’l-Ahbâr’dan aldığı Yahudi kültürünü yansıtan haberlerden olduğunu işaret etmektedir. İbn Teymiyye (v. 728/1327), Yahya b. Maîn ve Buhârî’nin, bu sözü Ka’bu’l-Ahbâr’ın sözü olduğunu açıkça belirttiklerini söylerken İbn Kayyim (v. 751/1350), hadisin merfu olduğu görüşüne karşı çıkararak onun Ka’bu’l-Ahbâr’ın sözü olduğunu tashih edip Buhârî’nin görüşüne katılmaktadır. Ayrıca Münâvî’nin (v. 1031/1601) bildirdiğine göre Zerkeşî (v. 794/1391), bu hadisi Ebû Hüreyre’nin Ka’b’tan işittiğini; ancak daha sonra gelen ravilerin bunu karıştırıp hadisi merfu olarak rivayet ettiklerini söylemiştir. İbn Kesîr ise, hadisin merfu olmayıp Ebû Hüreyre’nin Ka’b’tan aldığı sözlerden olduğunu ifade etmesinin ötesinde, Yahudi kültürüyle irtibatı konusuna değinir. Buna göre o, *el-Bidâye ve’n-Nihaye* adlı eserinde, göklerin ve yerin yaratılışından bahsederken bu hadise de yer vermiş ve onun, “nassun mine’t-Tevrât = Tevrat’a ait bir metin” olduğunu belirttikten sonra bu rivayetin, Ebû Hüreyre’nin Ka’b’tan işittiği haberlerden olduğu yönünde yukarıdaki görüşünü tekrarlamıştır. Zira İbn Kesîr, Ebû Hüreyre ve Ka’b’ın zaman zaman bir araya gelerek, karşılıklı olarak Ka’b’ın kendi (kutsal) kitaplarından, Ebû Hüreyre’nin ise Hz. Peygamber’den hadis naklinde bulunduğu ve daha sonra gelen bazı ravilerin, Ebû Hüreyre’nin Ka’b’tan işittiği bu rivayeti, merfu olarak Hz. Peygamber’e aitmiş gibi naklettikleri kanaatindedir.

İslâm âlimlerinin hadise yönelik bu ve benzeri tespit ve bir anlamda da tenkitlerinin etkisiyle Ebû Reyze, Ebû Hüreyre’nin hadisi Ka’bu’l-Ahbâr’dan işittiği ve dolayısıyla hadisin Yahudi yaratılış düşüncesine yanlış bir aktarımından ibaret olduğunu söyler. Ayrıca o, hadisin Kur’an ile de çeliştiğini ileri sürerek, Ebû Hüreyre’nin hangi cesaretle Hz. Peygamber’in kendisinin elini tuttuğunu ve kendisine bu hadisi irad

¹⁴² M. Said Hatiboğlu, “Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim’e Yönelik Eleştirileri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, cilt:10, sayı:1-4, s. 12.

ettiğini merak ettiğini söyler. Öte yandan Hayri Kırbaçoğlu da bu rivayeti Ka'b'a ait ve muhtemelen Yahudi kültürünün ürünü bir söz olarak değerlendirmiş ve merfu hale getirilip Rasûlullah'a izafe edile hadislerden olduğu kanaatini izhâr etmiştir.

İbn Kesîr'in "nassun mine't-Tevrât = Tevrat'tan bir metin" dediği bu hadisin, Kur'an ile çeliştiği iddiaları ve bu iddialara İslâm âlim ve araştırmacılarının verdiği cevaplar bir yana, hadis aynı ifadelerle Tevrat'ta bulunmamaktadır ve Tevrat ile de açık bir çelişki içerisindedir. Zira Tevrat'a göre Allah, yeryüzünü/toprağı üçüncü günde yaratmıştır. Bu itibarla hadisin Yahudi kültürüyle irtibatlandırılmasında, onun, Tevrat'ın birinci kitabı Tekvin'in ana teması olan dünyanın yaratılışı (bed'ül-halk) ile ilgili bir rivayet olmasının yanında hadiste geçen "et-türbe/toprak" ifadesinin de rolünün bulunduğunu söyleyebiliriz. Zira İbn Hacer'in, Seâlibî'den (v. 427/1035) yaptığı bir nakilde, "türab/toprak" ifadesinin İbrânîce'de "âdem" anlamında olduğu belirtilmektedir.

Bu hadis Kütüb-i Sitte içerisinde sadece Müslim'in *Sahih*'inde yer almış olmasına rağmen, onun sened yönünden sağlamlığı konusunda bazı tereddütler izhar edilmiştir. Müslim şârihleri Mâzerî (v. 536/1141) ve Nevevî'nin, müsbet-menfî herhangi bir yorum yapmadığı görülür. Hadisin senedinde bulunan Eyyûb b. Hâlid hakkında Zehebî (v. 748/1348), onun münker bazı hadisler naklettiğini söylerken, İbn Hacer, onun sika olup olmadığı konusunda kesin bir kanaat belirtmemiştir. Son devir hadis âlimlerinden Semahî de Eyyûb b. Hâlid özelinde rivayetin isnadının sahihliği konusunda, hadis münekkidlerinin görüşlerinden hareketle şüphe ve tereddütler ifade etmekler birlikte, daha ziyade o hadisi Ebû Reyze'nin, hadisin Kur'an'a aykırılığı iddiası bağlamında değerlendirir ve Kur'an ile çelişmediğini belirtir.

Bu itibarla hadisin Yahudi kültürü ile irtibatına yönelik görüş ve iddialar, rivayetin ihtivâ ettiği mananın Tevrat ile uyum göstermemesi sebebiyle tereddütlerle karşılanmalıdır. Ancak bir söz ve ifadenin Tevrat'ta bulunmaması, Yahudi kültürüyle irtibatlı olmayacağı anlamında anlaşılmamalıdır. Zira Tevrat dışında da, kanonik-kanonik olmayan ve aggadik karakter arz eden pek çok Yahudi (kutsal) kitabı bulunmaktadır. Ne var ki biz, ulaşabildiğimiz kaynaklarda böyle bir şey tesbit edemedik.¹⁴³

¹⁴³ Özcan Hıdır, *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İstanbul 2012, ss. 585-589.

2.1.2.3. Hz. Âdem'in Bir Sûret Üzere Yaratılmasıyla İlgili Hadisler

Sözlükte ‘şekil, biçim, benzer ve örnek’ anlamına gelen sûret kelimesi felsefe terimi olarak bir şeyin mahiyeti, onu o şey yapan özdür. İbn Sînâ bu konuda beş ayrı tarif vermekteyse de en yaygını ‘bulunduğu şeyi güç halinden fiil alanına çıkaran cevher’ şeklinde olanıdır.¹⁴⁴ Tasavvufta sûret terimi genellikle iki anlamda kullanılmıştır. Birincisinde ‘şekil, görüntü, zâhir, mazhar’ gibi kelimelerle eş anlamlı olarak ‘bir şeyin duyularla algılanan dış görüntüsü ve varlığı’ demektir. İkinci olarak sûret ‘bir şeyin hakikati, mahiyeti, ruhu, sebebi’ anlamında kullanılmıştır.¹⁴⁵

Sûret, hadislerde “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesi şeklinde ve hepsinde bir bağlam içerisinde vârit olmuştur. Yani hadis kaynaklarında “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesinin tek başına geldiği tek bir rivayet yoktur. Bu ifade ya Hz. Âdem’in boyu gibi yaratılış özelliklerinin anlatıldığı hadisler içerisinde ya da yüze vurma veya yüzle ilgili kötü söz söylemenin yasaklandığı durumlarla birlikte yer almıştır. Yüze vurmanın yasaklandığı rivayetlere gelince onlar da ya tek başına ya da bu ifadeyle birlikte rivayet edilmişlerdir. Bütün bu rivayetleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

a) *Hz. Âdem’in Yaratılış Özellikleri ve Hz. Âdem’in Sûret Üzere Yaratılmasıyla ilgili Rivayetler*

Bu kısımda “Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesinin geçtiği Hz. Âdem’in boyu gibi yaratılış özelliklerinin anlatıldığı hadisleri ele alacağız.

Bu konudaki hadisleri şöyle sıralayabiliriz:

خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طَوْلُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلِيكَ النَّفَرِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٍ فَاسْتَمَعَ مَا يُحْيُونَكَ فَإِنِّي أَنَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَفَرَادُوهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَكُلْ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدَ حَتَّى الْآنَ

“Allah Âdem’i kendi sûretinde altmış arşın boyunda yarattı. Onu yaratınca “Git ve oturmakta olan şu melekler topluluğuna selam ver! Onların sana ne cevap vereceklerini dinle. Çünkü bu senin ve zürriyetinin selamı olacaktır.” dedi. Âdem de giderek: “Esselâmu aleykum! Selam size!” dedi. Melekler: “Esselâmu aleyke verahmetullâhi! Allah’ın selamı ve rahmeti senin üzerine de olsun!” diyerek “Allah’ın rahmeti” sözünü

¹⁴⁴ Mahmut Kaya, “Sûret”, *DİA*, İstanbul 1988, XXXVII. 539-540.

¹⁴⁵ Ekrem Demirli, “Sûret”, *DİA*, İstanbul 1988, XXXVII. 540.

ilave ettiler. İşte cennete her giren kimse Hz. Âdem sûretinde olacaktır. Fakat Âdem'den sonra halk gittikçe kısalmış ve bu ana kadar (kısalarak) gelmiştir.¹⁴⁶

Bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنْبِهٍ قَالَ هَذَا مَا حَدَّثَنَا بِهِ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ لَهُ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلِيكَ النَّفَرِ وَهُمْ نَفَرٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ وَاسْتَمِعْ مَا يُجِيبُونَكَ فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ قَالَ فَذَهَبَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادُوهُ رَحْمَةَ اللَّهِ قَالَ فَعَلَّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ وَطُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمْ يَزَلْ يَنْقُصُ الْخَلْقُ بَعْدَ حَتَّى الْآنَ

1. *Ahmed b. Hanbel> Abdürrezzak b. Hemmâm> Ma'mer (b. Ebî Amr el-Ezdi)> Hemmâm (b. Münebbih)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁴⁷

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنْبِهٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلِيكَ النَّفَرِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُحْيُونَكَ فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادُوهُ وَرَحْمَةَ اللَّهِ فَكَلَّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدَ حَتَّى الْآنَ

2. *Buhârî> Yahya b. Ca'fer> Abdürrezzak (b. Hemmâm)> Ma'mer (b. Ebî Amr el-Ezdi)> Hemmâm (b. Münebbih)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁴⁸

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ رَافِعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنْبِهٍ قَالَ هَذَا مَا حَدَّثَنَا بِهِ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرَ أَحَادِيثَ مِنْهَا وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلِيكَ النَّفَرِ وَهُمْ نَفَرٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ فَاسْتَمِعْ مَا يُجِيبُونَكَ فَإِنَّهَا تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ قَالَ فَذَهَبَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ قَالَ فَزَادُوهُ وَرَحْمَةَ اللَّهِ قَالَ فَعَلَّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ وَطُولُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ بَعْدَهُ حَتَّى الْآنَ

3. *Müslim> Muhammed b. Rafi'> Abdürrezzak (b. Hemmâm)> Ma'mer (b. Ebî Amr el-Ezdi)> Hemmâm b. Münebbih> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁴⁹

¹⁴⁶ Hemmâm, *Sahîfe*, no:59; Abdurrezzâk, *Musannef*, X.384; Buhârî, *Sahîh*, İsti'zan, 1, Enbiya 1; Müslim, *Sahîh*, Cennet, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II. 315.

¹⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, II. 315.

¹⁴⁸ Buhârî, İsti'zan 1.

¹⁴⁹ Müslim, Cennet 28.

Yukarıdaki rivayetler, sika olan aynı ravilerden gelmiştir. Metinler arasında da farklılık yoktur.

el-Arnaut, *Müsned*'deki rivayet için isnadının Şeyhayn'ın şartına göre sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁰

Hadis kitaplarında tek başına “Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır” şeklinde bir rivayet olmadığını daha önce ifade etmiştik. Sadece Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde böyle bir rivayet yer almaktadır. Ancak Ahmed b. Hanbel'in oğlu o rivayette hemen şu açıklamayı eklemiştir. “Babamın kitabında ‘Boyu altmış zira’ idi” ifadesi yer almaktadır. Ancak bu kısmı bize nakledip nakletmediğini hatırlamıyorum.” Bu rivayet ve tariki şu şekildedir:

حَدَّثَنَا أَبُو عَامِرٍ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ
عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ وَفِي كِتَابِ أَبِي وَطُوْلُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَا
أَدْرِي حَدَّثَنَا بِهِ أَمْ لَا

Ahmed b. Hanbel> Ebû Âmir (Abdülmelik b. Amr el-Kaysî)> el-Muğîre b. Abdurrahman (el-Hizâmî)> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b.Zekvân el-Kureşî)> Musa b. Ebî Osman> Babası (Saîd mevlâ el-Muğîre b. Şu 'be)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁵¹

el-Arnaut bu rivayetin sahih, isnadının ise hasen olduğunu belirtmiştir.¹⁵²

b) Yüze Vurma veya Yüzle ilgili Kötü Söz Söylemenin Yasaklanması ve Hz. Âdem'in Sûret Üzere Yaratılmasıyla ilgili Rivayetler

Bu konuda “Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesinin yüze vurma veya yüzle ilgili kötü söz söylemenin yasaklandığı durumlarla birlikte yer aldığı hadisleri ele alacağız. Bu konudaki hadisler de şu şekildedir:

إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

“... Biriniz kardeşiyle kavga ederse yüzden kaçsın. Çünkü Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır.” buyurmuşlar.

Bu şekilde altı yerde geçmektedir.

Ebû Hüreyre 'den gelen bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

¹⁵⁰ Ahmed, *Müsned*, II. 315.

¹⁵¹ Ahmed, *Müsned*, II. 323.

¹⁵² Ahmed, *Müsned*, II. 323.

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزُّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبْ
الْوَجْهَ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

1. *Ahmed b. Hanbel> Süfyan (b. Uyeyne)> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kureşî)> (Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁵³

حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجْلَانَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ
فَلْيَجْتَنِبْ الْوَجْهَ وَلَا تَقُلْ قَبَحَ اللَّهِ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

2. *Ahmed b. Hanbel> Yahya (b. Saïd el-Kattân)> Ibn Aclân (Muhammed b. Aclân el-Kureşî)> Saïd (b. Ebî Saïd el-Makburî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁵⁴

قَالَ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ عَجْلَانَ قَالَ حَدَّثَنِي سَعِيدٌ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
قَالَ إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبْ الْوَجْهَ وَلَا يَقُلْ قَبَحَ اللَّهِ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ
عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى صُورَتِهِ

3. *Ahmed b. Hanbel> Yahya b. Saïd (el-Kattân)> Ibn Aclân (Muhammed b. Aclân el-Kureşî)> Saïd (b. Ebî Saïd el-Makburî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁵⁵

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ قَالَ حَدَّثَنَا الْمُتَنَّى بْنُ سَعِيدٍ وَبَهْرُ قَالَ حَدَّثَنَا هُمَامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي
هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبْ الْوَجْهَ قَالَ ابْنُ مَهْدِيٍّ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ
آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

4. *Ahmed b. Hanbel> Abdurrahman b. Mehdî (el-Anberî)> el-Müsennâ b. Saïd- Behz (b. Esed)> Hemmâm b. Yahya> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Ebu Eyyub (el-Ezdî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*¹⁵⁶

¹⁵³ Ahmed, *Müsne'd*, II. 244.

¹⁵⁴ Ahmed, *Müsne'd*, II. 251.

¹⁵⁵ Ahmed, *Müsne'd*, II. 434.

¹⁵⁶ Ahmed, *Müsne'd*, II. 463.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَخْبَرَنَا الْمُتَنَّى عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَّقِ الْوَجْهَ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

5. *Ahmed b. Hanbel* > *Süleyman b. Dâvud (Ebû Dâvud et-Tayalisi)* > *el-Müsennâ (b. Saîd)* > *Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)* > *Ebu Eyyub (el-Ezdî)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁵⁷

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا الْمُتَنَّى ح وَحَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ
عَنِ الْمُتَنَّى بْنِ سَعِيدٍ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي حَدِيثِ
ابْنِ حَاتِمٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ فَإِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

6. *Müslim* > *Nasr b. Ali el-Cahdamî (el-Ezdî)* > *Babası (Ali b. Nasr b. Ali)* > *el-Müsennâ (b. Saîd) (Tahvil)* > *Muhammed b. Hâtim* > *Abdurrahman b. Mehdî (el-Anberî)* > *el-Müsennâ b. Saîd* > *Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)* > *Ebu Eyyub (el-Ezdî)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁵⁸ (*Müslim* > *Nasr b. Ali el-Cahdamî (el-Ezdî)* > *Babası (Ali b. Nasr b. Ali)* > *el-Müsennâ (b. Saîd)* > *Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)* > *Ebu Eyyub (el-Ezdî)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah* /// *Müslim* > *Muhammed b. Hâtim* > *Abdurrahman b. Mehdî (el-Anberî)* > *el-Müsennâ b. Saîd* > *Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)* > *Ebu Eyyub (el-Ezdî)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*)

el-Arnâvut, Ahmed b. Hanbel'den gelen rivayetler için sahih ya da isnadının kavî olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹

حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ
فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ وَلَا تَقُلْ قَبْحَ اللَّهِ وَجْهَكَ وَوَجْهَ مَنْ أَشْبَهَ وَجْهَكَ فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ

“Sizden hiç kimse, Allah, yüzünü ve senin yüzüne benzer yüzü çirkinleştirsün, demesin. Çünkü Allah Âdem’i kendi sûretinde yaratmıştır.”

Ahmed b. Hanbel’de geçen bu rivayetler aynı isnadla iki yerde geçmektedir. Ebû Hüreyre’den gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

¹⁵⁷ Ahmed, *Müsned*, II. 519.

¹⁵⁸ Müslim, *Birr*, 115.

¹⁵⁹ Ahmed, *Müsned*, II. 251-434-463-519.

Ahmed b. Hanbel> Yahya (b. Saîd el-Kattân)> İbn Aclân (Muhammed b. Aclân)> Saîd (b. Ebî Saîd el-Makburî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁶⁰

el-Arnâvut, bu rivayetin isnadının kavî olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹

c) Sadece Yüze Vurmanın Yasaklandığı Rivayetler

إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

“Biriniz kardeşiyle kavga ederse yüzden kaçsın.” şeklinde tek cümle olarak yani “yüze vurmanın yasaklanması” ile “sûret” kavramının birarada yer almadığı hadisler de kaynaklarda yer almaktadır. Bu şekildeki hadisler on iki farklı yerde geçmektedir.

Ebû Hüreyre ve Ebû Saîd el-Hudrî’den gelen bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

Ebû Saîd el-Hudrî’den Gelen Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ عَطِيَّةِ الْعَوْفِيِّ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

Ahmed b. Hanbel> Abdürrezzâk (b. Hemmâm es-San‘anî)> Süfîyân (es-Sevrî)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Atıyye (b. Sa‘d) el-Avfî> Ebû Saîd el-Hudrî> Rasûlullah¹⁶²

Ebû Hüreyre ‘den Gelen Rivayetler

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ هَذَا مَا حَدَّثَنَا بِهِ أَبُو هُرَيْرَةَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

1. Ahmed b. Hanbel> Abdürrezzak b. Hemmâm> Ma‘mer (b. Ebî Amr el-Ezdî)> Hemmâm (b. Münebbih)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁶³

¹⁶⁰ Ahmed, *Müsned*, II. 251- 434.

¹⁶¹ Ahmed, *Müsned*, II. 251- 434.

¹⁶² Ahmed, *Müsned*, III. 93.

¹⁶³ Ahmed, *Müsned*, II. 313.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

2. *Ahmed b. Hanbel* > *Abdüssamed (b. Abdilvâris et-Temîmî)* > *Hammad (b. Seleme el-Basrî)* > *Süheyl (b. Ebî Salih es-Semmân)* > *Babası (Ebû Salih es-Semmân)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁶⁴

حَدَّثَنَا عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

3. *Ahmed b. Hanbel* > *Abdüssamed (b. Abdilvâris et-Temîmî)* > *Hammad (b. Seleme el-Basrî)* > *Süheyl (b. Ebî Salih es-Semmân)* > *Babası (Ebû Salih es-Semmân)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁶⁵

حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْعَتَكِيِّ وَهُوَ يَحْيَى بْنُ مَالِكٍ وَقَالَ عَفَّانُ مَرَّةً قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أَيُّوبَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

4. *Ahmed b. Hanbel* > *Affân (b. Müslim)* > *Hemmâm b. Yahya* > *Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)* > *Ebû Eyyub el-Atekî (Yahya b. Mâlik el-Ezdî)* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁶⁶

حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ وَمُحَمَّدٌ عَنْ سَمْعِ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

5. *Ahmed b. Hanbel* > *Yezid (b. Harun el-Vâsî)* > *Muhammed (b. İshak el-Kureşî)* > *Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kureşî)* > *(Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebû Hüreyre- Muhammed (b. İshak el-Kureşî)* > *Ebû Salih es-Semmân* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*¹⁶⁷

¹⁶⁴ Ahmed, *Müsned*, II. 327.

¹⁶⁵ Ahmed, *Müsned*, II. 337.

¹⁶⁶ Ahmed, *Müsned*, II. 347.

¹⁶⁷ Ahmed, *Müsned*, II. 449.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ قَالَ وَأَخْبَرَنِي ابْنُ فُلَانٍ عَنْ سَعِيدِ الْمُقْبَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

6. Buhârî> Muhammed b. Ubeydillah (el-Kureşî)> İbn Vehb (Abdullah b. Vehb el-Kureşî)> Malik b. Enes> İbn Fūlan> Saîd (b. Ebî Saîd) el-Makburî> Babası (Keysan b. Saîd el-Makburî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁶⁸ (Abdullah b. Muhammed> Abdurrezzak (b. Hemmâm)> Ma'mer (b. Ebî Amr)> Hemmâm (b. Münebbih)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah)

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ بْنُ قَعْنَبٍ حَدَّثَنَا الْمُغِيرَةُ يَعْنِي الْحَزَامِيَّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

7. Müslim> Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb> el Muğîre (b. Abdirrahman) (el-Hizâmî)> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvân el-Kureşî)> (Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁶⁹

حَدَّثَنَا شَيْبَانُ بْنُ فَرُّوخٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَتَّقِ الْوَجْهَ

8. Müslim> Şeybân b. Ferrûh (Şeybân b. Ebî Şeybe)> Ebû Avâne (el-Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkürî el-Vâsîtî)> Süheyl (b. Ebî Salih es-Semmân)> Babası (Ebû Salih es-Semmân)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁷⁰

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُعَاذٍ الْعَنْبَرِيُّ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعَ أَبَا أَيُّوبَ يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلَا يَلْطِمَنَّ الْوَجْهَ

9. Müslim> Ubeydullah b. Muaz el-Anberî> Babası (Muaz b. Muaz el-Anberî)> Şu'be (b. el-Haccâc)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Ebu Eyyub (el-Ezdî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁷¹

¹⁶⁸ Buhârî, Itk, 20.

¹⁶⁹ Müslim, Birr, 112.

¹⁷⁰ Müslim, Birr, 113.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنِي عَبْدُ الصَّمَدِ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا قَتَادَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ مَالِكٍ الْمَرَاغِيِّ وَهُوَ أَبُو أَيُّوبَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا قَاتَلَ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ فَلْيَجْتَنِبِ الْوَجْهَ

10. Müslim> Muhammed b. el-Müsennâ (el-Anezî)> Abdüssamed (b. Abdilvâris et-Temîmî)> Hemmâm (b. Yahya)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Yahya b. Malik el-Merâgî (Ebû Eyyub el-Ezdî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁷²

حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا ضَرَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَتَّقِ الْوَجْهَ

11. Ebû Dâvud> Ebû Kâmil (el-Fudayl b. Huseyn)> Ebû Avâne (el-Vaddâh b. Abdillâh el-Yeşkürî el-Vâsîfî)> Ömer (İbn Ebî Seleme)> Babası (Ebû Seleme b. Abdirrahman ez-Zührî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁷³

el-Arnâvut yukarıda geçen *Müsned*'de yer alan rivayetler için (III. 93 hariç) sahih olduğunu söylemiştir. III. 93'te geçen hadisin sahih liğayrihi, isnadının da Atıyye (b. Sa'd) el-Avfî'nin zayıf olması sebebiyle zayıf olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁴ Abbas ed-Dürî, Yahya b. Maîn'in Atıyye el-Avfî hakkında salih dediğini aktarmıştır. Ancak Ebû Zûr'a leyyin, Nesâî zayıf, Ebû Hâtim de zayıf ama hadisin yazılabileceğini belirtmişlerdir. Ebû Ahmed b. Adiy, sika bir topluluğun ondan rivayet ettiğini belirterek zayıflığı ile beraber hadisin yazılabileceğini belirtmiştir. Ebû Dâvud, Tirmizî ve İbn Mâce ondan rivayet etmişlerdir. Buhârî'de el-Edeb'te ondan rivayet etmiştir.¹⁷⁵

“Biriniz kardeşine vurduğunda (bazı rivayetlerde kavga ettiğinde) yüzden kaçın.” ifadesi tek cümle halinde Buhârî ve Ebu Dâvûd'un birer, Müslim'in dört, Ahmed b. Hanbel'in altı olmak üzere toplam on iki yerde geçmektedir. Bu rivayetler Ebû Saîd el-Hudrî'den ve Ebû Hüreyre'den nakledilmektedir. Hadisin Ebû Saîd el-Hudrî rivayetinde ‘sûret’ ifadesi geçmemektedir. Dolayısıyla ‘yüze vurmanın yasaklanması’ ile ‘sûret’ kavramının birleştirildiği rivayetler Ebû Hüreyre'ye izafe edilerek nakledilen rivayetlerdir. Görüldüğü gibi “Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır.” cümlesi ya

¹⁷¹ Müslim, Birr, 114.

¹⁷² Müslim, Birr, 116.

¹⁷³ Ebû Dâvud, Hudud, 38.

¹⁷⁴ Ahmed, *Müsned*, III. 93.

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemal*, XX. 147- 148.

“... Biriniz kardeşine vurduğunda (bazı rivayetlerde kavga ettiğinde) yüzden kaçsın. Çünkü...” ifadesiyle ya da “Sizden hiç kimse, yüzünü ve senin yüzüne benzer yüzü çirkinleştirsın, demesin. Çünkü...” ifadesiyle birlikte kullanılmıştır. Ahmed b. Hanbel'in yukarıda belirttiğimiz rivayetinde “Kavga ederken yüze vurmaktan sakının” cümlesinden sonra gelen “Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesi Hz. Peygamber'e değil hadisin senedinde bulunan Abdurrahman b. Mehdi'ye izafe edilmektedir.¹⁷⁶ Bütün bunlardan hareketle “Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır.” cümlesinin Hz. Peygamber'e aidiyeti tartışma konusudur. İfade O'na ait olabileceği gibi, şahit olunan bir olay üzerine açıklama veya ikaz amacıyla ravilerden birinin böyle bir açıklamayı hadise dâhil etmesi de mümkündür.¹⁷⁷

“Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır” ifadesinin geçtiği hadislerde “sûretihi” ifadesindeki zamirle kimin kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürenler vardır. Bunlar üç grupta sınıflandırılabilir:

1. *Zamir Allah'a râcidir:* Bu görüş daha ziyade mutasavvıflar tarafından kabul görmektedir. Allah sayısız güzel ismini cem' edecek (kevn-i cami') ve bu isimleri en güzel şekilde izhar edecek bir varlık görmek istemiş ve bu sebeple Âdem'i (insanı) yaratmıştır. Âdem'in, Allah'ın sahip olduğu bütün sıfatlara sahip oluşu bu yüzdendir. Yani Âdem de Allah gibi hayat ve ilim sahibidir, işitir ve görür... Sadece bu sıfatların ‘zati’ ve ‘hadis’ oluşu noktasında birbirlerinden ayrılırlar. Bu görüşlerini desteklemek üzere bazı mutasavvıfların, hadisin “alâ sûreti'r-Rahman”¹⁷⁸ şeklindeki rivayetini de kullandıkları görülür. Suretten kastın nitelik olduğunu yani Allah'ın Âdem'i ilim, hayat, semi', basar ve buna benzer kendi sıfatlarına kısmen sahip olarak yaratıldığını düşünmüşlerdir. Zamirin Allah'a rücûu durumunda diğer canlılara göre üstün ve şerefli kılınması noktasında insan için bir ikram ve şerefendirme manası ifade ettiği de söylenmiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Hüseyin Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1, 2003, s. 57; Ahmed, *Müsned*, II. 463.

¹⁷⁷ Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 58.

¹⁷⁸ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Musul 1983, XII. 430.

¹⁷⁹ Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi” *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 53; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, Beyrut trs., XI. 3.

2. *Zamir Âdem'e râcidir*: Bu görüş daha ziyade kelami bir muhteva taşımakta ve Ehl-i kitap ile ehl-i bid'at mensuplarına yöneltilen itirazları içermektedir: Buna göre;

- a) Allah Âdem'i dünyada yaşadığı şekil üzere yaratmıştır. Yani cennetten dünyaya gönderilirken şeytanın ve yılanın şekli değişmiş ancak Âdem'inki değişmemiştir. İşte bazı ilim adamlarına göre bu mana, 'Âdem'in cennette başka bir sûrete sahip olduğunu iddia edenlere' bir reddiye mahiyetindedir.
- b) Âdem, zürriyeti için geçerli olan aşamaların aksine, ana rahminde oluşmamış ve dolayısıyla embriyonun burada geçirdiği nutfe, alaka... gibi evreleri geçirmemiştir. Allah onu bebeklik, çocukluk ve gençlik aşamaları geçirmeden yetişkin bir insan sûretinde ve topraktan yaratmıştır. Hadisin bu manaya gelebileceğini ifade eden ilim adamlarına göre Hz. Peygamber, Dehriyye'nin "insan nutfeden, nutfe ise insandan türer, bunun başı ve sonu yoktur" şeklindeki görüşüne cevap vermiş gibidir.¹⁸⁰
- c) Bazı ilim adamlarına göre Hz. Peygamber bu ifade ile tabiatçıların "insan, tabiatın fiili ve tesiriyle meydana gelmiştir" yönündeki iddialarını reddetmekle ve onun Allah tarafından yaratıcılığına dikkat çekmekteydi.¹⁸¹
- d) Bazı ilim adamlarına göre zamirin Âdem'e rûcûu durumunda Hz. Peygamber, Mu'tezile'nin "insan fiillerinin ve bazı sıfatlarının yaratıcısıdır" görüşünü de iptal etmiş olmakta, onları tekzip ederek Âdem'in bütün sûret, sıfat ve mana yönleriyle Allah tarafından yaratıldığını ifade etmektedir.¹⁸²
- e) Zamirin merciinin Âdem olması durumunda hadisin "Allah saîd kulu saîd, şakî kulu da şakî olarak yaratır" kaidesini desteklediği de ifade edilmiştir. Bu duruma göre Allah, Âdem'i yarattığında onun kendisine asi olup emrine muhalefet edeceğini biliyordu. Bu keyfiyeti daha onu

¹⁸⁰ Kahraman, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi" *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 53; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI. 3.

¹⁸¹ Kahraman, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi" *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 54; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, XI. 3.

¹⁸² Kahraman, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi" *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 54.

yaratmadan önce yazmıştı. İşte Hz. Peygamber Allah'ın kendi ilmi ile Hz. Âdem'e böyle bir kaza takdir ettiğini bize haber vermektedir. Bu da “bütün işlerin takdiri Allah'a aittir” şeklindeki görüşü teyit eder.¹⁸³

3. *Zamir yüzüne tokat atılan şahsa râcidir*: Bu da yukarıda geçen ‘yüz’le ilgili rivayetler konusunda daha ziyade kelimciler tarafından ileri sürülmüş bir görüştür. Kelamcıların zamirin mercii konusundaki ilk tercihi, teşbih ve tecsîme imkân vermeyecek en emin yol olarak ‘yüzüne tokat atılan şahsa’ hamli olmuştur.¹⁸⁴

2.1.2.4. Hz. Âdem’in Yaratılış Özellikleri ile İlgili Diğer Bazı Hadisler

Hz. Âdem’in yaratılışıyla ilgili diğer bazı rivayetleri şu şekilde sıralayabiliriz: Allah’ın Âdem’in sırtını meshetmesi ve insanların ondan çıkması, Hz. Âdem’in ömründen kırk yıl (bazı rivayetlerde altmış yıl) Dâvut (as)’a vermesi, Hz. Âdem’in boyunun altmış zirâ‘ (bazı rivayetlerde altmış zirâ‘) olması, ahirette insanların Âdem suretinde ve boyunda olması.

Bu rivayetleri şöyle sınıflandırabiliriz:

a) *Allah’ın Âdem’in Sırtını Meshetmesi ve İnsanların Ondandırılmasıyla İlgili Hadisler*

و حَدَّثَنِي يَحْيَى عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسَةَ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَنَّهُ أَخْبَرَهُ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سُئِلَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ { وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ } فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسْأَلُ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَبَعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَبَعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ

“Hz. Ömer’e (Hani Rabbin Âdemoğullarının sırtlarından zürriyetlerini çıkarmıştı ve onları kendi nefislerinin aleyhine şahit kılmıştı; Ben sizin Rabbiniz değil miyim? diye sormuştu. Onlar da, Evet Ya Rabbi (Rabbimizsin) demişlerdi. Kıyamet günü biz bundan gafildik demenize şahit olduk.) âyeti hakkında soruldu da Hz. Ömer dedi ki: “Bu ayetten sorulduğunda Rasûlullah (s.a.s.)’ın şöyle dediğini işittim: Allah, Âdem’i

¹⁸³ Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi” *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 54.

¹⁸⁴ Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi” *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 54.

yarattı, sonra sağ eliyle sırtını meshetti, ondan bir zürriyet çıkardı. Ve Allah buyurdu: Bunları cennet için ve cennet ehlinin ameli ile yarattım. Onlar da amel ederler. Sonra sırtını yine meshetti. Ondan bir zürriyet çıkardı. Bunları ateş için ve ateş ehlinin ameli ile yarattım, der. Onlar da amel ederler.”¹⁸⁵

Ömer b. el-Hattâb’dan gelen bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

1. *Mâlik> Zeyd b. Ebî Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab (el-Adevî)> Müslim b. Yesâr el-Cühenî> Ömer b. el-Hattâb> Rasûlullah*¹⁸⁶

حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا مَالِكٌ ح وَحَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنِي مَالِكٌ قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ وَحَدَّثَنَا مُصْعَبُ الزُّبَيْرِيُّ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَيْسَةَ أَنَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَخْبَرَهُ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ الْجُهَنِيِّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سُئِلَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ { وَإِذَا أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ } الْآيَةَ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ وَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةً فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَبِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ يَعْمَلُونَ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِيمَ الْعَمَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهُ بِهِ الْجَنَّةُ وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهُ بِهِ النَّارُ

2. *Ahmed b. Hanbel> Ravh (b. Ubâde el-Kaysî)> Mâlik (b. Enes el-Asbahî) (Tahvil)> İshak (b. İsa el-Bağdâdî)> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Ebû Abdirrahman Abdullah b. Ahmed> Mus'ab (b. Abdillâh) ez-Zübeyrî> Mâlik Zeyd b. Ebî Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab> Müslim b. Yesâr el-Cühenî> Ömer b. el-Hattâb> Rasûlullah*¹⁸⁷
[Ahmed> Ravh (b. Ubâde el-Kaysî)> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Ebû Abdirrahman Abdullah b. Ahmed> Mus'ab (b. Abdillâh) ez-Zübeyrî> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Zeyd b. Ebî Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab> Müslim b. Yesâr el-Cühenî> Ömer b. el-Hattâb> Rasûlullah//////// Ahmed> İshak (b. İsa el-Bağdâdî)> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Ebû Abdirrahman Abdullah b. Ahmed> Mus'ab (b. Abdillâh) ez-

¹⁸⁵ Mâlik, *Muvattâ*, Kader, 2.

¹⁸⁶ Mâlik, *Muvattâ*, Kader, 2.

¹⁸⁷ Ahmed, *Müsned*, I. 44.

Zübeyrî> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Zeyd b. Ebî Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab> Müslim b. Yesâr el-Cühenî> Ömer b. el-Hattâb> Rasûlullah]

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ الْقُعْبِيُّ عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَخْبَرَهُ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارِ الْجُهَنِيِّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سُئِلَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ { وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ } قَالَ قَرَأَ الْقُعْبِيُّ النَّبَاةَ فَقَالَ عُمَرُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةَ فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةَ فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ النَّارِ يَعْمَلُونَ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَفِيمَ الْعَمَلِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلُهُ فِي الْجَنَّةِ وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلُهُ فِي النَّارِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُصَفَّى حَدَّثَنَا بِقِيَّةٌ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ جُعْفٍ الْفَرَسِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ أَبِي أَنَسٍ عَنْ عَبْدِ الْحَمِيدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ نَعِيمِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ كُنْتُ عِنْدَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِهَذَا الْحَدِيثِ وَحَدِيثُ مَالِكٍ أَتَمُّ

3. *Ebû Dâvud> Abdullah (b. Mesleme el-Hârisî) el-Ka'nebî> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Zeyd b. Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab (el-Adevî)> Müslim b. Yesâr el-Cühenî> Ömer b. el-Hattâb> Rasûlullah¹⁸⁸ [Muhammed b. el-Musaffâ (el-Kureşî)> Bakıyye (b. el-Velîd el-Kelâî)> Ömer b. Cü'süm el-Kureşî> Zeyd b. Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman (el-Adevî)> Müslim b. Yesâr (el-Cühenî)> Nuaym b. Rebîa (el-Ezdî)]*

حَدَّثَنَا الْأَنْصَارِيُّ حَدَّثَنَا مَعْنٌ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ أَنَسٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ الْحَمِيدِ بْنَ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنَ زَيْدِ بْنِ الْخَطَّابِ أَخْبَرَهُ عَنْ مُسْلِمِ بْنِ يَسَارِ الْجُهَنِيِّ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سُئِلَ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ { وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ } قَالُوا بَلَى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ } فَقَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسْأَلُ عَنْهَا فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ بِيَمِينِهِ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةَ فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلْجَنَّةِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ يَعْمَلُونَ ثُمَّ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَاسْتَخْرَجَ مِنْهُ ذُرِّيَّةَ فَقَالَ خَلَقْتُ هَؤُلَاءِ لِلنَّارِ وَيَعْمَلُ أَهْلُ النَّارِ يَعْمَلُونَ فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَفِيمَ الْعَمَلِ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ إِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلْجَنَّةِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيُدْخِلُهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ وَإِذَا خَلَقَ الْعَبْدَ لِلنَّارِ اسْتَعْمَلَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى يَمُوتَ عَلَى عَمَلٍ مِنْ أَعْمَالِ أَهْلِ النَّارِ فَيُدْخِلُهُ اللَّهُ النَّارَ

¹⁸⁸ Ebû Dâvud, Sünnnet, 16.

4. *Tirmizî> (İshak b. Musa el-Ensârî) el-Ensârî> Ma'n (b. İsa el-Kazzâz)> Mâlik b. Enes> Zeyd b. Ebî Üneyse (el-Cezerî)> Abdülhamîd b. Abdirrahman b. Zeyd b. el-Hattab (el-Adevî)> Müslim b. Yesâr el-Cühenî> Ömer b. el-Hattâb> Rasûlullah¹⁸⁹*

Tirmizî, rivayeti için hasen olduğunu söylemiştir.¹⁹⁰ el-Arnâvut da *Müsned*'de yer alan yukarıdaki rivayet için sahih li ğayrihi olduğunu belirtmiştir.¹⁹¹

Bu konuda yukarıda yer alan rivayetlerin senetlerin her birinde Müslim b. Yesâr, Ömer b. el-Hattâb'tan rivayet etmiştir. Tirmizî bununla ilgili Müslim b. Yesâr'ın Ömer b. el-Hattâb'tan işitmediğini, bazılarının bu ikisi arasında meçhul bir kişi olduğunu söylediklerini belirtmiştir.¹⁹²

b) Allah'ın Hz. Âdem'in Sırtını Meshetmesi ve Hz. Âdem'in Dâvud (as)'a kırk yıl Ömür Vermesiyle ilgili Hadisler

لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِفُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنَيْ كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبَيْصًا مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ هَؤُلَاءِ ذُرِّيَّتُكَ فَرَأَى رَجُلًا مِنْهُمْ فَأَعْجَبَهُ وَبَيْصٌ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَنْ هَذَا فَقَالَ هَذَا رَجُلٌ مِنْ آخِرِ الْأَمَمِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ يُقَالُ لَهُ دَاوُدُ فَقَالَ رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمرَهُ قَالَ سِتِّينَ سَنَةً قَالَ أَيُّ رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً فَلَمَّا قَضَى عُمرَ آدَمَ جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ أَوْلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً قَالَ أَوْلَمْ نُعْطِهَا ابْنَكَ دَاوُدَ قَالَ فَجَحَدَ آدَمُ فَجَحَدَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَنَسِيَ آدَمَ فَنَسِيتُ ذُرِّيَّتُهُ وَحَطَى آدَمَ فَحَطَّتْ ذُرِّيَّتُهُ

“Allah Âdem'i yarattığında sırtını meshetti. Sırtından, Allah'ın yarattığı her insan düştü. Sonra onları Âdem'e arz etti ve onların her birisinin iki gözü arasını nurdan işaretledi. Âdem, Ya Rabbi, bunlar kim? dedi. Bunlar senin zürriyetindir, diye cevap verdi. İçlerinde iki gözü arası işaretli olan bir adam gördü ve hoşuna gitti. Ya Rabbi bu kim? dedi. Bu, zürriyetinden, son ümmetlerden biridir, O'na Davut denir, diye cevap verdi. Ya Rabbi bunun ömrünü kaç yıl kıldın? dedi. Altmış, dedi. Yarabbi benim ömrümden ona 40 yıl ver, dedi. Âdem'e melekü'l-mevt geldiğinde, benim daha 40 yılım yok mu? dedi. Melek de, sen onu oğlun Davud'a vermedin mi? dedi. Âdem'in ömrü

¹⁸⁹ Tirmizî, Tefsir (A'raf), 8.

¹⁹⁰ Tirmizî, Tefsir (A'raf), 8.

¹⁹¹ Ahmed, *Müsned*, I. 44.

¹⁹² Tirmizî, Tefsir (A'raf), 8.

bitince (ömrünün bittiğini) inkâr etti, zürriyeti de böyle yaptı. Âdem unuttu, zürriyeti de böyle yaptı. Âdem hata etti. Zürriyeti de böyle yaptı.”¹⁹³

Ebû Hüreyre ve İbn Abbas’tan gelen bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

Ebû Hüreyre’den Gelen Rivayetler

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَسَقَطَ مِنْ ظَهْرِهِ كُلُّ نَسَمَةٍ هُوَ خَالِقُهَا مِنْ ذُرِّيَّتِهِ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَجَعَلَ بَيْنَ عَيْنِي كُلِّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ وَبَيْصًا مِنْ نُورٍ ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى آدَمَ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَنْ هَؤُلَاءِ قَالَ هَؤُلَاءِ ذُرِّيَّتُكَ فَرَأَى رَجُلًا مِنْهُمْ فَأَعْجَبَهُ وَبَيْصُ مَا بَيْنَ عَيْنَيْهِ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَنْ هَذَا فَقَالَ هَذَا رَجُلٌ مِنْ آخِرِ النَّاسِ مِنْ ذُرِّيَّتِكَ يُقَالُ لَهُ دَاوُدُ فَقَالَ رَبِّ كَمْ جَعَلْتَ عُمْرَهُ قَالَ سِتِّينَ سَنَةً قَالَ أَيُّ رَبِّ زِدْهُ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعِينَ سَنَةً فَلَمَّا قَضَى عُمْرُ آدَمَ جَاءَهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ أَوْلَمْ يَبْقَ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً قَالَ أَوْلَمْ تُعْطِهَا ابْنُكَ دَاوُدَ قَالَ فَجَدَّدَ آدَمَ فَجَدَّدَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَنَسِيَ آدَمَ فَنَسِيَتْ ذُرِّيَّتُهُ وَخَطِيءُ آدَمَ فَخَطِنَتْ ذُرِّيَّتُهُ

Tirmizî> Abd b. Humeyd (el-Keşşî)> Ebû Nuaym (el-Fazl b. Dükeyn el-Mülâî)> Hişam b. Sa’d (el-Kureşî)> Zeyd b. Eslem (el-Kureşî)> Ebû Salih (es-Semmân)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah¹⁹⁴

İbn Abbas’dan Gelen Rivayetler

حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الدِّينِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ مَنْ جَدَّدَ آدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوْ أَوَّلَ مَنْ جَدَّدَ آدَمَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمَّا خَلَقَ آدَمَ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَأَخْرَجَ مِنْهُ مَا هُوَ مِنْ ذُرَارِيَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَجَعَلَ يَعْزُضُ ذُرِّيَّتَهُ عَلَيْهِ فَرَأَى فِيهِمْ رَجُلًا يَزْهَرُ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا ابْنُكَ دَاوُدُ قَالَ أَيُّ رَبِّ كَمْ عُمْرُهُ قَالَ سِتُّونَ عَامًا قَالَ رَبِّ زِدْ فِي عُمْرِهِ قَالَ لَا إِلَا أَنْ أَزِيدَهُ مِنْ عُمْرِكَ وَكَانَ عُمْرُ آدَمَ أَلْفَ عَامٍ فَرَادَهُ أَرْبَعِينَ عَامًا فَكَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ بِذَلِكَ كِتَابًا وَأَشْهَدَ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ فَلَمَّا احْتَضَرَ آدَمَ وَأَتَتْهُ الْمَلَائِكَةُ لِيَتَقَبَّضَهُ قَالَ إِنَّهُ قَدْ بَقِيَ مِنْ عُمْرِي أَرْبَعُونَ عَامًا فَقِيلَ إِنَّكَ قَدْ وَهَبْتَهَا لِابْنِكَ دَاوُدَ قَالَ مَا فَعَلْتُ وَأَبْرَزَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ الْكِتَابَ وَشَهِدَتْ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ

1. Ahmed b. Hanbel> Affân (b. Müslim el-Basrî)> Hammad b. Seleme (el-Basrî)> Ali b. Zeyd (el-Kureşî)> Yusuf b. Mihrân (el-Basrî)> (Abdullah) İbn Abbas> Rasûlullah¹⁹⁵

¹⁹³ Tirmizî, Tefsir (A’raf), 8.

¹⁹⁴ Tirmizî, Tefsir (A’raf), 8.

¹⁹⁵ Ahmed, Müsned, I. 251.

حَدَّثَنَا أُسُودُ بْنُ عَامِرٍ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ مَنْ جَدَّدَ آدَمَ قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَهُ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّتَهُ فَعَرَضَهُمْ عَلَيْهِ فَرَأَى فِيهِمْ رَجُلًا يَزْهَرُ قَالَ أَيُّ رَبٍّ مِنْ هَذَا قَالَ ابْنُكَ دَاوُدُ قَالَ كَمْ عُمُرُهُ قَالَ سِتُّونَ قَالَ أَيُّ رَبٍّ زِدْ فِي عُمُرِهِ قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَزِيدَهُ أَنْتَ مِنْ عُمُرِكَ فَرَادَهُ أَرْبَعِينَ سَنَةً مِنْ عُمُرِهِ فَكَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِ كِتَابًا وَأَشْهَدَ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَقْبِضَ رُوحَهُ قَالَ بَقِيَ مِنْ أَجَلِي أَرْبَعُونَ فَقِيلَ لَهُ إِنَّكَ جَعَلْتَهُ لِابْنِكَ دَاوُدَ قَالَ فَجَدَّدَ قَالَ فَأَخْرَجَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الْكِتَابَ وَأَقَامَ عَلَيْهِ الْبَيْتَةَ فَاتَمَّهَا لِذَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِائَةَ سَنَةٍ وَأَتَمَّهَا لِآدَمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ عُمُرُهُ أَلْفَ سَنَةٍ

2. *Ahmed b. Hanbel> Esved b. Âmir (eş-Şâmî)> Hammad b. Seleme (el-Basrî)> Ali b. Zeyd (el-Kureşî)> Yusuf b. Mihrân (el-Basrî)> (Abdullah) İbn Abbas> Rasûlullah¹⁹⁶*

حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ يُونُسَ بْنِ مِهْرَانَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ الدِّينِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ مَنْ جَدَّدَ آدَمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ قَالَهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ إِنَّ اللَّهَ لَمَّا خَلَقَ آدَمَ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مَسَحَ ظَهْرَهُ فَأَخْرَجَ مِنْهُ مَا هُوَ ذَارِيٌّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ فَجَعَلَ يَعْرِضُهُمْ عَلَيْهِ فَرَأَى فِيهِمْ رَجُلًا يَزْهَرُ فَقَالَ أَيُّ رَبٍّ أَيُّ بَنِي هَذَا قَالَ هَذَا ابْنُكَ دَاوُدُ قَالَ أَيُّ رَبٍّ كَمْ عُمُرُهُ قَالَ سِتُّونَ سَنَةً قَالَ أَيُّ رَبٍّ زِدْ فِي عُمُرِهِ قَالَ لَا إِلَّا أَنْ تَزِيدَهُ أَنْتَ مِنْ عُمُرِكَ فَكَانَ عُمُرُ آدَمَ أَلْفَ عَامٍ فَوَهَبَ لَهُ مِنْ عُمُرِهِ أَرْبَعِينَ عَامًا فَكَتَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ كِتَابًا وَأَشْهَدَ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ فَلَمَّا حُضِرَ آدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَتْهُ الْمَلَائِكَةُ لِيَقْبِضَ رُوحَهُ فَقَالَ إِنَّهُ لَمْ يَحْضُرْ أَجَلِي قَدْ بَقِيَ مِنْ عُمُرِي أَرْبَعُونَ سَنَةً فَقَالُوا إِنَّكَ قَدْ وَهَبْتَهَا لِابْنِكَ دَاوُدَ قَالَ مَا فَعَلْتُ وَلَا وَهَبْتُ لَهُ شَيْئًا وَأَبْرَزَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ عَلَيْهِ الْكِتَابَ فَأَقَامَ عَلَيْهِ الْمَلَائِكَةُ

3. *Ahmed b. Hanbel> Ravh (b. Ubâde el-Kaysî)> Hammad (b. Seleme el-Basrî)> Ali b. Zeyd (el-Kureşî)> Yusuf b. Mihrân (el-Basrî)> (Abdullah) İbn Abbas> Rasûlullah¹⁹⁷*

Tirmizî bu konudaki rivayetin hasen sahih olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁸ el-Arnavut, *Müsned*'de I. 251'deki rivayet için hasen li ğayrihi, I. 298'deki rivayet için “فَاتَمَّهَا لِدَاوُدَ” I. 371'deki rivayet de hasen li ğayrihi olduğunu ve isnadının Ali b. Zeyd'in zayıf olması sebebiyle zayıf olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁶ Ahmed, *Müsned*, I. 298.

¹⁹⁷ Ahmed, *Müsned*, I. 371.

¹⁹⁸ Tirmizî, *Tefsir* (A'raf), 8.

¹⁹⁹ Ahmed, *Müsned*, I. 251- 298.

²⁰⁰ Ahmed, *Müsned*, I. 371.

c) Hz. Âdem'in Davud (as)'a Altmış Yıl Ömür Vermesiyle ilgili Hadisler

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا صَفْوَانُ بْنُ عِيسَى حَدَّثَنَا الْحَارِثُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي ذُبَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَنَفَخَ فِيهِ الرُّوحَ عَطَسَ فَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَحَمِدَ اللَّهُ بِإِذْنِهِ فَقَالَ لَهُ رَبُّهُ يَرْحَمُكَ اللَّهُ يَا آدَمُ أَذْهَبَ إِلَى أَوْلَئِكَ الْمَلَائِكَةِ إِلَى مَلَأٍ مِنْهُمْ جُلُوسَ فَقُلِ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ قَالُوا وَعَلَيْكَ السَّلَامُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى رَبِّهِ فَقَالَ إِنَّ هَذِهِ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةَ بَنِيكَ بَيْنَهُمْ فَقَالَ اللَّهُ لَهُ وَيَدَاهُ مَقْبُوضَتَانِ اخْتَرِ أَيُّهُمَا شِئْتَ قَالَ اخْتَرْتُ يَمِينَ رَبِّي وَكَلَّمْتُ يَدَيَّ رَبِّي يَمِينٌ مُبَارَكَةٌ ثُمَّ بَسَطَهَا فَإِذَا فِيهَا آدَمُ وَدُرِّيئُهُ فَقَالَ أَيُّ رَبِّ مَا هُوَ لَاءٌ فَقَالَ هُوَ لَاءٌ دُرِّيئِكَ فَإِذَا كُلُّ إِنْسَانٍ مَكْتُوبٌ عُمُرُهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ فَإِذَا فِيهِمْ رَجُلٌ أَضْوَوْهُمْ أَوْ مِنْ أَضْوَائِهِمْ قَالَ يَا رَبِّ مَنْ هَذَا قَالَ هَذَا ابْنُكَ دَاوُدُ قَدْ كَتَبْتُ لَهُ عُمُرَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ يَا رَبِّ زِدْهُ فِي عُمُرِهِ قَالَ ذَاكَ الَّذِي كَتَبْتُ لَهُ قَالَ أَيُّ رَبِّ فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُ لَهُ مِنْ عُمُرِي سِتِّينَ سَنَةً قَالَ أَنْتَ وَذَاكَ قَالَ ثُمَّ أَسْكَنَ الْجَنَّةَ مَا شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ أَهْبَطَ مِنْهَا فَكَانَ آدَمُ يَعُدُّ لِنَفْسِهِ قَالَ فَأَتَاهُ مَلَكُ الْمَوْتِ فَقَالَ لَهُ آدَمُ قَدْ عَجَلْتُ قَدْ كُتِبَ لِي أَلْفُ سَنَةٍ قَالَ بَلَى وَلَكِنَّكَ جَعَلْتَ لِابْنِكَ دَاوُدَ سِتِّينَ سَنَةً فَجَحَدَ فَجَحَدَتْ دُرِّيئُهُ وَنَسِيَ فَنَسِيتُ دُرِّيئُهُ قَالَ فَمِنْ يَوْمِنِذٍ أَمَرَ بِالْكِتَابِ وَالشُّهُودِ

“Allah, Âdem’i yaratıp ruhundan ona üfürdüğü zaman Âdem aksırdı ve Elhamdülillah diyerek Allah’ın izniyle, Allah’a hamdetti. Rabbi ona şöyle buyurdu: “Allah seni esirgesin. Meleklerle veya meleklerden oluşan şu guruba git ve: “Esselamü aleyküm” de. Onlarda: “ve aleyküm selam ve Rahmetullah” dediler. Sonra Âdem Rabbine döndü, Rabbi buyurdu ki: “İşte senin selamın ve oğullarının kendi aralarında verip alacakları selam budur.” Allah: İki avucu kapalı vaziyette Âdem’e hangisini istersen seç buyurdu. Âdem de Rabbimin sağ elini seçtim dedi. Rabbimin her iki eli de kutlu ve mübarektir. Sonra Rab sağ elini açtı ve onun içinde Âdem ve zürriyeti vardı. Âdem: Ey Rabbim bunlar kimdir? Rab: Bunlar senin zürriyetindendir. Âdem bir de ne görsün! Her insanın ömrü, iki gözü arasında yazılmıştır. Onlar arasında parlak veya parlaklıklarından biri vardı ki; Âdem: Ya Rabbi bu kimdir? diye sordu. Bu senin oğlun Dâvud’tur. Ben kendisine kırk yıl ömür yazdım. Âdem: Ey Rabbim onun ömrünü artır dedi. Allah’ta ben ona o kadar ömür yazdım dedi. Âdem ben ömrümden altmış seneyi ona bağışladım. Allah: Sen ve O, sen bilirsin buyurdu. Sonra Âdem, Allah’ın dilediği sûre Cennete yerleştirildi. Sonra Cennet’ten yeryüzüne indirildi. Sonra Âdem, ömrünü saymakta idi. Ölüm meleği kendisine gelip canını almak isteyince, Âdem; ölüm meleğine acele ettin dedi. Bana bin yıl ömür yazılmıştır. Ölüm meleği: Evet ama sen oğlun Dâvud’a altmış senesini vermiştin. Âdem hatırlayamadı ve unuttu işte bu yüzden ümmeti de unutmaktadır. İşte o günden bu yana yazmak ve şahidler emredilmiştir.”

Ebû Hüreyre’den gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

*Tirmizî> Muhammed b. Beşşâr (el-Abdî)> Safvân b. İsa (el-Kureşî)> Hâris b. Abdurrahman b. Ebî Zübâb> Saîd b. Ebî Saîd el-Makburî> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*²⁰¹

Tirmizî, bu rivayetin hasen garib olduğunu belirtmiştir.²⁰²

d) Allah'ın, Hz. Âdem'i Yarattığı Zaman Yaratılanları Onun Sirtından Almasıyla ilgili Hadisler

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ سَوَّارٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ قَتَادَةَ السُّلَمِيِّ أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ خَلَقَ آدَمَ ثُمَّ أَخَذَ الْخُلُقَ مِنْ ظَهْرِهِ وَقَالَ هَؤُلَاءِ فِي الْجَنَّةِ وَلَا أَبَالِي وَهَؤُلَاءِ فِي النَّارِ وَلَا أَبَالِي قَالَ فَقَالَ قَائِلٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَعَلَى مَاذَا نَعْمَلُ قَالَ عَلَى مَوَاقِعِ الْقَدَرِ

“Allah, Âdem'i yarattığı zaman yaratılanları onun sırtından aldı. Bunlar cennetlikler, bunlar cehennemliklerdir. Biri sordu: Ne üzerine amel edelim? Resulullah cevap verdi: Kaderin vaki olduğu şeyler üzerine.”²⁰³

Abdurrahman b. Katâde es-Sülemî ve Ebü'd-Derdâ'dan gelen bu rivayetlerin tarikleri şu şekildedir:

Abdurrahman b. Katâde es-Sülemî'den Gelen Rivayet

*Ahmed b. Hanbel> el-Hasen b. Sevvâr (el-Begavî)> Leys (b. Sa'd el-Fehmî)> Muaviye (b. Salih el-Hadramî)> Râşid b. Sa'd (el-Mikrâî)> Abdurrahman b. Katâde es-Sülemî> Rasûlullah*²⁰⁴

Ebü'd-Derdâ'dan Gelen Rivayet

حَدَّثَنَا هَيْثَمٌ وَسَمِعْتُهُ أَنَا مِنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ يُونُسَ عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ حِينَ خَلَقَهُ فَضْرَبَ كَتِفَهُ الْيُمْنَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةَ بَيْضَاءَ كَأَنَّهُمُ الدَّرُّ وَضْرَبَ كَتِفَهُ الْيُسْرَى فَأَخْرَجَ ذُرِّيَّةَ سَوْدَاءَ كَأَنَّهُمُ الْحُمَمُ فَقَالَ لِلَّذِي فِي يَمِينِهِ إِلَى الْجَنَّةِ وَلَا أَبَالِي وَقَالَ لِلَّذِي فِي كَفِّهِ الْيُسْرَى إِلَى النَّارِ وَلَا أَبَالِي

*Ahmed b. Hanbel> Heysem (b. Hârice)> (Süleyman b. Utbe es-Sülemî) Ebû'r-Rebî> Yunus (b. Meysere)> Ebû İdris (el-Havlânî)> (Uveymir b. Malik el-Ensârî el-Hazrecî) Ebü'd-Derdâ> Rasûlullah*²⁰⁵

²⁰¹ Tirmizî, Tefsir (Muavvizeteyn), 94.

²⁰² Tirmizî, Tefsir (Muavvizeteyn), 94.

²⁰³ Ahmed, *Müsne'd*, IV. 186.

²⁰⁴ Ahmed, *Müsne'd*, IV. 186.

el-Arnaut, IV. 186'deki rivayetin sahih li ğarihi isnadının muztarib olduğunu belirtmiştir.²⁰⁶ VI. 441'deki rivayet için de bu isnadla gelen rivayetin zayıf olduğunu ve isnadda yer alan Ebû'r-Rebî'(Süleyman b. Utbe) hakkında muhtelif yorumlar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca onun bununla teferrüd ettiğini ifade etmiştir.²⁰⁷

e) Cennete Otuz veya Otuz üç Yaşında Girmeye İlgili Hadisler

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنَمٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ جُرْدًا مُرْدًا مُكْحَلِينَ بَنِي ثَلَاثِينَ أَوْ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ

“Cennet ehli cennete çıplak, gözleri sürmeli, otuz veya otuz üç yaşında gireceklerdir.”²⁰⁸

Muaz b.Cebel'den gelen bu rivayetin tarikleri şu şekildedir:

1. Ahmed b. Hanbel> Süleyman b. Dâvud (Ebû Dâvud et-Tayâlisî)> İmrân (b. Dâver)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Şehr b. Havşeb (el-Eş'arî)> Abdurrahman b. Ğanm (el-Eş'arî)> Muaz b.Cebel (el-Ensârî)> Rasûlullah²⁰⁹

حَدَّثَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ مُحَمَّدُ بْنُ فِرَاسٍ الْبَصْرِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ حَدَّثَنَا عِمْرَانُ أَبُو الْعَوَّامِ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنَمٍ عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ جُرْدًا مُرْدًا مُكْحَلِينَ أَبْنَاءَ ثَلَاثِينَ أَوْ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ سَنَةً

2. Tirmizî> Ebû Hüreyre Muhammed b. Firâs el-Basrî (ed-Dab'î)> Ebû Dâvud (et-Tayâlisî)> İmrân Ebû el-Avvâm> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Şehr b. Havşeb (el-Eş'arî)> Abdurrahman b. Ğanm (el-Eş'arî)> Muaz b.Cebel (el-Ensârî)> Rasûlullah²¹⁰

²⁰⁵ Ahmed, Müsned, VI. 441.

²⁰⁶ Ahmed, Müsned, IV. 186.

²⁰⁷ Ahmed, Müsned, VI. 441.

²⁰⁸ Ahmed, Müsned, V. 243.

²⁰⁹ Ahmed, Müsned, V. 243.

²¹⁰ Tirmizî, Sıfâtü'l-cennet, 12.

Tirmizî hadisin hasen garib olduğunu ifade etmiştir.²¹¹ el-Arnâvut da *Müsned*'deki (V. 243) rivayet için hasen liğayrihi demiştir. Bu isnadın Şehr b. Havşeb'in zayıf olması sebebiyle zayıf olduğunu ifade etmiştir.²¹² Musa b. Harun onun zayıf olduğunu, Nesâî kavî olmadığını belirtmiştir. Yahya b. Saîd'in ondan rivayet etmediği de belirtilmiştir. Ayrıca onun hakkında farklı görüşler de mevcuttur. Tirmizî, Buhârî'den onun hasenü'l-hadîs olduğunu; Ebû Bekr b. Ebî Hayseme ve Muaviye b. Sâlih de Yahya b. Maîn de onun sika olduğunu aktarmışlardır.²¹³

f) Hz. Âdem'in Boyu ve Diğer Fiziksel Özellikleri ile ilgili Hadisler

Bu konuyla ilgili hadislerde ise Hz. Âdem'in yaratılış özelliklerinden bahsedilmiştir:

“Allah Âdem'i kendi sûretinde altmış arşın boyunda yarattı. Onu yaratınca “Git ve oturmakta olan şu melekler topluluğuna selam ver! Onların sana ne cevap vereceklerini dinle. Çünkü bu senin ve zürriyetinin selamı olacaktır.” dedi. Âdem de giderek: “Esselâmu aleykum! Selam size!” dedi. Melekler: “Esselâmu aleyke verahmetullâhi! Allah'ın selamı ve rahmeti senin üzerine de olsun!” diyerek “Allah'ın rahmeti” sözünü ilave ettiler. İşte cennete her giren kimse Hz. Âdem sûretinde olacaktır. Fakat Âdem'den sonra halk gittikçe kısalmış ve bu ana kadar (kısalarak) gelmiştir.²¹⁴ Daha önce de belirttiğimiz bu hadisin dışında Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili olarak altmış zirâ' boy, yedi zirâ' eninde olduğu şeklinde bir rivayet de vardır. Bu rivayetin tariki de şu şekildedir:

حَدَّثَنَا رَوْحٌ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَ طَوْلُ آدَمَ سِتِّينَ ذِرَاعًا فِي سَبْعَةِ أَدْرُعٍ عَرْضًا

Ahmed b. Hanbel> Ravh (b. Ubâde el-Kaysî)> Hammad b. Seleme> Ali b. Zeyd> Saîd b. el-Müseyyib> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²¹⁵

el-Arnâvut bu rivayetin, Hz. Âdem'in “yedi zirâ' eninde” olduğu ile ilgili kısmı hariç sahih olduğunu belirtmiştir. Ali b. Zeyd'in bununla teferrüd ettiğini bildirmiştir. Ali b. Zeyd'le ilgili olarak Osman b. Saîd ed-Dârimî (v. 280/894), Yahya b. Maîn'den

²¹¹ Tirmizî, Sıfâtü'l-cennet, 12.

²¹² Ahmed, *Müsned*, V. 243.

²¹³ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XII. 583- 584.

²¹⁴ Buhârî, Sahîh, İsti'zan, 1, Enbiya1; Müslim, Cennet, 28; Ahmed, *Müsned*, II. 315.

²¹⁵ Ahmed, *Müsned*, II. 535.

onun fazla kavî olmadığını, Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, Yahya b. Maîn'den onun her konuda zayıf olduğunu, Abbas ed-Dûrî de yine Yahya b. Maîn'den onun hüccet olmadığını aktarmışlardır. Nesâî onun zayıf olduğunu, Ebu Zür'a ve Ebû Hâtim kavi olmadığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda Ebû Hâtim onun hadisinin yazılabileceğinin anvak ihticâc edilemeyeceğini belirtmiştir. Ebû Bekr b. Huzeyme, kötü hafızasından dolayı onunla ihticâc etmediğini belirtmiştir.²¹⁶

g) *Cennete Altmış Zirâ' (veya Yetmiş Zirâ') ve Otuz veya Otuz üç Yaşında Girme ile ilgili Hadisler*

حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ عَلِيِّ بْنِ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ الْجَنَّةَ جُرْدًا مُرْدًا بِيضًا جَعَادًا مُكْحَلِينَ أَبْنَاءَ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ عَلَى خَلْقِ آدَمَ سَبْعُونَ ذِرَاعًا فِي عَرْضِ سَبْعِ أَدْرُعٍ

“Cennet ehli cennete çıplak, beyaz bir halde, kıvrıcık saçlı, gözleri sürmeli, otuz üç yaşında, Âdem sûretinde, altmış zirâ' boyunda, yedi zirâ' genişliğinde gireceklerdir.”²¹⁷

Ebû Hüreyre'den gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

*Ahmed b. Hanbel > Yezid (b. Harun el-Vâsî) > Hammad b. Seleme (el-Basrî) > Ali b. Zeyd (el-Kureşî) > Saîd b. el-Müseyyib (el-Kureşî) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah*²¹⁸

el-Arnâvut, “yedi zirâ' genişliğinde” kısmı hariç bu rivayetin şevahidleri olması sebebiyle hasen olduğunu belirtmiştir.²¹⁹

Cennete yetmiş zirâ' boyunda girmeyele ilgili rivayet de şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ قَالَ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَدْخُلُ أَهْلُ الْجَنَّةِ جُرْدًا مُرْدًا بِيضًا جَعَادًا مُكْحَلِينَ أَبْنَاءَ ثَلَاثٍ وَثَلَاثِينَ عَلَى خَلْقِ آدَمَ سَبْعِينَ ذِرَاعًا فِي سَبْعَةِ أَدْرُعٍ

“Cennet ehli cennete çıplak, beyaz bir halde, kıvrıcık saçlı, gözleri sürmeli, otuz üç yaşında, Âdem sûretinde, yetmiş zirâ' boyunda, yedi zirâ' genişliğinde gireceklerdir.”²²⁰

²¹⁶ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemal*, XX. 438- 439.

²¹⁷ Ahmed, *Müsne'd*, II. 295.

²¹⁸ Ahmed, *Müsne'd*, II. 295.

²¹⁹ Ahmed, *Müsne'd*, II. 295.

Ebû Hüreyre'den iki farklı yerde gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

Ahmed b. Hanbel > Affân (b. Müslim) > Hammad (b. Seleme el-Basrî) > Ali b. Zeyd (el-Kureşî) > Saîd b. el-Müseyyib (el-Kureşî) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah²²¹

el-Arnaut, “yedi zirâ‘ genişliğinde” kısmı hariç bu rivayetin şevahidleri olması sebebiyle hasen olduğunu belirtmiştir. Bu rivayette Hz. Âdem'in boyu yetmiş zirâ‘ olarak geçmektedir. el-Arnaut da altmış zirâ‘ olduğunu gösteren diğer tarikler olduğunu belirterek doğru olanın altmış zirâ‘ olduğunu söylemiştir.²²²

Hiz. Âdem'in suret ve boyunun farklı bir bağlam içerisinde geçtiği “cennetliklerin cennete Hiz. Âdem sûretinde ve boyunda girmesi” ile ilgili rivayetler de çok sayıdadır. Ebû Hüreyre 'den gelen bu rivayetlerin tarikleri de şu şekildedir:

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فَضِيلٍ عَنْ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ ضَوْءٍ كَوْنُكَ دُرِّيَّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً لَا يَبُولُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا يَنُفِّلُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ وَمَجَامِرُهُمُ النَّالُوءُ وَأَزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعَيْنُ أَخْلَافُهُمْ عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ فِي طُولٍ سِتِّينَ ذِرَاعًا

1. *Ahmed b. Hanbel > Muhammed b. Fudayl (ed-Dabbî) > Umâre (b. el-Ka'kâ ed-Dabbî) > Ebû Salih (es-Semmân) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah²²³*

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلَ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ نَجْمٍ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً ثُمَّ هُمْ بَعْدَ ذَلِكَ مَنَازِلُ لَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا يَبُولُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ وَلَا يَبْزُقُونَ أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ وَمَجَامِرُهُمُ النَّالُوءُ أَخْلَافُهُمْ عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى طُولِ أَبِيهِمْ سِتِّينَ ذِرَاعًا

2. *Ahmed b. Hanbel > Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim) > (Süleyman b. Mihrân) el-A'meş > Ebû Salih (es-Semmân) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah²²⁴*

عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ بْنُ هَمَّامٍ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ هَمَّامِ بْنِ مُنَبِّهٍ قَالَ هَذَا مَا حَدَّثَنَا بِهِ أَبُو هُرَيْرَةَ خَلَقَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ طَوْلُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمَّا خَلَقَهُ قَالَ لَهُ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلَئِكَ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ

²²⁰ Ahmed, *Müsned*, II. 343- 415.

²²¹ Ahmed, *Müsned*, II. 343- 415.

²²² Ahmed, *Müsned*, II. 343- 415.

²²³ Ahmed, *Müsned*, II. 231.

²²⁴ Ahmed, *Müsned*, II. 253.

النَّفَرِ وَهُمْ نَفَرٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ جُلُوسٌ وَاسْتَمَعَ مَا يُجِيبُونَكَ فَأَنهَآ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ قَالَ فَذَهَبَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادُوهُ رَحْمَةُ اللَّهِ قَالَ فَعَلُ مِنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ وَطَوَّلُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا فَلَمْ يَزَلْ يَنْقُصُ الْخَلْقُ بَعْدَ حَتَّى الْآنَ

3. *Ahmed b. Hanbel > Abdürrezzak b. Hemmâm > Ma'mer (b. Ebî Amr el-Ezdî) > Hemmâm (b. Münebbih) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah*²²⁵

حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ خَلَقَ اللَّهُ آدَمَ وَطَوَّلُهُ سِتُّونَ ذِرَاعًا ثُمَّ قَالَ اذْهَبْ فَسَلِّمْ عَلَى أَوْلَيْكَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَاسْتَمَعَ مَا يُحْيُونَكَ تَحِيَّتُكَ وَتَحِيَّةُ ذُرِّيَّتِكَ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكُمْ فَقَالُوا السَّلَامُ عَلَيْكَ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَزَادُوهُ وَرَحْمَةُ اللَّهِ فَكُلُّ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَلَمْ يَزَلْ الْخَلْقُ يَنْقُصُ حَتَّى الْآنَ

4. *Buhârî > Abdullah b. Muhammed (el-Cu'fî) > Abdürrezzak (b. Hemmâm) > Ma'mer (b. Ebî Amr el-Ezdî) > Hemmâm (b. Münebbih) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah*²²⁶

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً لَا يَبُولُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا يَنْفُلُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ وَمَجَامِرُهُمُ النَّالُوءَةُ النَّانُجُوجُ عُودُ الطَّيِّبِ وَأَزْوَاجُهُمُ الْخُورُ الْعَيْنُ عَلَى خَلْقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعًا فِي السَّمَاءِ

5. *Buhârî > Kuteybe b. Saïd (es-Sakafî) > Cerir (b. Abdilhamid ed-Dabbî) > Umâre (b. Ka'kâ' ed-Dabbî) > Ebû Zür'a (b. Amr el-Becelî) > Ebû Hüreyre > Rasûlullah*²²⁷

و حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ يَعْنِي ابْنَ زِيَادٍ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ حَدَّثَنَا أَبُو زُرْعَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ح وَ حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَاللَّفْظُ لِقُتَيْبَةَ قَالَا حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوَّلَ زُمْرَةٍ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ وَالَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ كَوْكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً لَا يَبُولُونَ وَلَا يَتَغَوَّطُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ وَرَشْحُهُمُ

²²⁵ Ahmed, *Müsned*, II. 315.

²²⁶ Buhârî, *Enbiya* 1.

²²⁷ Buhârî, *Enbiya* 1.

المِسْكُ وَمَجَامِرُهُمُ اللَّالُؤَةُ وَأَزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعَيْنُ أَخْلَافُهُمْ عَلَى خُلُقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعًا فِي السَّمَاءِ

6. Müslim> Kuteybe b. Saïd (es-Sakafti)> Abdülvâhid (b. Ziyâd)> Umâre b. Ka'kâ'> Ebû Zür'a (b. Amr el-Becelî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²²⁸

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ وَأَبُو كُرَيْبٍ قَالَا حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ مِنْ أُمَّتِي عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى أَشَدِّ تَجَمُّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً ثُمَّ هُمْ بَعْدَ ذَلِكَ مَنَازِلُ لَا يَتَعَوَّطُونَ وَلَا يَبُولُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ وَلَا يَبْزُقُونَ أَمْشَاطَهُمُ الذَّهَبُ وَمَجَامِرُهُمُ اللَّالُؤَةُ وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ أَخْلَافُهُمْ عَلَى خُلُقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى طُولِ أَبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعًا

7. Müslim> Ebu Bekir b. Ebî Şeybe (el-Absî)- Ebû Küreyb (Muhammed b. el-Alâ'el-Hemdânî)> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)> (Süleyman b. Mihrân) el-A'meş> Ebû Salih (es-Semmân)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²²⁹

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقُقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ زُمْرَةٍ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ عَلَى صُورَةِ الْقَمَرِ لَيْلَةَ الْبَدْرِ ثُمَّ الَّذِينَ يَلُونَهُمْ عَلَى ضَوْءٍ أَشَدَّ كَوَكَبٍ دُرِّيٍّ فِي السَّمَاءِ إِضَاءَةً لَا يَبُولُونَ وَلَا يَتَعَوَّطُونَ وَلَا يَمْتَخِطُونَ وَلَا يَنْفُلُونَ أَمْشَاطُهُمُ الذَّهَبُ وَرَشْحُهُمُ الْمِسْكُ وَمَجَامِرُهُمُ اللَّالُؤَةُ أَزْوَاجُهُمُ الْحُورُ الْعَيْنُ أَخْلَافُهُمْ عَلَى خُلُقِ رَجُلٍ وَاحِدٍ عَلَى صُورَةِ أَبِيهِمْ آدَمَ سِتُّونَ ذِرَاعًا حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ مِثْلَ حَدِيثِ ابْنِ فُضَيْلٍ عَنْ عُمَارَةَ

8. İbn Mâce> Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (el-Absî)> Muhammed b. Fudayl (ed-Dabbî)> Umâre b. Ka'kâ' (ed-Dabbî)> Ebû Zür'a (b. Amr el-Becelî)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²³⁰ (Ebu Bekir b. Ebî Şeybe (el-Absî)> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)> (Süleyman b. Mihrân) el-A'meş> Ebû Salih (es-Semmân)> Ebû Hüreyre)

el-Arnavut, *Müsned*'de yer alan yukarıdaki rivayetlerin Şeyhayn'ın şartına göre sahih olduğunu belirtmiştir.²³¹ II. 231'de el-Arnavut, Ebû Salih (es-Semmân) eğer

²²⁸ Müslim, Cennet, 15.

²²⁹ Müslim, Cennet, 16.

²³⁰ İbn Mâce, Zühd 39.

²³¹ Ahmed, *Müsned*, II. 231-253-315.

rivayet etmişse o hadisin güvenilir olduğunu belirtmiştir.²³² Ebû Salih hakkında Ebû Hâtim sika, sâlihu'l-hadîs; Ebû Zûr'a sika ve müstakîmü'l-hadîs demişlerdir. Ebû Bekr b. Ebî Hayseme, Yahya b. Maîn'den onun sika olduğunu aktarmıştır.²³³

Bu rivayetlerde cennete Âdem suretinde ve onun boyunda girme konusu bazı küçük farklılıklarla nakledilmektedir. Müslim, hocalarından aldığı farklı ifadeleri birleştirerek 'alâ halki raculin', 'alâ huluki raculin', 'alâ sureti ebîhim', 'alâ tûli ebîhim' şeklinde aktarmıştır.²³⁴ Ahmed b. Hanbel'deki rivayet de 'alâ sureti ebîhim Âdeme fî tûli sittîn' olarak yani 'tûl' kelimesi 'sûret' kelimesinin açıklaması şeklindedir.²³⁵ Dolayısıyla bu rivayetlerde görülüyor ki 'sûret' kelimesi 'halk (yaratılış)', 'huluk (ahlak)', 'tûl (boy)' anlamlarında birbirlerinin yerine kullanılmıştır.

h) Ahirette insanların Âdem Sûretinde ve Boyunda Olmasıyla İlgili Hadisler

Bu konuyla ilgili söz konusu olan rivayet sadece cennetliklerin değil bütün insanların kıyamette Hz. Âdem gibi altmış zirâ' olacağı şeklindedir. Ebû Hüreyre'den gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى عَنْ إِسْرَائِيلَ عَنِ السُّدِّيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى {يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ} قَالَ يُدْعَى أَحَدُهُمْ فَيُعْطَى كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ وَيَمْدُّ لَهُ فِي جِسْمِهِ سِتُّونَ ذِرَاعًا وَيَبْيَضُ وَجْهُهُ وَيُجْعَلُ عَلَى رَأْسِهِ تَاجٌ مِنْ لَوْلُؤٍ يَتَلَأَلُ فَيَنْطَلِقُ إِلَى أَصْحَابِهِ فَيُرَوْنَهُ مِنْ بَعِيدٍ فَيَقُولُونَ اللَّهُمَّ انْتِنَا بِهَذَا وَبَارِكْ لَنَا فِي هَذَا حَتَّى يَأْتِيَهُمْ فَيَقُولُوا أَنْشِرُوا لِكُلِّ رَجُلٍ مِنْكُمْ مِثْلَ هَذَا قَالَ وَأَمَّا الْكَافِرُ فَيَسْوَدُ وَجْهُهُ وَيَمْدُّ لَهُ فِي جِسْمِهِ سِتُّونَ ذِرَاعًا عَلَى صُورَةِ آدَمَ فَيُلْبَسُ تَاجًا فَيَرَاهُ أَصْحَابُهُ فَيَقُولُونَ نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ هَذَا اللَّهُمَّ لَا تَأْتِنَا بِهَذَا قَالَ فَيَأْتِيَهُمْ فَيَقُولُونَ اللَّهُمَّ أَخْزِهِ فَيَقُولُوا أَبْعَدْكُمْ اللَّهُ فَإِنَّ لِكُلِّ رَجُلٍ مِنْكُمْ مِثْلَ هَذَا

Tirmizî> Abdullah b. Abdirrahman (ed-Dârimî)> Ubeydullah b. Musa (el-Absî)> İsrâîl (b. Yunus es-Sebî)> Süddî (İsmail b. Abdirrahman el-Kebîr)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²³⁶

Tirmizî bu rivayetin hasen garib olduğunu belirtmiştir.²³⁷

Hiz. Âdemin Bir Sûret Üzere Yaratılması ve Yaratılış Özellikleriyle İlgili Genel Değerlendirme

²³² Ahmed, *Müsned*, II. 231.

²³³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemal*, VIII. 516.

²³⁴ Müslim, Cennet 15

²³⁵ Ahmed, *Müsned*, II, 231, 253.

²³⁶ Tirmizî, Tefsir (İsrâ), 18.

²³⁷ Tirmizî, Tefsir (İsrâ), 18.

Hadislerin içeriğine baktığımızda Hz. Âdem'in yaratılışıyla ilgili olarak Âdem'in kendi sûretinde yaratılmış olması, altmış zirâ' uzunluğunda yaratıldığı, cennete girenlerin Âdem suretinde ve altmış zirâ' uzunluğunda olacağı, insanların boyunun zaman içinde kısılması şeklinde bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerin bir kısmı İsrailî kaynaklarda da yer almaktadır. Dolayısıyla hadisle ilgili çok farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin; Hz. Ali'ye göre 'Allah Âdem'i kendi sûretinde yaratmıştır' cümlesi Ehl-i kitab'a ait olup şirk ifade etmektedir. Yine İmam Malik'e bu hadis sorulunca şiddetle reddetmiş ve böyle şeylerden bahsedilmesini yasaklamıştır. İbn Abbas ise, Ebû Hureyre'nin 'Allah Âdem'i kendi sûretinde ve altmış zira uzunluğunda yaratmıştır' nakliyle ilgili olarak 'Ebû Hureyre doğru söylemiş. Allah Âdem'i kendi ilmideki sûreti üzere yaratmış, bunu daha sonra başka bir surete çevirmemiştir' demiştir.²³⁸

Bu rivayetlerin tamamen İsrailî kaynaklardan geçebileceğini düşünenler de vardır. Böyle bir kuşkuyu oluşturan sebepler şunlardır:

1. Bu hadis Ebû Hureyre ve onun ravisi Hemmam b. Münebbih yoluyla gelmesi. Bu bağlamda Ebû Hureyre'nin başta Ka'b el-Ahbâr ve Abdullah b. Selâm olmak üzere diğer dinlere mensup iken Müslüman olmuş zatlarla ilişkisi olması ve aynı şekilde Hemmam b. Münebbih'in ağabeyi Vehb b. Münebbih'in İsrailî rivayetlerle meşhur bir ravi olması.²³⁹
2. Bu hadisin ravilerinin (Ebû Hureyre, Hemmam b. Münebbih, Ma'mer, Abdurrezzak) Putperest, Mecûsî, Yahudi ve Hristiyan kültürlerinin yaşandığı bir yer olan Yemen'den çıkmış olmaları.²⁴⁰
3. Hadisin içerdiği konunun İsrailî kaynaklarda benzer şekilde geçmesi.²⁴¹

"Allah Âdem'i kendi sûretinde yarattı" ifadesinin İsrâiliyyatla ilişkisi konusunda bu ifadeye benzer Tivratta 'Tanrı insanı kendi suretinde yarattı' gibi ifadelerle geçmesi dikkat çekmektedir. Buhârî, Ebû Hüreyre'den gelen bu hadisi Kitabü'l İsti'zan ve

²³⁸ Kahraman, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, ss. 60-61.

²³⁹ Kahraman, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, ss. 61-62; İsmail Hakkı Ünal, "Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997, cilt:10, sayı:1-4, s. 53.

²⁴⁰ Ünal, "Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, s. 51-53.

²⁴¹ Kahraman, "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 62; Ünal, "Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, s. 52.

Kitabül Enbiya’da nakletmektedir. İsti’zan’da ‘sûretihi’ kelimesi geçerken Enbiya’da geçmemiştir. Bütün bu durumlar ‘sûretihi’ ifadesinin Peygambere ait olup olmadığını düşündürmektedir.²⁴²

Hız. Âdem’in yaratılış özellikleriyle ilgili rivayetlerde onun boyu hususunda “zirâ” kelimesinin kullanıldığını görüyoruz. “Zirâ” değişik adlandırmalara göre 46,2 cm ile 61,6 cm arasında bir ölçü birimi olarak ifade edilmektedir.²⁴³ Altmış rakamı hadislerde genelde kesretten kinaye şeklinde kullanılmaktadır. Örneğin “...Yemin olsun ki sizden birinizin savaş saflarında yer alması altmış sene namaz kılmasından daha hayırlıdır.”²⁴⁴, “İman altmış küsur şubeden oluşur.”²⁴⁵, “Cennette altmış mil genişliğinde inciden bir köşk vardır.” gibi rivayetler vardır. Dolayısıyla hadislerde Hız. Âdem’in günümüz insanına göre uzun bir boya sahip olduğu kastedilmiş olabilir. Onun uzun boylu olduğunu anlatan örneğin Ubey b. Ka’b’in naklettiği “Âdem uzun boylu, saçları bol bir yapıda idi. Sanki eski bir hurma ağacı gibi idi.”²⁴⁶ şeklinde başka rivayetler de vardır.²⁴⁷

“Hız. Âdem’in altmış zirâ uzunluğunda yaratılmış olması” ve “Âdem’den sonra insanların gittikçe kısalması” konularında da oldukça farklı yorumlar vardır. İbn Haldun gibi bazı düşünürler, altmış zirâ’nın Hız. Âdem’in cennetteki boyu olduğunu, yeryüzüne indirilince dünya şartlarına uygun bir boya indirildiğini kabul etmişlerdir. Münâvî ise gittikçe kısalmayı, “son ümmetin kısa ömürlerinde, zayıf bedenleriyle azıcık rızık elde edeceklerdir” şeklinde ele almaktadır.²⁴⁸ İbnü’t-Tîn de gittikçe kısalmayı, “kişi nasıl azar azar artış gösteriyor ve bu, bir iki saat ve bir iki günde fark edilemiyor ancak zamanla anlaşılabilir ise, kısalmadaki, eksilmedeki durum da bu şekildedir” şeklinde ifade etmiştir. İbn Hacer’e göre de gittikçe kısalma durumu problem teşkil etmektedir. O, Semud kavminin İslam dönemindense Âdem dönemine daha yakın yaşadığını ve onlardan kalan kalıntılardan o dönem insanların o kadar da uzun boylu olmadığını

²⁴² Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, ss. 62-69.

²⁴³ Ünal, “Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hız. Peygamber’i (s.a.v) Anlamak”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, s. 51.

²⁴⁴ Ahmed, *Müsned*, V. 266.

²⁴⁵ Buhari, İman 3; Müslim, İman 35; Tirmizi, İman 6; Ebu Davud Sünnet 15; İbn Mace, Mukaddime 9; Ahmed, *Müsned*, V. 414.

²⁴⁶ Hâkim en-Nisâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Beyrut 1990, II. 593.

²⁴⁷ Kahraman, “Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlil Denemesi”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, s. 66.

²⁴⁸ Bünyamin Erul, *Hadislerin Dili*, Ankara 2010, s.280- 281.

dolayısıyla hadisteki bu ifadeyi anlamakta zorlandığını belirtmiştir.²⁴⁹ Ayrıca altmış zirâ' gibi ifadelerin tam olarak ne anlama geldiği anlaşılmasa da olduğu gibi kabul edilmesi gerektiğini düşünenler vardır.²⁵⁰ Hadislerde geçen Hz. Âdem'in boyunu, onun manevî boyunun ifadesi olarak, yani manevî yapısı itibarıyla normal insan boyunu aşkın olduğunu düşünenler olduğu gibi ayrıca büyüklük (boyca), onun uzun ömürlü, bereketli, yenilmez olmasından kinaye olabileceğini de ifade edenler de vardır.²⁵¹

Bilimsel bulgu ve araştırmalar da geçmişten günümüze ortalama olarak boyun uzadığını ve binlerce yıl önce insanların bu kadar uzun boylu olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla, anlaşılmakta zorlanılan 'sûret', 'altmış zirâ' ve 'boyun gittikçe kısalması' konularında dört ihtimal düşünülmüştür:

1. Hz. Peygamber'in geçmişte yaşamış insanların boyuyla ilgili tahmin yürütmesi
2. Geçmiş din ve kültürlerin etkisiyle bu ifadeleri söylemesi
3. Bu olayın O'na vahiy yoluyla bildirilmesi
4. Başkalarının Hz. Peygamber'in söylemediği bu gibi konuları ona isnad etmesi

Birinci ihtimal makul görülmemiştir. Çünkü bu konuda geçmiş dinlerden ulaşan bir bilgi varken Hz. Peygamber'in böyle kesinlik ifade eden bir tahminde bulunması uzak bir olasılıktır. İkinci ihtimal de Hz. Peygamber'in ümmi olması sebebiyle onun böyle bir bilgiyi aktarması zordur. Eğer kendisine, geçmiş dinlerde geçen bu bilgiyi aktaranlar olmuşsa ancak bu durumda onun nakletmesi mümkündür. Yine üçüncü ihtimal de mümkün değildir. Özellikle hadiste geçen 'insanların gittikçe kısalması' ifadesi bilimsel araştırmalara göre vakıyyla çelişmektedir. Son ihtimal ise Tevrat'ta benzer konulardan bahsedildiği ve yukarıda da bahsedildiği gibi hadisin ravilerinin durumları sebebiyle daha mantıklı görülmektedir.²⁵² Bununla birlikte hadisin bu ravileri, sahabe olması itibarıyla udul kabul edilir. Dolayısıyla Ehli Kitab kültürüne aşina olmuş olsalar da Hz. Peygamber'e yalan isnad etmezler. Ancak, sahabilerin birbirlerinden duydukları bilgiyi Hz. Peygamber'den alınmıştır şeklinde düşünerek ona isnad etmeleri

²⁴⁹ İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, VI. 367.

²⁵⁰ Kamil Miras, *Tecrid-i Sarih Tercemesi*, Ankara 1986, IX.77.

²⁵¹ Bedir Ahmet-Sarsılmaz Arif, "Hz. Âdem'in Boyu", *HÜİFD*, Ş.Urfa-1998, s.133.

²⁵² Ünal, "Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, s. 52.

mümkündür. Ya da rivayetin daha sonraki dönemlerde başına eklenen bir isnad zinciriyle Hz. Peygamber'e dayandırılması da ihtimal dâhilindedir.²⁵³

2.2. Hz. Havva'nın Yaratılışı

2.2.1. Kur'an'da Hz. Havva'nın Yaratılışı

Hz. Havva'nın nasıl yaratıldığı ile ilgili Kuran'da ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Özellikle ilk dönem tefsir kaynaklarında Havva'nın yaratılışı ile ilgili ayetlerin yorumlanmasında 'kadınlar kaburga kemiğinden yaratılmıştır' ve 'kadın kaburga kemiği gibidir' şeklindeki iki hadis rivayeti etkili olmuştur. Bu konuda kaynaklarda genel olarak üç görüş yer almaktadır. Bunlardan birincisi Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiklerinin birinden yaratıldığını düşünenler, ikincisi Hz. Havva ve Hz. Âdem'in aynı öz, cins ya da cevherden yaratıldığını düşünenler ve üçüncüsü Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığını belirtip Kur'an ve sünnette böyle bir ayrıntı yoktur gerekçesiyle kaburga kemiği gibi, neresinden yaratıldığı konusunda yorum yapmayanlardır.

Taberî, Kurtubî ve Zemahşerî gibi müfessirler ilk görüşü benimsemişlerdir. Bunların ayrıntısına gelince Taberî'nin (v. 310/923) değerlendirmesine göre Nisâ 4/1. âyetteki '*nefs-i vâhide*' Hz. Âdem, ondan yaratılan eş de Hz. Havvâ'dır ve Hz. Havva Hz. Âdem'in kaburga kemiklerinden birinden yaratılmıştır.²⁵⁴ Zemahşerî (v. 538/1144) ise, Nisâ 4/1. âyette Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade etmektedir.²⁵⁵ Kurtubî (v. 671/1273) de, Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını dolayısıyla kadınların eğri tabiatlı olduğunu belirtiyor. İbn Abbas rivayetinde şunları ifade ediyor: Hz. Âdem, cennete yerleştirilince, yalnızlıktan sıkıntılı bir halde yürüyüp durdu. Uykuya dalınca Havva, sol tarafından kısa kaburga kemiğinden yaratıldı ki, onunla sükûn bulsun ve onunla yalnızlıktan kurtulsun diye. Hz. Âdem uyanıp da onu görünce sen kimsin, diye sormuş, o da: Ben bir kadını, benimle sükûn bulsun diye, senin kaburga kemiklerinden yaratıldım, cevabını vermiş. İşte yüce

²⁵³ Ünal, "Seçmecî ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, s. 53.

²⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV. 224-225.

²⁵⁵ Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzil*, Beyrut, 2005, s. 215.

Allah'ın şu buyruğunun anlamı da budur: “Sizi tek bir candan yaratandır O. Bu candan da onunla sükûn bulsun diye eşini yaratmıştır.”²⁵⁶

İkinci görüşü benimseyenler de şu şekildedir:

Râzî (v. 606/1209) konuyla ilgili Ebû Müslim İsfahânî'nin (v. 322/934) görüşünü benimseyerek şöyle nakletmiştir. Nisa 4/1. ayette ‘*halaka minha zevceha*’ ibaresindeki min harfi de bir hadisenin başlangıç noktasına (ibtidâ-i gâye) işaret etmektedir. Yaratma (halk) ve yoktan var etme (îcâd) Âdem’le başladığına göre ayete “sizi tek bir özden yarattı” şeklinde anlam verilebilir. Ayrıca Allah Âdem’i topraktan yaratmaya kadir olduğuna göre eşini de aynı maddeden yaratmaya pekâlâ kâdirdir. Öyleyse Havva'nın Âdem'in kaburga kemiklerinin birinden yaratıldığını söylemek anlamsızdır.²⁵⁷

Kaffâl de (v. 365/975) bu görüşe katılarak tek nefisten yaratılmayı “sizden her birinizi tek bir nefisten yarattı. Eşini de aynı kategorideki nefis cinsinden insan olarak ve insaniyete eşit olarak yarattı” diye yorumlamaktadır.²⁵⁸

Nisâ 4/1. âyetteki nefis kelimesi Al-i İmran 3/164, et-Tevbe 9/128 ve en-Nahl 16/72. ayetlerde geçen “*nefs*” kavramıyla aynı kullanıma sahiptir. Nitekim son ayette (vallâhu ce’ale leküm min enfüsiküm ezvâcen) bu mesele “Allah sizin için kendilerinizden çiftler yarattı” (Çantay), “Allah size kendilerinizden zevceler de verdi” (Elmalılı), “Allah size kendi nefislerinizden eşler yarattı” (Ateş, Bulaç), “Allah size kendi benliklerinizden eşler nasip etti” (Öztürk) gibi ifadelerle karşılanmıştır. Yani nefis kelimesine son zamanlarda yapılan meallerde kendi nefislerinizden veya benliklerinizden şeklinde anlam verilmesi ayetin geleneksel anlayıştan farklı bir şekilde yorumlandığını ortaya koymaktadır. Çünkü geleneksel anlayışa itibar edilseydi Nisa 4/1. ayet ‘Allah size kendi kaburga kemiklerinizden eşler yarattı’ şeklinde anlaşılması gerekirdi. Oysa Allah burada bize kendi cinsimizden-türümüzden eşler yarattığını beyan etmektedir.²⁵⁹

Şevkânî (v. 1250/1834) de eş Havva'nın “*nefsi vahide*”den yaratıldığını düşünmekte ve söz konusu ilk yaratılışın bir defa olduğunu ifade etmektedir. Nitekim Nisa 4/1. ayeti de “ey insanlar Allah sizi, Âdem'in eşini de yarattığı tek nefisten yarattı” şeklinde yorumlamaktadır.²⁶⁰

²⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, I. 449.

²⁵⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, IX. 161.

²⁵⁸ Ahmet Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, Mısır 1946, II. 175.

²⁵⁹ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ın Mutezili Yorumu*, Ankara 2008, s. 259.

²⁶⁰ Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, I. 674.

Kâsımî'nin (v. 1914) yorumuna göre; ilgili ayette aynı cinsten yaratılma kastedilmiştir. Burada o, “Ondan eşini yarattı” ifadesindeki zamiri nefse göndermiş ve eşinin de aynı nefisten veya cinsten yaratıldığını belirtmiştir²⁶¹

Muhammed Esed, bu konuda görüşlerini belirtirken müfessirlerin çoğunun “nefs” teriminin karşılığı olarak “insan”ı tercih ettiklerini dolayısıyla burada Hz. Âdem'i kastettiklerini dile getirmiştir. Ama o bu şekilde düşünmeyip Muhammed Abduh'la aynı doğrultuda görüş beyan etmiştir. Muhammed Abduh ise “*nefsi vahide*”nin karşılığı olarak Hz. Âdem'i değil de ‘insanlık’ kavramını tercih etmiştir. Esed dolayısıyla “*minha*”nın lafzen, “ondan” şeklinde çevrilmesi, metinle uyumlu olarak, her iki cinsin “bir tek canlıdan” türetildiği biyolojik gerçeği anlamına geldiğini savunmuştur.²⁶²

Musa Cârullah, şöyle değerlendirmede bulunuyor: “halaka minha zevceha” ibaresindeki ‘*minha*’ kelimesi tebiz için (bazısından anlamında) olup minha ifadesi onun kaburgasından demek olsaydı o takdirde sizin kendinizden size eşler yaratılması (Rum 30/21), Allah sizi güçsüzlükten yaratmıştır (Rum 30/54) gibi ayetlerin manası ne olurdu” diyerek Havva'nın Âdem'in kaburgasından yaratılma meselesinin Kur'an'ın örfüne ters düştüğünü ve bununla ayetlerin tefsir edilmesinin büyük bir müzahâle (gevşeklik) olduğunu belirtiyor. İlgili hadislerin sahih olduğunu kabul etmekle birlikte bu hadislerin ayetlerin tefsirine delil olmadığını ifade etmektedir.²⁶³

Tabâtabâî ise ayetteki ‘halaka minha zevceha’ ibaresini, eşinin de ona benzeyen ve onun nevinden yaratılmıştır şeklinde yorumlamaktadır. Nitekim ona göre yeryüzüne dağılmış olan insanların her biri, birbirinin benzeri ve aynısı olan iki ferde dayanır. Ayetteki min lafzı da bir şeyin neşet ettiği ve ortaya çıktığı kaynağı göstermektedir. Dolayısıyla o, nefsin zevcesinin nefisten türediği veya onun bir kısmından yaratıldığı şeklinde yorumlanmasının doğru olmadığını ifade etmekte ve buna ayetin delil olmadığını dile getirmektedir.²⁶⁴

Ayşe Abdurrahman da Kur'an'ın Havva'nın Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklinde bir olaya işaret etmediği yönünde görüş beyan etmiştir. Çünkü Kur'an kadının herhangi bir surette erkeğe göre ikinci planda olduğu fikrini

²⁶¹ Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd ed-Dımaşkî, *Mehâsinü't-Te'vil*, y.y. 1957, V. 1094-1095.

²⁶² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul 2002, s. 107.

²⁶³ Hatice K. Arpağuş, “Kur'an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış”, *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, s. 595.

²⁶⁴ Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin, *el-Mizân*, y.y., 1974, IV. 136.

reddettiğinden insanlığın tek ruhtan olduğunu vurgulamaktadır. Konuyla ilgili hadisi değerlendirmesinde eğer hadis sağlamsa bundan yaratılışın kökenini tanımlamanın değil Hz. Peygamber'in kadınlara karşı daha kibar ve nazik olunmasının kastedildiğini söylemiştir.²⁶⁵

Süleyman Ateş, tek nefisi ilk canlı olarak yorumlamakta ve üreme meselesi üzerinde durmaktadır. Ateş, biyolojide eşeyli ve eşeysiz üreme olduğundan bahsetmiştir. İlkel üreme tarzı olan eşeysiz üremede yavru iki canlının birleşmesinden değil bir tek canlının kendi kendine bölünmesinden yahut tomurcuklanmasından meydana gelir. Eşeyli üreme ise denilen iki canlının cinsel hücrelerinin birleşmesine bağlı kılınan üreme şeklidir. Buradan hareketle hayatın önce eşeysiz üreme şeklinde başlayıp ileri safhada eşeyli üreme şeklinde devam ettiğini söylemiştir. Yine Allah'ın her canlı türünü meydana getirmek üzere çeşitli hücreler yaratmış olabileceğinden ve mevcut canlıların her birinin, kendilerinin meydana gelmesi için yaratılan ayrı ayrı hücrelerden, kendi köklerinden evrimleşerek bugünkü şekline gelmiş olabileceğini de belirtmiştir. Konuyla ilgili hadisi şerifi değerlendirirken de eğer 'kadın' tabiriyle kastedilen, Hz. Havva ise, Havva'nın Âdem'den yaratılması, insan kökenindeki bu eşeysiz çoğalmaya işaret olabilir şeklinde ifade ediyor.²⁶⁶

Üçüncü görüş ise;

Âlûsî'nin Araf 7/189. ayetin tefsirinde Allah'ın Havvâ'yı Âdem'in sol kaburga kemiğinden yarattığına dair rivayete yer vermiştir. Ancak bu olayın keyfiyetini meçhul olduğunu zikretmiştir.²⁶⁷

Havva'nın nasıl yaratıldığı konusunda kesin bir bilginin bulunmadığını ifade eden Mevdûdî (v. 1979), müfessirlerin genellikle Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığını söylediklerini ifade etmiştir. Ancak ona göre aynı hikâye Kitâb-ı Mukaddes'te de yer almaktadır. Nitekim Talmud'da eşinin Hz. Âdem'in on üçüncü kaburga kemiğinden yaratıldığının benimsendiğini belirtmektedir. Fakat Kuran'ın bu konuda sükût ettiğini ve Hz. Peygamber'in ilgili hadisinin anlaşılardan farklı bir anlama delalet ettiğine işaret eder.²⁶⁸

Âmine Wedûd, yaratılmanın nasıl gerçekleştiğinden ziyade yaratılmada kadın ve erkeğin konumunu dikkate alır. Meseleyle ilgili görüşlerini ortaya koyarken de ilgili

²⁶⁵ Jane I. Smith-Yvonne Y. Haddad, "Havva: İslâmî Kadın İmaj", *İslâmî Araştırmalar* [çev. Yasin Aktay], 1992, cilt: 6, sayı: 1, s. 68- 69.

²⁶⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1989, cilt: 2, s. 188-194.

²⁶⁷ Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddin Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseyni, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1987, V. 137.

²⁶⁸ Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev. Komisyon, İstanbul 1997, c.1, s. 327.

ayetin insanın çift yaratılma gerçeğini ifade ettiğini söyler. Çünkü o, bütün insanlığın kökenini, birbirini tamamlayan bir çiftli sisteme (nefs ve onun zevci- parçası olan bir tek nefse) dayandırmaktadır. Daha basit bir ifadeyle söylemek gerekirse bu fitrî çift erkek ve kadındır. Kur'an'da zevc kavramlarıyla ilgili sınırlı bilgi bulunmakla birlikte insan ve mahiyeti bilinmeyen şeyler de çift olarak yaratılmıştır. (ez-Zariyat 51/49; Yasin 36/36). Bu ifadelerden de çift olma özelliğinin yaratılmışlığın zaruri özelliği olduğu sonucuna varmıştır. Ona göre çift, bir tek gerçekliğin bir arada var olan iki formundan oluşmuştur. Tabiatları, özellikleri ve fonksiyonları farklı da olsa bu parçalar bir bütünü oluşturacak tarzda birbirlerini tamamlamışlardır. Çiftin her bir üyesinin varoluşu karşılıklı ilişki üzerine temellenmiştir. Bir erkek ancak bir karısı söz konusu olduğunda kocaysa aynı şekilde bir kadın da bir kocası söz konusu olduğunda karıdır.²⁶⁹

2.2.2. Hadislerde Hz. Havva'nın Yaratılışı

Hz. Havva'nın yaratılışı ile ilgili rivayetler iki şekildedir: Bunlardan biri “kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığını” ifade eden rivayetler diğeri de “kadın kaburga kemiği gibidir” şeklinde teşbih ifade eden rivayetlerdir. Bu rivayetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığını ifade eden rivayetler Ebû Hüreyre, Ebû Zerr ve Semure b. Cündeb'den gelmektedir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الدَّمَارِيُّ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ النِّسَاءَ خُلِقْنَ مِنْ ضِلْعٍ لَا يَسْتَقِيمَنَّ عَلَى خَلْقَةٍ إِنَّ نَقَمَهَا تَكْسِرُهَا وَإِنْ تَتْرُكُهَا تَسْتَمْتَعُ بِهَا وَفِيهَا عَوَجٌ

“Gerçekten kadın bir eğe kemiğinden yaratılmıştır. Eğe kemiğinin en eğri yeri yukarı kısmıdır. Onu doğrultmaya kalkarsan kırarsın. Kendi haline bırakırsan eğri halde kalır. Öyleyse kadınlara hayırhah olun.”²⁷⁰

Ebû Hüreyre'den gelen bu hadisin tariki ve yine ondan gelen diğer rivayet ve tarikleri şu şekildedir:

Ebû Hüreyre'den gelen rivayetler

²⁶⁹ Amine Wedûd, *Kur'an ve Kadın*, çev. Nazife Şişman, İstanbul 2005, s. 45-48.

²⁷⁰ Ahmed, *Müsned*, II. 497.

1. *Ahmed b. Hanbel* > *Abdūmelik b. Abdirrahman ez-Zimārī* > *Sūfyān (b. Saīd es-Sevrī)* > *Ebu'z-Zinād (Abdullah b. Zekvān el-Kureṣī)* > *(Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebū Hüreyre* > *Rasūlullah*²⁷¹

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ عَنْ الْجَرِيرِيِّ عَنْ أَبِي السَّلِيلِ عَنْ نَعِيمِ بْنِ قَعْبِ الرِّيَّاحِيِّ قَالَ أَتَيْتُ أَبَا ذَرٍّ فَلَمْ أَجِدْهُ وَرَأَيْتُ الْمَرْأَةَ فَسَأَلْتُهَا فَقَالَتْ هُوَ ذَاكَ فِي ضَيْعَةٍ لَهُ فَجَاءَ يَفُودُ أَوْ يَسُوقُ بَعِيرَيْنِ قَاطِرًا أَحَدُهُمَا فِي عَجَزٍ صَاحِبِهِ فِي عُنُقٍ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا قَرِيبَةٌ فَوَضَعَ الْقَرِيبَتَيْنِ قُلْتُ يَا أَبَا ذَرٍّ مَا كَانَ مِنَ النَّاسِ أَحَدًا أَحَبَّ إِلَيَّ أَنْ أَلْقَاهُ مِنْكَ وَلَا أَبْغَضَ أَنْ أَلْقَاهُ مِنْكَ قَالَ لِلَّهِ أَبُوكَ وَمَا يَجْمَعُ هَذَا قَالَ قُلْتُ إِنِّي كُنْتُ وَأَدْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَكُنْتُ أَرْجُو فِي لِقَائِكَ أَنْ تُخْبِرَنِي أَنَّ لِي تَوْبَةً وَمَخْرَجًا وَكُنْتُ أَخْشَى فِي لِقَائِكَ أَنْ تُخْبِرَنِي أَنَّهُ لَا تَوْبَةَ لِي فَقَالَ أَفِي الْجَاهِلِيَّةِ قُلْتُ نَعَمْ فَقَالَ عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ ثُمَّ عَاجَ بِرَأْسِهِ إِلَى الْمَرْأَةِ فَأَمَرَ لِي بِطَعَامٍ فَالْتَوَتُ عَلَيْهِ ثُمَّ أَمَرَهَا فَالْتَوَتُ عَلَيْهِ حَتَّى ارْتَفَعَتْ أَصْوَاتُهُمَا قَالَ إِلَيْهِ دَعِينَا عَنْكَ فَإِنَّا لَنَافِيكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ وَمَا قَالَ لَكُمْ فِيهِنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَرْأَةُ ضَلَعٌ فَإِنْ تَذَهَبَ تُقَوِّمُهَا تَكْسِرُهَا وَإِنْ تَدْعُهَا ففِيهَا أَوْدٌ وَبَلْعَةٌ فَوَلَّتْ فَجَاءَتْ بِشَرِيدَةٍ كَانَتْهَا قِطَاةٌ فَقَالَ كُلْ وَلَا أَهْوَلَنَّكَ إِنِّي صَائِمٌ ثُمَّ قَامَ يُصَلِّيَ فَجَعَلَ يَهْدُبُ الرُّكُوعَ وَيَخَفِّفُهُ وَرَأَيْتُهُ يَتَحَرَّى أَنْ أَشْبَعَ أَوْ أَقَارِبَ ثُمَّ جَاءَ فَوَضَعَ يَدَهُ مَعِيَ فَقُلْتُ إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ فَقَالَ مَا لَكَ قُلْتُ مَنْ كُنْتُ أَخْشَى مِنَ النَّاسِ أَنْ يَكْذِبَنِي فَمَا كُنْتُ أَخْشَى أَنْ تَكْذِبَنِي قَالَ لِلَّهِ أَبُوكَ إِنْ كَذَبْتُكَ كَذَبَةٌ مِنْذُ لَقِيتَنِي فَقَالَ أَلَمْ تُخْبِرَنِي أَنَّكَ صَائِمٌ ثُمَّ أَرَاكَ تَأْكُلُ قَالَ بَلَى إِنِّي صُمْتُ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنْ هَذَا الشَّهْرِ فَوَجَبَ لِي أَجْرُهُ وَحَلَّ لِي الطَّعَامُ مَعَكَ

2. *Ahmed b. Hanbel* > *İsmâil (b. Ulye el-Esedî)* > *el-Cüreyrî (Saīd b. İyâs)* > *Ebü's-Selîl* > *Nuaym b. Ka'neb er-Riyâhî* > *Ebü Zer (el-Gıfârî)* > *Rasūlullah*²⁷²

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ وَمُوسَى بْنُ حِرَازٍ قَالَا حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ الْأَشْجَعِيِّ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبَتْ تَقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ

3. *Buhârî* > *Ebü Kureyb (Muhammed b. el-Alâ' el-Hemdânî)* - *Musa b. Hizâm (et-Tirmizî)* > *Huseyn b. Ali (el-Cu'fî)* > *Zâide (b. Kudâme es-Sekafî)* > *Meysere el-Eṣṣaī* > *Ebü Hâzim (Selman mevlâ Azze)* > *Ebü Hüreyre* > *Rasūlullah*²⁷³

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرِ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ الْجَعْفِيُّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يُؤْذِي جَارَهُ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا فَإِنَّهُنَّ خُلِقْنَ مِنْ ضِلْعٍ وَإِنَّ أَعْوَجَ شَيْءٍ فِي الضِّلْعِ أَعْلَاهُ فَإِنْ ذَهَبَتْ تَقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكَتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ فَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا

²⁷¹ Ahmed, *Müsned*, II. 497.

²⁷² Ahmed, *Müsned*, V. 150.

²⁷³ Buhârî, *Enbiya*, I.

4. *Buhârî> İshak b. Nasr> Huseyn (b.Ali) el-Cu'fî> Zâide (b. Kudâme es-Sekafî)> Meysere (el-Eşcaî)> Ebû Hâzim (Selman mevlâ Azze)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*²⁷⁴

حَدَّثَنَا عَمْرُو النَّاقِدِ وَابْنُ أَبِي عُمَرَ وَاللَّفْظُ لِابْنِ أَبِي عُمَرَ قَالَا حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ لَنْ تَسْتَقِيمَ لَكَ عَلَى طَرِيقَةٍ فَإِنْ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا اسْتَمْتَعْتَ بِهَا وَبِهَا عَوَجٌ وَإِنْ ذَهَبَتْ تُقِيمُهَا كَسَرْتَهَا وَكَسَرُهَا طَلَاقُهَا

5. *Müslim> Amr (b. Muhammed) en-Nâkıd- İbn Ebî Ömer (Muhammed b. Ebî Ömer el-Adenî)> Süfyân (b. Uyeyne el-Hilâlî)> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvan el-Kureşî)> (Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*²⁷⁵

و حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ زَائِدَةَ عَنْ مَيْسَرَةَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَإِذَا شَهِدَ امْرَأً فَلْيَتَكَلَّمْ بِخَيْرٍ أَوْ لِيَسْكُتْ وَاسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ وَإِنْ أَعْوَجَ شَيْءٌ فِي الضِّلَعِ أَعْلَاهُ إِنْ ذَهَبَتْ تُقِيمُهُ كَسَرْتَهُ وَإِنْ تَرَكْتَهُ لَمْ يَزَلْ أَعْوَجَ اسْتَوْصُوا بِالنِّسَاءِ خَيْرًا

6. *Müslim> Ebu Bekir b. Ebî Şeybe (el-Absî)> Huseyn b.Ali (el-Cu'fî)> Zâide (b. Kudâme es-Sekafî)> Meysere (el-Eşcaî)> Ebû Hâzim (Selman mevlâ Azze)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah*²⁷⁶

Ebû Zerr'den Gelen Rivayetler

نُعَيْمُ بْنُ قَعْنَبٍ، عَنْ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الرَّقَاشِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ، حَدَّثَنَا الْجُرَيْرِيُّ، عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلَعٍ فَإِنْ تُقِمَّهَا، كَسَرْتَهَا، فَدَارَهَا، فَإِنْ فِيلَهَا أَوْدًا وَبُلْغَةً»

- Dârimî> Muhammed b. Abdillâh er-Rakkâşî > Abdülvâris (b. Saîd el-Anberî)> el-Cüreyrî (Saîd b. İyâs)> Ebî'l-Alâ' (Yezid b. Abdillâh el-Âmirî)> Nuaym b. Ka'neb> Ebû Zerr (el-Gıfârî) > Rasûlullah*²⁷⁷

²⁷⁴ Buhârî, Nikâh, 81.

²⁷⁵ Müslim, Radâ', 61.

²⁷⁶ Müslim, Radâ', 62.

Semure b. Cündeb'den Gelen Rivayet

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا عَنْ قَالَ وَحَدَّثَنِي رَجُلٌ قَالَ سَمِعْتُ سَمُرَةَ يَخْطُبُ عَلَى مِثْبَرِ الْبَصْرَةِ وَهُوَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّ الْمَرْأَةَ خُلِقَتْ مِنْ ضِلْعٍ وَإِنَّكَ إِنْ تُرِدَ إِقَامَةَ الضِّلْعِ تَكْسِرُهَا فَذَا رَهَا تَعِشُ بِهَا

Ahmed b. Hanbel> Muhammed b. Ca'fer> Avf (b. Ebî Cemîle el- 'Arâbî)> Bir adam> Semure (b. Cündeb el-Fezârî)> Rasûlullah²⁷⁸

el-Arnâvut II.497'deki rivayetin sahih, isnadının ise kavî olduğunu belirtmiştir.²⁷⁹ V.8'deki rivayetle ilgili olarak hadisin sahih, isnadının ise ismi bilinmeyen kişi hariç Şeyhayn'ın sika ricâlinden olduğunu belirtmiştir.²⁸⁰ Bu isnadda “bir adam” olarak geçen kişinin İbn Hibbân'ın (v. 354/965) Sahih'inde ve el-Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (v. 405/1014) el-Müstedrek'inde Ebû Recâ' (İmrân b. Milhân) olduğu görülür.²⁸¹

Kadın kaburga kemiği gibidir şeklinde teşbih ifade eden rivayetler de Ebû Hüreyre, Ebû Zerr ve Âişe'den gelmektedir.

حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرْأَةُ كَالضِّلْعِ فَإِنْ تَحْرَصَ عَلَى إِقَامَتِهِ تَكْسِرُهُ وَإِنْ تَتْرُكُهُ تَسْتَمْتَعُ بِهِ وَفِيهِ عَوَجٌ

“Kadın, kaburga kemiği gibidir. Eğer sen onu doğrultup düzeltmeye kalkarsan kırarsın. Eğer ondaki eğrilikle beraber ondan faydalanmak istersen, ondan faydalanabilirsin”²⁸²

Ebû Hüreyre'den gelen bu hadisin tariki ve yine ondan gelen diğer hadisler ve tarikleri şu şekildedir:

Ebû Hüreyre'den Gelen Rivayetler

1. *Ahmed b. Hanbel> Yahya (b. Saîd el-Kattân)> (Muhammed b. Aclân el-Kureşî) İbn Aclân> Babası (Aclân mevlâ Fâtıma)> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²⁸³*

²⁷⁷ Dârimî, *Sünen*; Nikâh, 35.

²⁷⁸ Ahmed, *Müsned*, V. 8.

²⁷⁹ Ahmed, *Müsned*, II. 497.

²⁸⁰ Ahmed, *Müsned*, V. 8.

²⁸¹ İbn Hibbân, *Sahih*, IX. 485; Hâkim, *Müstedrek*, IV. 192.

²⁸² Ahmed, *Müsned*, II. 428.

حَدَّثَنَا يَزِيدُ قَالَ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَسْتَقِيمُ لَكَ الْمَرْأَةُ عَلَى خَلِيقَةٍ وَاحِدَةٍ إِنَّمَا هِيَ كَالضَّلَعِ إِنْ ثَقُمَهَا تَكْسِرُهَا وَإِنْ تَرَكُهَا تَسْتَمْتَعُ بِهَا وَفِيهَا عَوَجٌ

2. *Ahmed b. Hanbel* > *Yezid (b. Harun el-Vâsî)* > *Muhammed b. Ishak (el-Kureşî)* > *Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvan el-Kureşî)* > *(Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*²⁸⁴

3.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا وَرْقَاءُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَسْتَقِيمُ لَكَ الْمَرْأَةُ عَلَى خَلِيقَةٍ وَاحِدَةٍ إِنَّمَا هِيَ كَالضَّلَعِ إِنْ ثَقُمَهَا تَكْسِرُهَا وَإِنْ تَرَكُهَا تَسْتَمْتَعُ بِهَا وَفِيهَا عَوَجٌ

4. *Ahmed b. Hanbel* > *Ali b. Hafs (el-Medâinî)* > *Varka' (b. Ömer el-Yeşkürî)* > *Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvan el-Kureşî)* > *(Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*²⁸⁵

اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ أَخْبَرَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّمَا الْمَرْأَةُ كَالضَّلَعِ، إِنْ ثَقُمَهَا، تَكْسِرُهَا، وَإِنْ تَسْتَمْتَعُ بِهَا، تَسْتَمْتَعُ وَفِيهَا عَوَجٌ»

5. *Dârimî* > *Halid b. Mahled (el-Katavânî)* > *Mâlik (b. Enes el-Asbahî)* > *Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvan el-Kureşî)* > *(Abdurrahman b. Hürmüz) el-A'rec* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*²⁸⁶

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي زِيَادٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ حَدَّثَنَا ابْنُ أَخِي ابْنُ شِهَابٍ عَنْ عَمِّهِ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَرْأَةَ كَالضَّلَعِ إِنْ دُهَبَتْ ثَقُمَتْ كَسَرَتْهَا وَإِنْ تَرَكْتُهَا اسْتَمْتَعْتُ بِهَا عَلَى عَوَجٍ

6. *Tirmizî* > *Abdullah b. Ebî Ziyâd (el-Katavânî)* > *Yakub b. Ibrahim b. Sa'd* > *İbn Ahî b. Şihâb (Muhammed b. Abdillâh ez-Zührî)* > *Amcası (Muhammed b. Şihâb ez-Zührî)* > *Saîd b. el-Müseyyib* > *Ebû Hüreyre* > *Rasûlullah*²⁸⁷

²⁸³ Ahmed, *Müsned*, II. 428.

²⁸⁴ Ahmed, *Müsned*, II. 449.

²⁸⁵ Ahmed, *Müsned*, II. 530.

²⁸⁶ Dârimî, *Nikâh*, 35.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْمَرْأَةُ كَالضَّلْعِ إِنْ أَقَمْتَهَا كَسَرَتْهَا وَإِنْ اسْتَمْتَعْتَ بِهَا اسْتَمْتَعْتَ بِهَا وَفِيهَا عَوْجٌ

7. Buhârî> Abdülaziz b. Abdillâh (el-Üveysî)> Mâlik (b. Enes el-Asbahî)> Ebu'z-Zinâd (Abdullah b. Zekvan el-Kureşî)> el-A'rec > Ebû Hüreyre> Rasûlullah²⁸⁸

و حَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي يُونُسُ عَنْ ابْنِ شَهَابٍ حَدَّثَنِي ابْنُ الْمُسَبِّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الْمَرْأَةَ كَالضَّلْعِ إِذَا ذَهَبَتْ تُقِيمُهَا كَسَرَتْهَا وَإِنْ تَرَكْتَهَا اسْتَمْتَعْتَ بِهَا وَفِيهَا عَوْجٌ وَ حَدَّثَنِيهِ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ كِلَاهُمَا عَنْ يَعْقُوبَ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ سَعْدٍ عَنْ ابْنِ أَخِي الزُّهْرِيِّ عَنْ عَمِّهِ بِهِذَا الْإِسْنَادِ مِثْلَهُ سِوَاءَ

7. Müslim> Harmele b. Yahya> (Abdullah b. Vehb el-Kureşî) İbn Vehb> Yunus (b. Yezid el-Eylî)> (Muhammed b. Şihâb ez-Zühri) İbn Şihâb> (Saîd b. el-Müseyyib) İbnü'l-Müseyyib> Ebû Hüreyre> Rasûlullah//////// Müslim> Züher b. Harb- Abd b. Humeyd> Ya'kub b. İbrahim b. Sa'd> Zühri'nin kardeşinin oğlu (Muhammed)> Amcası (İbn Şihâb ez-Zühri)> İbnü'l-Müseyyib> Ebû Hüreyre> Rasûlullah²⁸⁹

Ebû Zerr'den Gelen Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ عَنْ سَعِيدِ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي الْعَلَاءِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّخِيرِ عَنْ نُعَيْمِ بْنِ قَعْبٍ قَالَ خَرَجْتُ إِلَى الرَّبْدَةِ فَإِذَا أَبُو ذَرٍّ قَدْ جَاءَ فَكَلَّمَ امْرَأَتَهُ فِي شَيْءٍ فَكَأَنَّهُا رَدَّتْ عَلَيْهِ وَعَادَ فَعَادَتْ فَقَالَ مَا تَرَدُّنَ عَلَيَّ مَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَرْأَةُ كَالضَّلْعِ فَإِنْ تَنَيْتَهَا انْكَسَرَتْ وَفِيهَا بَلْغَةٌ وَأَوْدٌ

- Ahmed b. Hanbel> Abdürrezzak (b. Hemmâm)> Ma'mer (b. Ebî Amr el-Ezdî)> Saîd (b. İyâs) el-Cüreyrî> Ebi'l-Ala' b. Abdillâh b. eş-Şihhîr> Nuaym b. Ka'neb> > Ebû Zerr (el-Gıfârî)> Rasûlullah²⁹⁰

Âişe'den Gelen Rivayet

²⁸⁷ Tirmizî, Talak, 12.

²⁸⁸ Buhârî, Nikâh, 80.

²⁸⁹ Müslim, Radâ', 60.

²⁹⁰ Ahmed, Müsned, V. 164.

حَدَّثَنَا عَامِرُ بْنُ صَالِحٍ قَالَ حَدَّثَنِي هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
الْمَرْأَةُ كَالضِّلَعِ إِنْ أَقْمَتَهَا كَسَرَتْهَا وَهِيَ يُسْتَمْتَعُ بِهَا عَلَى عَوَجٍ فِيهَا

*Ahmed b. Hanbel > Âmir b. Salih (el-Esedî) > Hişam b. Urve (el-Esedî) > Babası
(Urve b. Zübeyr el-Esedî) > Âişe > Rasûlullah*²⁹¹

Tirmizî, bu konudaki Ebû Hüreyre'den gelen rivayeti için hasen sahih garib, senedinin ise sağlam olduğunu belirtmiştir.²⁹²

Kaburga hadisi olarak bilinen gerek yaratma gerekse de teşbih ifade eden bu hadisler Kütüb-ü Tis'a'da dört ayrı sahabiden gelmiştir. Hadisin iki versiyonu da sened açısından reddedilecek bir konumda değildir. Sened açısından bu iki versiyon arasında bir mukayese yapıldığında adet olarak benzetme, sıhhat açısından yaratma versiyonu daha ağır basmaktadır.²⁹³

Nevevî konuyla ilgili şunları belirtmiştir: “Bu hadiste, fukahanın ve âlimlerden bazılarının, “Havva, Âdem’in kaburga kemiğinden yaratılmıştır” şeklindeki görüşüne delil vardır. Nitekim Allahü Teâla, “Sizleri bir tek nefisten yarattık ondan da eşini yarattık” buyurmakta ve Hz. Peygamber de, kadının bir kaburga kemiğinden yaratıldığını bildirmektedir. Ve bu hadiste, kadınlara lütfkâr davranmak, onlara ihsanda bulunmak, ahlaklarının eğriliğine sabretmek, akıllarının zayıflığı ihtimali ve onları sebepsiz boşamanın keraheti ve kişinin kadını doğrultması konusunda hırslı olmaması gibi hususlar vardır.”²⁹⁴

İbn Hacer bu konudaki hadisleri şöyle değerlendirmiştir: “Kaburga kemiğinin en eğri tarafı en üst tarafıdır” ifadesini Allah Rasûlü, kırma anlamını pekiştirmek için söz konusu etmiştir. Çünkü düzeltme gereği üst tarafında daha açıkça görülür. Yahut bununla kadının kaburga kemiğinin en eğri kısmından yaratıldığına işaret edilmektedir. Böylelikle kadınla hakkında bu sıfatın sabit olduğu mübalağa yoluyla ifade edilmiş olur. Bunun en üst tarafına bir örnek olarak verilmiş olması ihtimali de vardır. Çünkü kadının en üst tarafı başıdır ve dili de başındadır. Eziyet de ondan hâsıl olur. “Sen onu düzeltmeye kalkışırsan, onu kırarsın.” Buradaki zamir kaburga kemiğine aittir. Kaburga kemiğinin en üst tarafına değil. Bundan önceki rivayette ise: “Onu düzeltmek istersen kırarsın” denilmiştir ki onda da zamir yine kaburga kemiğine aittir. Bu lafız hem

²⁹¹ Ahmed, *Müsned*, VI. 279.

²⁹² Tirmizî, *Talak*, 12.

²⁹³ Cemal Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, İstanbul 2001, s. 127.

²⁹⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, X. 57.

müzekker hem müennes olarak da kullanılır. Bununla birlikte kadına ait olma ihtimali de vardır. Bunu daha sonra gelen: “Ve eğer onunla (kadınla) faydalanırsan” ifadesi desteklemektedir. Kaburga kemiğinin kırılmasıyla boşamanın kastedilmesi ihtimali vardır. Nitekim Süfyan’ın Ebü’z-Zinâd’dan diye Müslim’de yer alan rivayetinde bu açıkça ifade edilmiş bulunmaktadır: “Eğer sen onu (kaburga kemiğini) düzeltmeye kalkışırsan onu kırarsın. Onu kırmak ise kadını boşamak” demektir. “Kadınlar hakkında hayır tavsiyemi kabul edin” ifadesinde onları rıfk ile yumuşaklık ile düzeltmeye bir işaret var gibidir. Öyle ki düzeltmeye çalışırken aşırıya gitmesin. O takdirde kaburga kemiği kırılır. Onu olduğu halde de bırakmasın, eğriliği devam eder. Müellif Buhari bundan sonraki başlığa “Kendinizi ve ailenizi ateşten koruyunuz...” diye tespit etmekle buna işaret etmiş bulunmaktadır. Böylelikle buradan, tabiatında bulunan eksikliği aşarak fiilen masiyet işlemeye ya da vacip olanı terk etmeye gittiği takdirde, bu eğri halinde terk etmemesi gerektiği de anlaşılmaktadır. Maksat, onu mübah olan hususlarda eğri hali üzerinde bırakmaktır. Hadis-i şerifte nefisleri kendisine doğru çekmek ve kalpleri ısıdırmak için güzel bir şekilde muamelenin teşvik edildiği anlaşıldığı gibi kadınları affetmek, onların eğriliklerine sabredip katlanmak suretiyle idare etmeye de işaret bulunmaktadır. Çünkü onları mutlaka değiştirmeye kalkışanlar onlardan yararlanmak imkânını kaybeder. Oysa insanın kendisiyle sükûn bulacağı bir kadına, hayatında yardımını alacağı bir kadına ihtiyacı vardır. Sanki şöyle buyurmuş gibidir: Ondan faydalanmak, ancak ona sabredip katlanmakla mümkün olabilir.²⁹⁵

Bu rivayetlerle ilgili bazıları kadının eğri tabiatlı olduğunu ve düzeltilmesinin mümkün olmadığını belirtmiş bazıları da kadın ve erkeğin yaratılışında eşitsizlik içerdiği gerekçesiyle bu rivayetleri reddetmiştir.²⁹⁶

Bu konuda çalışması bulunan Prof. Dr. Cemal Ağırman şu sonuca varmıştır: “Rivayetin, kadının gerçek manada yaratılışından değil, nazik vafına vurgu yapmak dolayısıyla onları kırmamak, onlara iyi davranmak gerektiğini öğütlemek için söylenmiş bir söz olduğu anlatılmaktadır. Bu sonuç Hz. Peygamber’in yaratma ifadesini kullandığı ihtimaline binaendir. Onun vurgulu bir teşbih için bu ifadeyi kullanmış olması muhtemeldir. Ancak rivayetin ya Arap dilinde kullanılan bir üslup olarak teşbihi vurgulu bir şekilde ifade etmek kastıyla veya İsrailiyatın etkisiyle sonradan yaratmaya dönüştürülmüş olması da kuvvetle muhtemeldir. Çünkü yaratma versiyonuyla gelen rivayetlerin çoğu teşbih formuyla gelmişlerdir. Bu da söz konusu ihtimali

²⁹⁵ İbn Hacer, Ebü’l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu’l-Bârî*, Beyrut trs., IX. 253.

²⁹⁶ Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, s. 274.

güçlendirmektedir. Kanaatimiz bu istikamette olmakla beraber yaratma ifadesi gerek Peygamber tarafından gerekse ravinin yorumu olarak kullanılmış olsa bile bu ifade yukarıda sunulan gerekçelerle hakiki yaratma ifade etmez.”²⁹⁷

Yine bu konuyla ilgili kapsamlı bir çalışması olan Prof. Dr. Ali Osman Ateş de şu şekilde değerlendirmelerde bulunmuştur: “İncelemekte olduğumuz kaburga kemiği rivayetleri, bir insan olması açısından kadının eğitilebilirliği, iman ve ahlak açısından zirve noktalara erişilebilirliği dikkate alındığında, dinin insana gönderiliş hikmetine de aykırı düşmektedir. Çünkü din, kadın olsun erkek olsun insanlığı eğitmek ve yüceltmek için gönderilmiş, Allah’ın buyrukları bu maksatla indirilmiş, bu gayeye yönelik olarak Peygamberler görevlendirilmiştir. Üzerinde düşünüldüğünde konumuzla ilgili bu rivayetlerin, dinin tebliği konusunda erkeklere oranla kadınların ihmalini meşrulaştırıcı bir anlam taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Hâlbuki Peygamberin görevi kadın erkek ayrımı yapmaksızın tüm insanlara Allah’ın buyruklarını tebliğ etmektir.”²⁹⁸

²⁹⁷ Ağırman, *Kadının Yaratılışı*, s. 275.

²⁹⁸ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul 2000, s. 282.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CENİNİN ANNE KARNINDA YARATILIŞI

3.1. Ceninin Anne Karnında Yaratılışı

3.1.1. Kur'an'a Göre Ceninin Anne Karnında Geçirdiği Evreler

Cenin anne rahminde birçok merhaleden geçtikte sonra tam bir insan halini almaktadır. Biz Kur'an-ı Kerim'de anlatılan bu aşamaları nutfe, alaka ve mudğa evreleri olarak sınıflandırıp ele alacağız:

a) Birinci Evre (Nutfe Evresi)

Erkeğin menisinden pek az bir miktarın, kadının menisinden yine pek az bir miktarı aşıl原因 kısmına nutfe denilmektedir.²⁹⁹

“Nutfe”, Kur'an'da Nahl 16/4, Kehf 18/37, Hac 22/5, Mü'minûn 23/12-14, Furkan 25/54, Secde 32/7-9, Fâtır 35/11, Yâsîn 36/77, Mü'min 40/67, Necm 53/46, Vakıa 56/58-59, Kıyamet 75/37, İnsân 76/2, Mürselat 77/20-23, Abese 80/19, Tarık 86/6-7 ayetlerinde geçmektedir. Bu ayetlerde “nutfe” nutfe olarak geçtiği gibi basit, değersiz su ve meni gibi ifadelerle de geçmektedir.

Taberî, Secde 32/7-9'da geçen basit, değersiz su ile kastedilenin meni olduğunu belirtmiştir. O, (Abese 80/19'da geçen ‘nutfe’yi de bir damla su olarak yorumlamıştır. İnsanın atası olan Âdem’in balçıktan yaratılmış olup ondan sonra insanlığın üremesinin bu meni vasıtasıyla devam ettiğini belirtmiştir.³⁰⁰ Mâturîdî de ‘nutfe’den döl suyu/meni olarak bahsetmiştir.³⁰¹

Râzî'nin görüşüne göre (Hac 22/5) “nutfe”, az su manasındadır bununla da erkeğin suyu (menisi) kastedilmiştir.³⁰² Başka bir ayette (Abese 80/19) “nutfe”nin hakir (değersiz) ve mekîn (kör) olduğunu belirtmiştir.³⁰³

Kurtubî, (Hac 22/5) ‘nutfe’yi şöyle ifade etmiştir: Nutfe; menidir, azlığı dolayısıyla ona nutfe denilmiştir. Ama çok miktarda olması halinde de aynı tabir

²⁹⁹ Ali Rıza Karabulut, *Tıbb-ı Nebevi*, Ankara trs., I. 511.

³⁰⁰ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XVIII. 600-601.

³⁰¹ Mâturîdî, *Te'vîlât*, IX. 57, 343; X. 12; XII. 20-21.

³⁰² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIII. 8.

³⁰³ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI. 59-60.

kullanılabilir.³⁰⁴ O, Secde 32/7-9'da geçen değersiz, bayağı su ile ilgili görüşlere yer vermiştir. Zeccâc'ın bu ifadeyi zayıf ve güçsüz olarak açıkladığını, başkalarının da insanlar nezdinde önemsenmeyen diye açıkladıklarını belirtmiştir.³⁰⁵ Kurtubî, başka bir ayette (Abese 80/19) 'nutfe'yi hakir, değersiz, cansız, basit bir su olarak ele almıştır.³⁰⁶

Râzî'nin İnsan 76/2'deki 'nutfetin emşâc' tabiriyle ilgili açıklamaları şu şekildedir: Razi'ye göre 'meşc', karışma; 'emşâc' ise karışan şeyler manasına gelmektedir. İbnü'l-Arabî, bu kelimeye aynı anlamı verir ve 'halît' ile eş anlamlı olduğunu düşünür. Kelimenin müfredinin, 'meşcün ve meşîcün' şekillerinde olduğunu söylemiştir. Zemahşerî ise İbnü'l-Arabî'nin aksine 'emşâc'ın, müfred olup, cemî olmadığını söylemiştir. Buna delil olarak da bunun, müfred bir kelimenin (nutfenin) sıfatı olduğunu ifade etmiştir.

Bu bağlamda âlimler, 'nutfe'nin (meni) karışık olmasından ne kastedildiği konusunda çeşitli izahlar yapmışlardır. Çoğunluğu erkeğin nutfesinin (menisinin), kadının nutfesi (menisi) ile karışma demek olduğunu söylemişlerdir. Hasan el-Basrî de, 'emşâc'ın, kan yani hayız kanı ile karışmış nutfe şeklinde olduğunu, Katâde de, 'emşâc'ın, suyun önce hayız kanıyla karışıp, sonra 'alaka', sonra da 'mudğa' olması demek olduğunu söylemiştir. Râzî de bütün bu görüşlerden, "emşâc"ın, bir cismin bir sıfattan bir sıfata, bir halden başka bir hale geçmesi manasını çıkarmıştır. Râzî'nin yer verdiği bir başka görüşe göre, Allah, o nutfeyi insandaki sıcaklık, soğukluk, nemlilik ve kuruluk gibi özellikleri barındıran bir karışım haline getirmiştir. Dolayısıyla ayetin anlamı, karışım halinde bir nutfe şeklindedir.³⁰⁷ Abdullah b. Abbas ve Mücahid'e göre karışık bir damla sudan maksat, renkleri değişik olan menilerin birbirine karışmasıdır. Dolayısıyla 'emşâc'ı erkek ve kadının menilerinin birbirlerine karışmaları olarak kabul edenler İkrime, Abdullah b. Abbas, Rebi b. Enes, Hasan-i Basri ve Mücahid'tir. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.³⁰⁸

Kurtubî de 'emşâc'ın karışık olduğunu savunmuştur. Ona göre, dil âlimlerinin çoğu da bu ifadeyi karışık, karışım olarak açıklar. Ayrıca Kurtubî, farklı bir görüş olarak İbnu's-Sikkât'ın görüşüne de yer vermiştir. Ona göre bu ifadeden kasıt karışık şeylerdir, çünkü nutfe çeşitli türlerin karışımıdır. Yani nutfenin karışık olmasından dolayı insan

³⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, XIV. 313.

³⁰⁵ Kurtubî, *el-Câmi*, XVII. 15.

³⁰⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, XXII. 79.

³⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXX. 236-237.

³⁰⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIII. 531-536.

farklı tabiatlara sahip olur.³⁰⁹

Kurtubî, Mürselât 77/ 20-23'te 'hakir su'yı zayıf ve değersiz bir su olan 'nutfe' olarak ele almıştır. Ve bu ayetin, ceninin yaratılması yalnızca erkeğin suyundandır, diyen kimseler için asıl bir dayanak olduğunu belirtmiştir.³¹⁰

Târik 86/6-7'de insanın (ana rahmine atılan), bel ve göğüs arasından çıkan bir (damlacık) sudan yaratıldığı ifade ediliyor. Kaynaklarda, bu ayetlerde geçen insanın yaratıldığı bir damla su ile meninin kastedildiği ifade edilmiştir. Meninin ise ayette belirtildiği üzere çıkış kaynağı bel ve göğüs arasındır. Ayetle ilgili farklı görüşlere sebep olan da bu bel ve göğsün veya bunlardan hangisinin kadına ya da erkeğe ait olduğu konusudur.

Taberî'ye göre ayette ifade edilen su erkeğin belinden ve kadının göğüs kemiği arasından çıkan bir sudur. O, kadının göğüs kemiği olarak anlaşılan 'terâib' kelimesinden ne kastedildiği hakkında farklı görüşler olduğunu ifade etmiştir. Herkesin ittifak ettiği belin erkeğe ait olduğu hususudur. Ancak 'terâib'in ne olduğu ve kime ait olduğu hakkında farklı görüşler yer almaktadır: Abdullah b. Abbas, İkrime, Said b. Cübeyr ve İbn-i Zeyd'e 'terâib' kadının göğsünde gerdanlığın üzerine geldiği yerdir. Mücahid'e göre ise, kadının iki omzu ile göğsü arasındır. Dehhak, Süfyan es-Sevrî ve Abdullah b. Abbas'tan nakledilen diğer bir görüşe göre, erkeğin elleri, ayakları ve gözleridir. Katâde'ye göre erkeğin göğsüdür. Said b. Cübeyr'e göre ise belin alt kısmında bulunan kaburgalardır. Ma'mer b. Ebi Habibe göre ise kalbin öz suyudur. Taberî ise burada ilk görüşü tercih etmiştir.³¹¹

Râzî ise bu sudan yaratılmayla ilgili iki görüşten bahsetmiştir. Bunlardan biri çocuğun, erkeğin bel kemiğinden kadının da göğüs kemiklerinden çıkan sudan yaratılması, diğeri de erkeğin bel kemiği ile yine erkeğin göğüs kemiğinden çıkan sudan yaratılmasıdır. Râzî burada birinci görüşü daha tutarlı bulmaktadır. Bu görüşe delil olarak da şu hadisi ifade etmiştir³¹². "Erkeğin (kocanın) suyu(menisi) fazla olduğunda, doğacak çocuk erkek olur ve babasına, babasının akrabalarına benzer. Ama kadının suyu fazla olduğunda, çocuk kadına ve kadının akrabalarına benzer."³¹³ Hasan Basrî ise konuyla ilgili görüşünü, ayette ifade edilen suyun, erkeğin omurgasından ve yine

³⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, XXI. 446-448

³¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi*, XXI. 503.

³¹¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, XXIV. 292-296.

³¹² Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXXI. 130.

³¹³ Müslim, Hayz 33; Ahmed, *Müsned*, VI. 92.

erkeğin göğüs kemiklerinden, kadının da omurgasından ve yine kadının göğüs kemiklerinden çıktığı şeklinde ifade etmiştir. Kurtubî de ayette erkeğin ve kadının suyu olmak üzere her iki suyun da kastedildiğini ifade etmiştir. Sebebini de şöyle açıklamıştır: İnsan bu ikisinden yaratılmıştır, fakat her ikisi birbirine karıştığından dolayı Allah, onların ikisini de tek bir su kılmıştır.³¹⁴

b) İkinci Evre (Alaka Evresi)

“Alaka” karışık nutfe oluşumundan sonraki safhadır. Karışık nutfenin (dölllenmiş yumurtanın) rahme asılması (dut meyvesi şeklini alması) ile başlar.³¹⁵

“Alaka” sözcüğü, Hac 22/5, Mü’minun 23/12-14, Mü’min 40/67 Kıyamet 75/36-38, Alak 96/1-2 ayetlerinde geçmektedir. Bu ayetlerden yola çıkarak müfessirler “alaka” yı çeşitli şekillerde tanımlamışlardır:

Taberî, Hac 22/5’te geçen ‘alaka’yı kan pıhtısı olarak ele almıştır.³¹⁶ Mâturîdî, Mü’minun 23/12-13’teki ‘alaka’yı kan olarak tanımlamıştır.³¹⁷ Râzî, Hac 22/5 ayette geçen ‘alaka’yı donmuş kan parçası olarak tanımlamıştır.³¹⁸ Mü’minun 23/12-13’te ise câmid, pıhtı görünümündeki kan şeklinde ifade etmiştir.³¹⁹ Alak 96/1-2’de adi, değersiz bir şey olarak tanımlamıştır.³²⁰ Kurtubî, Hac 22/5’te yer alan ‘alaka’nın donmuş kan olduğunu ifade etmiştir. ‘el-alak’ın ise taze kan anlamına geldiğini bu kelimeyle hakkında oldukça kırmızı kan diyenlerin olduğunu belirtmiştir.³²¹ Alak 96/ 1-2’de ‘alak’ın ‘alaka’nın çoğulu olduğunu ifade etmiştir. “Alaka” ise donmuş kan olarak tanımlamıştır. Ayrıca Kurtubi yine aynı ayette ‘alaka’nın yaş kandan bir parça anlamına geldiğini ifade etmiştir. Bunun sebebini ise yaşlığı dolayısıyla üzerinden geçtiği şeye yapışmasından olduğunu ifade etmiştir. Çünkü kuruduğu takdirde ona “alaka” denilmez.

322

³¹⁴ Kurtubî, *el-Câmi*, XXII. 206-210.

³¹⁵ el-Bar, Muhammed Ali, *Kur’an- ı Kerim ve Modern Tıbbı göre İnsanın Yaratılışı*, terc. Abdülvehhab Öztürk, Ankara, 1991, s.83.

³¹⁶ Taberî, *Câmi’u l-Beyân*, XVI. 471.

³¹⁷ Mâturîdî, *Te’vîlât*, X, 12.

³¹⁸ Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XXIII. 8.

³¹⁹ Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XXIII. 84.

³²⁰ Râzî, *Mefâtihu l-Ğayb*, XXXII. 16.

³²¹ Kurtubî, *el-Câmi*, XIV. 313.

³²² Kurtubî, *el-Câmi*, XXII. 376-377.

c) *Üçüncü Evre (Mudğa Evresi):*

Mudğa kök itibarıyla ağızda dişlerle çiğnenen şeye, çiğneme işlemine, çiğnenen şeyden bir parçaya, çiğnenmesi kolay olan şeye, kemik üzerinde olan ete denilmiştir. Tıp ıstılahında ise; ana rahmindeki ceninin çiğnenmiş bir lokmacık et haline dönüşmesine denildiği gibi; ceninin geçirdiği devrelerden bir devre (üçüncü devre) anlamına da gelmektedir.³²³

Genelde bir çiğnemlik et olarak tarif edilen “mudğa”, Hac 22/5 ve Mü’minun 23/14. ayetlerde geçmektedir.

Mâturîdî, Mü’minun 23/14’te “mudğa”ya bir parça et olarak anlam verir.³²⁴ Râzî de Hac 22/5’te ifade edilen yaratılış aşamalarından ‘mudğa’yı bir çiğnemlik küçük et parçası olarak tanımlamıştır. ‘Mudğa’nın sıfatı olan ‘muhallaka’nın da noksanlık ve kusurdan uzak, dümdüz, pürüzsüz şey anlamında olduğunu ifade etmiştir. Araplar misvağın etrafındaki pürüzleri giderip düzelttiğinde ve dümdüz kaya ifadelerinde bu kelimeyi kullandıklarını belirtmiştir.³²⁵ Kurtubî, Hac 22/5’de ‘mudğa’yı çiğnenebilecek az miktarda et olarak tanımlıyor.³²⁶ Bu anlama da şu hadiste geçen ‘mudğa’nın aynı anlamda olduğunu belirterek delil göstermiştir:

”... أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً...”³²⁷

“...Şunu biliniz ki hiç şüphesiz bedende bir çiğnemlik et vardır...”

Ayette geçen ‘muhallaka (şekli belli) ve ğayri muhallaka (şekli belirsiz)’ ifadesiyle ilgili çeşitli görüşler vardır

- a) Bununla, yaratılma halleri tamamlanan ve tamamlanmayan kimseler kastedilmiştir. Katâde ve Dahhâk’a göre Allah insanı mudğa haline getirdikten sonra insanı ya yaratılışı tam ya da yaratılış özelliklerinin tamamını taşımayan (engelli) bir halde yaratır. Onlara göre bu, insanların yaratılıştan gelen bu farklılığına işaret eder.

³²³ Karabulut, *Tıbb-ı Nebevi*, Ankara trs., I. 136.

³²⁴ Mâturîdî, *Te’vîlât*, X, 12.

³²⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXIII. 8.

³²⁶ Kurtubî, *el-Câmi*, XIV. 313.

³²⁷ Buhârî, İman 39; Müslim, Müsâkaat 107; İbn Mâce, Fiten 14; Dârimî, Buyû 1, Ahmed, *Müsned*, IV, 270

- b) Râzî, ‘muhallaka’yı şekillenmiş, ‘gayr-ı muhallaka’yı ise, şekillenmemiş yani şekil almamış, hatları belirlenmemiş ve bir et parçası olarak tanımlayanların olduğunu belirtmiştir.
- c) Kaffal ise, âlimlerin ‘muhallak’ın tam olan, ‘gayr-ı muhallak’ın tam olmayan şeklindeki görüşünü şöyle izah etmiştir. ‘Muhallak’ın masdarı olan ‘tahlîk’in, ‘halk’ (yaratma) masdarından türediğini ifade etmiştir. Dolayısıyla yaratılırken birbirini izleyen aşamalar geçen şeye, üzerinden peş peşe yaratma işi geçtiği için "muhallak" denildiğini belirtmiştir. ‘Gayr-ı muhallak’ta yani tam olmayanda, bütün yaratmalar, birbirini tam olarak izlememiştir.³²⁸
- d) Ferrâ’ya göre ‘muhallakatin’ hilkati tam ve eksiksiz, ‘ğayri muhallakatin’ ise düşük demektir.
- e) İbn Zeyd’e göre ‘muhallakatin’, Allah’ın insanın başını, ellerini ve ayaklarını yaratmasıdır. ‘Ğayri muhallakatin’ ise insanın hiçbir uzvunun yaratılmamasıdır
- f) İbnu’l-Arabî ise ‘muhallakatin’in hilkati yeni başlayana, ‘ğayri muhallakatin’in ise henüz suret ve şekil verilmemiş olana denildiği görüşündedir. Ona nutfe, alaka ve mudğanın herbirisi, Allah’ın yaratması sebebiyle ‘muhallaka’ dır. Mu’minûn, 23/14 ayette hem bambaşka bir hilkat hem hilkatin son aşaması olan suret vermeden bahsedilmiştir. İbnu’l-Arabî de bunu göz önüne almış ve yukarıda aktardığımız İbn Zeyd’in görüşünü tutarlı bulmuştur.
- g) İbn Abbas’ın görüşüne göre ‘muhallaka’ canlı doğan, ‘ğayri muhallaka’ ise düşük demektir.
- h) Bazı âlimlerse ‘muhallaka’dan anladığı ise kadının tam doğum zamanında doğurmasıdır.³²⁹

Râzî, birinci görüşü daha isabetli bulmuştur. Bunu da şöyle açıklamıştır: Allah ayetin başında, ‘Biz sizi yarattık’ buyurmuş ve bununla hem “muhallaka”, hem de “gayr-ı muhallaka’yı yani insan ya da insan haline gelme ihtimali olan şekilde yorumlamıştır. Ancak düşük olarak doğanlar bu kapsama girmez. Çünkü onlar, bu

³²⁸ Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, XXIII. 8.

³²⁹ Kurtubî, *el-Câmi*, XIV. 317-318

aşamada bazen hilkatı tamamlanmadan düşük olarak doğar.³³⁰

“Nutfe” kelimesinin ifade ettiği anlam erkek için meni sıvısı içindeki sperm iken dişi bakımından yumurtadır. Karışık nutfe ise (nutfe emşâc) döllenmiş yumurtaya (spermatozoit) tekabül eder. İnsanın yaratıldığı sıvı ister meniye ister döllenmiş yumurtayı ifade etsin, husyeler olsun yumurtalık olsun, Kur’an’ın beyanına göre bel kemiğiyle eğe kemiği arasındaki bir bölgeden (Târık 86/5-8) beslenmekte olup kan dolaşımı ve sinir sistemi dolayısıyla burası ile doğrudan irtibatlı olan organlardır. Kur’an’da geçen “alaka” kelimesi spermatozoit sonrası aşamayı, yani döllenmiş yumurtanın rahim cidarına asılması yahut tutunması ve etrafında bir kan havuzcuğu oluşması aşamasını ifade etmektedir. “Mudğa” aşaması ise hamileliğin yedinci haftasında başlar. Önce bir parmak boğumu uzunluğunda ve et parçası görünümünde olan “mudğa” daha sonra yedi santimetreye kadar büyür. Bu aşamada başta kalp olmak üzere beyin, göz, kulak, burun gibi organların oluşumu tamamlanır, sinir sistemindeki gelişim hızlanır, kol ve bacak çıkıntıları belirir. Gelişim böylece devam ederken hassas organları koruyacak şekilde kemikler oluşur ve yavaş yavaş üzerlerini kas sistemi bürümeye başlar.³³¹

3.1.2. Hadislere Göre Ceninin Anne Karnında Geçirdiği Evreler

Hadislerde konuyla ilgili rivayetlerde ceninin; nutfe, alaka, mudğa, kaderinin yazılması, ruh üflenmesi, cinsiyetinin belirlenmesi, anne-babaya benzemesi, kemikleri ve organlarının oluşumu aşamalarından geçtiği görülür.

3.1.2.1. Nutfe, Alaka, Mudğa, Kaderinin Yazılması ve Ruh Üflenmesiyle İlgili

Hadisler

Cenin anne karnında geçirdiği nutfe, alaka, mudğa, kaderinin yazılması ve ruh üflenmesiyle ilgili durumlar hadislerde aşamalı olarak anlatılmıştır. Bu konuda gelen rivayetler Abdullah b. Mes’ûd, Huzeyfe b. Esîd, Cabir b. Abdillâh ve Enes b. Malik kanalıyla gelmiştir. Metinleri arasında bazı farklılıklar olması sebebiyle farklı değerlendirmelere yol açan bu rivayetleri şu şekilde sınıflandırabiliriz:

³³⁰ Râzî, *Me’âtil-hu’l-Ğayb*, XXIII. 8.

³³¹ İlhan Kutluer, “İnsan”, *DİA*, İstanbul 2000, XXII. 322.

a) İbn Mes'ûd'dan Gelen Hadisler

1. Buhari Rivayeti

حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ مَلَكًا فَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ وَيَقَالُ لَهُ اكْتُبْ عَمَلَهُ وَرِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ ثُمَّ يُنْفَخُ فِيهِ الرُّوحُ فَإِنَّ الرَّجُلَ مِنْكُمْ لَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ كِتَابُهُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ وَيَعْمَلُ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ

“Sizin her birinizin yaratılması (yaratılma başlangıcında) ana baba maddeleri kırk gün anasının karnında toplanır. Sonra o maddeler o kadar zaman içinde (kırk gün içinde) katı bir kan pıhtısı halini alır. Sonra yine o kadar zaman içinde bir çiğnem et olur. Sonra (dördüncü tekâmül tavrında) Allah bir melek gönderir de tekâmül eden o bir çiğnem ete şu dört kelime (yi yazması) emrolunur: Onun işini, rızkını, ecelini, şaki yahut said olduğunu yaz! Denilir. Sonra ona ruh üflenir (cenin canlanır). İmdi sizden bir kişi (bu fıtratı gereği dünyada) iyi iş yapar, nihayet kendisiyle cennet arasında yalnız bir kulaç mesafe kalır. Bu sırada (meleğin ana karnında yazdığı) yazı gelir, yazısı o kişinin önüne geçer (yani onu önler). Bu defa o kişi cehennemliklerin işini yapmaya başlar (da cehenneme girer). Sizden bir kişi de kötü iş yapar. Nihayet kendisiyle cehennem arasında ancak bir kulaç mesafe kalır. Bu sırada (meleğin yazdığı) o yazı önüne geçer (yani onu önler). Bu defa o kişi cennet ehlinin (hayırlı) amelinin yapar (cennete girer)”³³²

Bu hadisin tarikleri şu şekildedir:

حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ أَنبَأَنَا عَلِيُّ بْنُ زَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ يُحَدِّثُ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ النُّطْفَةَ تَكُونُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا عَلَى حَالِهَا لَا تَغْيَرُ فَإِذَا مَضَتْ الْأَرْبَعُونَ صَارَتْ عِلْقَةً ثُمَّ مُضْغَةً كَذَلِكَ ثُمَّ عِظَامًا كَذَلِكَ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يُسَوِّيَ خَلْقَهُ بَعَثَ إِلَيْهَا مَلَكًا فَيَقُولُ الْمَلَكُ الَّذِي يَلِيهِ أَيْ رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ أَقْصِيرُ أَمْ طَوِيلُ أَتَأْقِصُ أَمْ زَانِدٌ قُوَّتُهُ وَأَجَلُهُ أَصَحِيحٌ أَمْ سَقِيمٌ قَالَ فَيَكْتُبُ ذَلِكَ كُلَّهُ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ فَفِيمَ الْعَمَلِ إِذْنُ وَقَدْ فُرِغَ مِنْ هَذَا كُلِّهِ قَالَ اْعْمَلُوا فَعَلَّ سَيُوجَّهَ لِمَا خُلِقَ لَهُ

1. Ahmed b. Hanbel> Hüseyim (b. Beşîr es-Sülemî)> Ali b. Zeyd (el-Kureşî)> Ebû Ubeyde b. Abdullah> Abdullah (b. Mes'ûd)> Rasûlullah³³³

³³² Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6.

³³³ Ahmed, Müsned, I. 374.

حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْفَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ فِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يُرْسَلُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيَوْمَرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ رِزْقُهُ وَأَجَلُهُ وَعَمَلُهُ وَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

2. *Ahmed b. Hanbel* > *Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)* > *(Süleyman b. Mihrân) el-A'meş* > *Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)* > *Abdullah (b. Mes'ûd)* > *Rasûlullah*³³⁴

حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا فِطْرٌ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ كُهِيلٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ يُجْمَعُ خَلْقُ أَحَدِكُمْ فِي بطنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَيَقُولُ اكْتُبْ عَمَلَهُ وَأَجَلَهُ وَرِزْقَهُ وَاكْتُبْهُ شَقِيًّا أَوْ سَعِيدًا ثُمَّ قَالَ وَالَّذِي نَفْسُ عَبْدِ اللَّهِ بِيَدِهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ غَيْرُ ذِرَاعٍ ثُمَّ يَدْرِكُهُ الشَّقَاءُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَمُوتُ فَيَدْخُلُ النَّارَ ثُمَّ قَالَ وَالَّذِي نَفْسُ عَبْدِ اللَّهِ بِيَدِهِ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ النَّارِ غَيْرُ ذِرَاعٍ ثُمَّ تَدْرِكُهُ السَّعَادَةُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَمُوتُ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ

3. *Ahmed b. Hanbel* > *Huseyn b. Muhammed* > *Fitir (b. Halîfe el-Mahzûmî)* > *Seleme b. Küheyl (el-Hadramî)* > *Zeyd b. Vehb el-Cühenî* > *Abdullah b. Mes'ûd* > *Rasûlullah*³³⁵

حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ الْأَعْمَشِ وَوَكَيْعٌ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ قَالَ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْفَهُ فِي بطنِ أُمِّهِ فِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ قَالَ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً قَالَ وَكَيْعٌ لَيْلَةً ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يُرْسَلُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَيْهِ الْمَلَكُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ عَمَلُهُ وَأَجَلُهُ وَرِزْقُهُ وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَكُونُ مِنْ أَهْلِهَا وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمُ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَكُونُ مِنْ أَهْلِهَا

³³⁴ Ahmed, *Müsne'd*, I. 382.

³³⁵ Ahmed, *Müsne'd*, I. 414.

4. *Ahmed b. Hanbel* > *Yahya (b. Saïd el-Kattân)* > *(Süleyman b. Mihrân) el-A'meş- Veki'(b. Cerrah)* > *Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)* > *Abdullah (b. Mes'ûd)* > *Rasûlullah*³³⁶
5. *Buhârî* > *Hasen b. Rebî'* > *Ebû'l-Ahvas (Selâm b. Selim el-Haneft)* > *(Süleyman b. Mihrân) el-A'meş* > *Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)* > *Abdullah (b. Mes'ûd)* > *Rasûlullah*³³⁷

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا أَبِي حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ إِنَّ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ عَمَلَهُ وَأَجَلَهُ وَرِزْقَهُ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحُ فَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُ الْجَنَّةَ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُ النَّارَ

6. *Buhârî* > *Ömer b. Hafs (en-Nehaî)* > *Babası (Hafs b. Gıyâs en-Nehaî)* > *(Süleyman b. Mihrân) el-A'meş* > *Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)* > *Abdullah (b. Mes'ûd)* > *Rasûlullah*³³⁸

حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ هِشَامُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ أَنْبَأَنِي سُلَيْمَانُ الْأَعْمَشُ قَالَ سَمِعْتُ زَيْدَ بْنَ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ قَالَ إِنَّ أَحَدَكُمْ يَجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ مَلَكًا فَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ بَرَزَقِهِ وَأَجَلِهِ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ فَوَاللَّهِ إِنَّ أَحَدَكُمْ أَوْ الرَّجُلَ يَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا غَيْرُ بَاعٍ أَوْ ذِرَاعٍ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا غَيْرُ ذِرَاعٍ أَوْ ذِرَاعَيْنِ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا

قَالَ آدَمُ إِلَّا ذِرَاعٌ

7. *Buhârî* > *Ebû'l-Velîd Hişam b. Abdilmelik* > *Şu'be (b. El-Haccâc el-Atakî)* > *Süleyman (b. Mihrân) el-A'meş* > *Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)* > *Abdullah b. Mes'ûd* > *Rasûlullah*³³⁹

³³⁶ Ahmed, *Müsned*, I. 430.

³³⁷ Buhârî, *Bed'ü'l-halk*, 6.

³³⁸ Buhârî, *Enbiya*, 1.

³³⁹ Buhârî, *Kader* 1.

حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ سَمِعْتُ زَيْدَ بْنِ وَهْبٍ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ أَنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَهُ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَهُ ثُمَّ يُبْعَثُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيُؤْذَنُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٍّ أَمْ سَعِيدٍ ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى لَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

8. *Buhârî> Âdem (b. Ebî İyâs)> Şu‘be (b. El-Haccâc el-Atakî)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah b. Mes‘ûd> Rasûlullah³⁴⁰*

حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ النَّمَرِيُّ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ ح وَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ الْمَعْنَى وَاحِدٌ وَالْأَخْبَارُ فِي حَدِيثِ سُفْيَانَ عَنْ الْأَعْمَشِ قَالَ حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يُبْعَثُ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ ثُمَّ يَكْتُبُ شَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ أَوْ قِيدُ ذِرَاعٍ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ أَوْ قِيدُ ذِرَاعٍ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

9. *Ebû Dâvud> Hafs b. Ömer en-Nemerî (el-Ezdî)> Şu‘be (b. El-Haccâc el-Atakî) (Tahvil) Muhammed b. Kesîr> Süfyân (b. Saîd es-Sevrî)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah b. Mes‘ûd > Rasûlullah³⁴¹(Ebû Dâvud> Hafs b. Ömer en-Nemerî (el-Ezdî)> Şu‘be (b. El-Haccâc el-Atakî)/////Ebû Dâvud> Muhammed b. Kesîr> Süfyân (b. Saîd es-Sevrî)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah b. Mes‘ûd> Rasûlullah)*

حَدَّثَنَا هَنَادٌ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ فِي أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يُرْسِلُ اللَّهُ إِلَيْهِ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَكْتُبُ رِزْقَهُ وَأَجَلَهُ وَعَمَلَهُ وَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ فَوَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ ثُمَّ يَسْبِقُ عَلَيْهِ

³⁴⁰ Buhârî, Tevhid 28.

³⁴¹ Ebû Dâvud, Sünnnet, 16.

الْكِتَابُ فَيُخْتَمَ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا وَإِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ ثُمَّ
يَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيُخْتَمَ لَهُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

10. Tirmizî> Hennâd (b. Serî et-Temîmî)> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)>
(Süleyman b. Mihrân) el-A'meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah b.
Mes'ûd> Rasûlullah³⁴²

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ وَمُحَمَّدُ بْنُ فَضِيلٍ وَأَبُو مُعَاوِيَةَ ح وَحَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ الرَّقِّيُّ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ
وَمُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ أَنَّهُ يُجْمَعُ خَلْقُ أَحَدِكُمْ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً
مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ الْمَلَكَ فَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ فَيَقُولُ اكْتُبْ عَمَلَهُ وَأَجَلَهُ وَرِزْقَهُ وَشَقِيٍّ أَمْ سَعِيدٍ فَوَالَّذِي نَفْسِي
بِيَدِهِ إِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ
فَيَدْخُلُهَا وَإِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ
الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

11. İbn Mâce> Ali b. Muhammed (el-Kûfî)> Vekî' (b. Cerrah)- Muhammed b.
Fudayl- Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim) (Tahvil) Ali b. Meymûn er-
Rakkî> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)- Muhammed b. Ubeyd>
(Süleyman b. Mihrân) el-A'meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah b.
Mes'ûd > Rasûlullah³⁴³ (İbn Mâce> Ali b. Muhammed> Vekî'- Muhammed b.
Fudayl- Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)> (Süleyman b. Mihrân) el-
A'meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah b. Mes'ûd> Rasûlullah) ve (İbn
Mâce> Ali b. Meymûn er-Rakî> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)-
Muhammed b. Ubeyd> (Süleyman b. Mihrân) el-A'meş> Zeyd b. Vehb (el-
Cühenî)> Abdullah b. Me'sûd> Rasûlullah)

2. Müslim Rivayeti

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكَيْعٌ ح وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ ثَمِيرٍ الْهَمْدَانِيُّ وَاللَّفْظُ لَهُ
حَدَّثَنَا أَبِي وَأَبُو مُعَاوِيَةَ وَوَكَيْعٌ قَالُوا حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ زَيْدِ بْنِ وَهْبٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ الصَّادِقُ الْمَصْدُوقُ إِنْ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ
ثُمَّ يَكُونُ فِي ذَلِكَ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ ثُمَّ يُرْسَلُ الْمَلَكُ فَيَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ وَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ بِكُتُبِ رِزْقِهِ وَأَجَلِهِ وَعَمَلِهِ

³⁴² Tirmizî, Kader, 4.

³⁴³ İbn Mâce, Sünnnet (Mukaddime) 10.

وَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ فَأَوَّلُ ذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ إِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ فَيَدْخُلُهَا وَإِنَّ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا

“Sizden birinizin yaratılışı annesinin karnında kırk günde toplanır. Sonra onda bunun gibi “alaka” olur. Sonra yine bunun gibi “mudğa” olur. Sonra ona melek gönderilir ve kendisine ruh üflenir. Meleğe dört kelime emredilir: Rızkı, eceli, ameli ve said mi yoksa şaki mi olacağı (nın yazılması)...”³⁴⁴

Bu rivayetin tariki şu şekildedir:

Müslim> Ebû Bekr b. Ebî Şeybe> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)- Vekî‘(b. Cerrah) (Tahvil) Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr el-Hemdânî> Babası (Abdullah b. Nümeyr el-Hemdânî)- Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)- Vekî‘(b. Cerrah)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah (b. Mes’ûd)> Rasûlullah³⁴⁵ (Müslim> Ebû Bekr b. Ebî Şeybe> Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)- Vekî‘ (b. Cerrah)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah (b. Mes’ûd)> Rasûlullah; (Müslim> Muhammed b. Abdillâh b. Nümeyr el-Hemdânî> Babası (Abdullah b. Nümeyr el-Hemdânî)- Ebû Muaviye (Muhammed b. Hâzim)- Vekî‘ (b. Cerrah)> (Süleyman b. Mihrân) el-A‘meş> Zeyd b. Vehb (el-Cühenî)> Abdullah (b. Mes’ûd)> Rasûlullah)

Ehl-i Hadis arasında Zeyd b. Vehb’in İbn Mes’ûd’tan rivayetinın sahih olduğunda icmâ vardır.³⁴⁶

b) Huzeyfe b. Esîd’den Gelen Hadisler

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرِو عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ الْغِفَارِيِّ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوْ قَالَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْخُلُ الْمَلِكُ عَلَى النَّطْفَةِ بَعْدَمَا تَسْتَقَرُّ فِي الرَّحِمِ بِأَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ سُفْيَانُ مَرَّةً أَوْ خَمْسِينَ وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً فَيَقُولُ يَا رَبِّ مَاذَا أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى فَيَقُولُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى فَيَكْتَتَبَانِ فَيَقُولَانِ مَاذَا أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى فَيَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فَيَكْتَتَبَانِ فَيَكْتَتَبُ عَمَلُهُ وَأَثَرُهُ وَمُصِيبَتُهُ وَرِزْقُهُ ثُمَّ تُطَوَّى الصَّحِيفَةُ فَلَا يُزَادُ عَلَى مَا فِيهَا وَلَا يُنْقَصُ

1. “Nutfe rahimde kırk yahut kırk beş gece yerleştikten sonra, üzerine melek gelir ve: Ya Rabbi şaki mi olacak said mi? diye sorar ve bunlar yazılır.

³⁴⁴ Müslim, Kader, 1.

³⁴⁵ Müslim, Kader, 1.

³⁴⁶ İbn Hacer, Ebû'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Telhîsu'l-Habîr*, y.y., 1989, II. 270.

Ameli, eseri, eceli ve rızkı hep yazılır. Sonra sayfalar dürülür. Artık o sayfalara ne bir ekleme yapılır ne de onlardan bir şey eksiltilir.”³⁴⁷

حَدَّثَنِي أَبُو الطَّاهِرِ أَحْمَدُ بْنُ عَمْرٍو بْنِ سَرْحٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ أَخْبَرَنِي عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ الْمَكِّيِّ أَنَّ عَامِرَ بْنَ وَائِلَةَ حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُ الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ وَعَظَ بَعِيرَهُ فَأَتَى رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهُ حُدَيْفَةُ بْنُ أُسَيْدٍ الْغِفَارِيُّ فَحَدَّثَهُ بِذَلِكَ مِنْ قَوْلِ ابْنِ مَسْعُودٍ فَقَالَ وَكَيْفَ يَشْقَى رَجُلٌ بَعِيرٍ عَمَلٍ فَقَالَ لَهُ الرَّجُلُ أَتَعْجَبُ مِنْ ذَلِكَ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ ثِنْتَانِ وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا وَبَصَرَهَا وَجَلَدَهَا وَلَحَمَهَا وَعِظَامَهَا ثُمَّ قَالَ يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أَثْنَى فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ أَجَلُهُ فَيَقُولُ رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ رِزْقُهُ فَيَقْضِي رَبُّكَ مَا شَاءَ وَيَكْتُبُ الْمَلَكُ ثُمَّ يَخْرُجُ الْمَلَكُ بِالصَّحِيفَةِ فِي يَدِهِ فَمَا يَزِيدُ عَلَى مَا أَمَرَ وَلَا يَنْقُصُ

2. “Nutfenin üzerinden kırk iki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir. Melek ona şekil verir; kulağını, gözünü, cildini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra: Ya Rabbi, erkek mi olacak, dişi mi? diye sorar. Rabbin dilediğine hükmeder, melek de yazar. Sonra: Ya Rabbi eceli? der. Rabbin dilediğini söyler. Melek yine yazar. Sonra: Rızkı? der. Rabbin dilediğine hükmeder. Melek yine yazar. Sonra melek, yazılan sayfa elinde olduğu halde çıkar. Emrolunduğunun üzerine hiçbir ekleme yapmaz ve ondan hiçbir şey eksiltmez.”³⁴⁸

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلْفٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ أَبُو خَيْثَمَةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَطَاءٍ أَنَّ عِكْرَمَةَ بْنَ خَالِدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا الطُّفَيْلِ حَدَّثَهُ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى أَبِي سَرِيحَةَ حُدَيْفَةَ بْنِ أُسَيْدٍ الْغِفَارِيِّ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَذْنِيَّ هَاتَيْنِ يَقُولُ إِنَّ النُّطْفَةَ تَقَعُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَتَصَوَّرُ عَلَيْهَا الْمَلَكُ قَالَ زُهَيْرٌ حَسْبُهُ قَالَ الَّذِي يَخْلُقُهَا فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أَثْنَى فَيَجْعَلُهُ اللَّهُ ذَكَرًا أَوْ أَثْنَى ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ أَسْوِيٌّ أَوْ غَيْرُ سْوِيٍّ فَيَجْعَلُهُ اللَّهُ سَوِيًّا أَوْ غَيْرُ سْوِيٍّ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ مَا رِزْقُهُ مَا أَجَلُهُ مَا خُلُقُهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ اللَّهُ شَقِيًّا أَوْ سَعِيدًا

2. “Nutfe, rahimde kırk gece kalır. Sonra melek ona şekil verir...”³⁴⁹

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي خَلْفٍ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ أَبُو خَيْثَمَةَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَطَاءٍ أَنَّ عِكْرَمَةَ بْنَ خَالِدٍ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا الطُّفَيْلِ حَدَّثَهُ قَالَ دَخَلْتُ عَلَى أَبِي سَرِيحَةَ حُدَيْفَةَ بْنِ أُسَيْدٍ الْغِفَارِيِّ فَقَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَذْنِيَّ هَاتَيْنِ يَقُولُ إِنَّ النُّطْفَةَ تَقَعُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ يَتَصَوَّرُ عَلَيْهَا الْمَلَكُ قَالَ زُهَيْرٌ

³⁴⁷ Ahmed, *Müsned*, IV. 6.

³⁴⁸ Müslim, *Kader*, 3.

³⁴⁹ Müslim, *Kader*, 4.

حَسْبُنُهُ قَالَ الَّذِي يَخْلُقُهَا فَيَقُولُ يَا رَبِّ أَذْكَرٌ أَوْ أَثْنَى فَيَجْعَلُهُ اللَّهُ ذَكَرًا أَوْ أَثْنَى ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ أَسَوِيٌّ أَوْ غَيْرُ سَوِيٍّ فَيَجْعَلُهُ اللَّهُ سَوِيًّا أَوْ غَيْرَ سَوِيٍّ ثُمَّ يَقُولُ يَا رَبِّ مَا رَزَقَهُ مَا أَجَلُهُ مَا خَلَقَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ اللَّهُ شَقِيًّا أَوْ سَعِيدًا حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ بْنُ عَبْدِ الصَّمَدِ حَدَّثَنِي أَبِي حَدَّثَنَا رَبِيعَةُ بْنُ كَلْثُومٍ حَدَّثَنِي أَبِي كَلْثُومٌ عَنْ أَبِي الطُّفَيْلِ عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ أَسِيدٍ الْغِفَارِيِّ صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ الْحَدِيثَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مَلَكًا مُوَكَّلًا بِالرَّحِمِ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَ شَيْئًا يَأْتِيَنَّ اللَّهُ لِبُضْعٍ وَأَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ ذَكَرَ نَحْوَ حَدِيثِهِمْ

4. “Allah, kendi izniyle bir şey yaratmayı dilediği vakit, müvekkel bir meleği kırk küsur gece dolunca gönderir.”³⁵⁰

Huzeyfe b. Esîd'den gelen bu rivayetlerin tarikleri şu şekildedir:

1. *Ahmed b. Hanbel> Süfyan (b. Uyeyne el-Hilâlî)> Amr (b. Dînâr el-Cumahî)> Ebû't-Tufeyl (Âmir b. Vâsile el-Leysî)> Huzeyfe b. Esîd el-Gıfârî> Rasûlullah*³⁵¹
2. *Müslim> Muhammed b. Abdillâh b. Numeyr- Züheyr b. Harb> Süfyan b. Uyeyne> Amr b. Dînâr> Ebû't-Tufeyl (Âmir b. Vâsile el-Leysî)> Huzeyfe b. Esîd (el-Gıfârî)> Rasûlullah*³⁵²
3. *Müslim> Ebû't-Tâhir Ahmed b. Amr b. Serh> İbn Vehb (Abdullah b. Vehb el-Kureşî)> Amr b. el-Hâris> Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî (Muhammed b. Müslim el-Kureşî)> Âmir b. Vâsile> Abdullah b. Mes'ûd> Huzeyfe b. Esîd (el-Gıfârî)> Rasûlullah*³⁵³
4. *Müslim> Muhammed b. Ahmed b. Ebî Halef> Yahya b. Ebî Bükeyr> Züheyr Ebû Hayseme> Abdullah b. Ata'> İkrime b. Halid> Ebû't-Tufeyl (Âmir b. Vâsile el-Leysî)> Ebû Serîha Huzeyfe b. Esîd el-Gıfârî> Rasûlullah*³⁵⁴
(*Abdülvâris b. Abdissamed> Babası (Abdüssamed b. Abdilvâris et-Temîmî)> Rabia b. Külsûm> Ebû Kulsûm> Ebû't-Tufeyl (Âmir b. Vâsile el-Leysî)> Huzeyfe b. Esîd el-Gıfârî > Rasûlullah*)

³⁵⁰ Müslim, Kader, 4.

³⁵¹ Ahmed, *Müsned*, IV. 6.

³⁵² Müslim, Kader, 2.

³⁵³ Müslim, Kader, 3.

³⁵⁴ Müslim, Kader, 4.

el-Arnaut, bu konuda gelen Ahmed b. Hanbel'in Huzeyfe b. Esîd rivayeti için şunları belirtmiştir. İsnadının sahih, ricâlinin Huzeyfe b. Esîd hariç Şeyhayn'ın sika ricâlinden olduğunu Huzeyfe b. Esîd'den sadece Müslim'in rivayet ettiğini belirtmiştir.

c) Cabir b. Abdillâh Hadisi

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ حَدَّثَنَا الْخَطَّابُ بْنُ الْقَاسِمِ عَنْ خُصَيْفٍ عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ عَنْ جَابِرٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَقَرَّتْ النُّطْفَةُ فِي الرَّحِمِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً بَعَثَ إِلَيْهَا مَلَكًا يَقُولُ يَا رَبِّ مَا رَزَقَهُ فَيُقَالُ لَهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ مَا أَجَلُهُ فَيُقَالُ لَهُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ ذَكَرَ أَوْ أَنْثَى فَيُعَلَّمُ فَيَقُولُ يَا رَبِّ شَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ فَيُعَلَّمُ

“Nutfe, rahimde kırk gün yahut kırk gece karar kıldığı zaman Allah ona bir melek gönderir. Melek: “Ya Rabbi, rızkı nedir?” der...”

Bu rivayetin tariki şu şekildedir:

Ahmed b. Hanbel> Ahmed b. Abdilmelik> el-Hattab b. el-Kâsım> Husayf (b. Abdirrahman el-Cezerî)> Ebû'z-Zübeyr (Muhammed b. Müslim el-Kureşî)> Cabir (b. Abdillâh el-Ensârî)> Rasûlullah³⁵⁵

el-Arnaut bu rivayetin sahih li gayrihi, isnadın da Husayf (b. Abdirrahman el-Cezerî)'nin kötü hafızası sebebiyle zayıf olduğunu ifade etmiştir.³⁵⁶

d) Enes b. Malik'ten Gelen Hadisler

إِنَّ اللَّهَ وَكَّلَ فِي الرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ يَا رَبِّ نُطْفَةٌ يَا رَبِّ عُلْقَةٌ يَا رَبِّ مُضْغَةٌ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَهَا قَالَ يَا رَبِّ أَذَكَرٌ يَا رَبِّ أَنْثَى أَمْ سَعِيدٌ أَمْ الرَّزْقُ فَمَا النَّاجِلُ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

“Şüphesiz ki, Allah rahimde bir melek tevkil etmiştir. Melek: Ey Rabbim! Bir nutfedir. Ey Rabbim! Bir kan pıhtısıdır. Ey Rabbim! Bir çiğnem ettir, der. Allah onu yaratmak (yani suret vermek) istediğinde, melek: Ey Rabb'im! Erkek midir yâhud dişi midir? Bedbaht mıdır yahut mesut ve bahtiyar mıdır? Rızk nedir? Ecel nedir? sorularını sorar. Bunlar o anasının karnında iken böylece yazılır”

Enes b. Malik rivayetinin tarikleri şu şekildedir:

³⁵⁵ Ahmed, *Müsned*, III. 397.

³⁵⁶ Ahmed, *Müsned*, III. 397.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَكَلَّ بِالرَّحِمِ مَلَكًا قَالَ أَيُّ رَبِّ نُطْفَةِ أَيُّ رَبِّ عِلْقَةٍ أَيُّ رَبِّ مُضْغَةٍ فَإِذَا قَضَى الرَّبُّ عَزَّ وَجَلَّ خَلْقَهَا قَالَ أَيُّ رَبِّ أَشَقِيٍّ أَوْ سَعِيدٍ ذَكَرًا أَوْ أُنْثَى فَمَا الرِّزْقُ وَمَا الْأَجَلُ قَالَ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

1. *Ahmed b. Hanbel > Yahya b. Saïd (el-Kattân) > Hammad b. Zeyd (el-Ezdî) > Ubeydullah b. Ebî Bekr (el-Ensârî) > Enes (b. Malik) > Rasûlullah*³⁵⁷

حَدَّثَنَا يُونُسُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ أَخْبَرَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ يَرْفَعُ الْحَدِيثَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ وَكَلَّ بِالرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ أَيُّ رَبِّ نُطْفَةٍ أَيُّ رَبِّ عِلْقَةٍ أَيُّ رَبِّ مُضْغَةٍ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهَا قَالَ يَقُولُ أَيُّ رَبِّ ذَكَرٌ أَوْ أُنْثَى شَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ فَمَا الرِّزْقُ فَمَا الْأَجَلُ قَالَ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

2. *Ahmed b. Hanbel > Yunus (b. Muhammed el-Müeddib) > Hammad (İbn Zeyd el-Ezdî) > Ubeydullah b. Ebî Bekr > Enes b. Malik > Rasûlullah*³⁵⁸

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ وَكَلَّ بِالرَّحِمِ مَلَكًا يَقُولُ يَا رَبِّ نُطْفَةٍ يَا رَبِّ عِلْقَةٍ يَا رَبِّ مُضْغَةٍ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهُ قَالَ أَذْكَرٌ أَمْ أُنْثَى شَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ فَمَا الرِّزْقُ وَالْأَجَلُ فَيُكْتَبُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

3. *Buhârî > Müsedded (b. Müserhed el-Esedî) > Hammad (b. Zeyd el-Ezdî) > Ubeydullah b. Ebî Bekr > Enes b. Malik > Rasûlullah*³⁵⁹

حَدَّثَنَا أَبُو الثَّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ وَكَلَّ فِي الرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ يَا رَبِّ نُطْفَةٍ يَا رَبِّ عِلْقَةٍ يَا رَبِّ مُضْغَةٍ فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْلُقَهَا قَالَ يَا رَبِّ أَذْكَرٌ يَمْ أُنْثَى يَا رَبِّ شَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ فَمَا الرِّزْقُ فَمَا الْأَجَلُ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

4. *Buhârî > Ebû Nu'man (Muhammed b. el-Fazl es-Sedûsî) > Hammâd b. Zeyd (el-Ezdî) > Ubeydullah b. Ebî Bekr b. Enes > Enes b. Malik > Rasûlullah*³⁶⁰

³⁵⁷ Ahmed, *Müsned*, III. 116.

³⁵⁸ Ahmed, *Müsned*, III. 148.

³⁵⁹ Buhârî, Hayz, 17.

³⁶⁰ Buhârî, Enbiya, 1.

حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَنَسٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَكَلَّ اللَّهُ بِالرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ أَيُّ رَبِّ نُطْفَةٍ أَيُّ رَبِّ عَلَقَةٍ أَيُّ رَبِّ مُضْغَةٍ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقَهَا قَالَ أَيُّ رَبِّ أَذْكَرٌ أَمْ أَنْثَى أَشَقِيٌّ أَمْ سَعِيدٌ فَمَا الرِّزْقُ فَمَا الْأَجَلُ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

5. *Buhârî> Süleyman b. Harb> Hammad (b. Zeyd el-Ezdî)> Ubeydullah b. Ebî Bekr b. Enes> Enes b. Malik> Rasûlullah³⁶¹*

حَدَّثَنِي أَبُو كَامِلٍ فَضِيلُ بْنُ حُسَيْنٍ الْجَحْدَرِيُّ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي بَكْرٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ وَرَفَعَ الْحَدِيثَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ قَدْ وَكَّلَ بِالرَّحِمِ مَلَكًا فَيَقُولُ أَيُّ رَبِّ نُطْفَةٍ أَيُّ رَبِّ عَلَقَةٍ أَيُّ رَبِّ مُضْغَةٍ فَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَقْضِيَ خَلْقًا قَالَ قَالَ الْمَلَكُ أَيُّ رَبِّ أَذْكَرٌ أَوْ أَنْثَى أَشَقِيٌّ أَوْ سَعِيدٌ فَمَا الرِّزْقُ فَمَا الْأَجَلُ فَيُكْتَبُ كَذَلِكَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ

6. *Müslim> Ebû Kâmil Fudayl b. Huseyn el-Cahdarî> Hammâd b. Zeyd (el-Ezdî)> Ubeydullah b. Ebî Bekr> Enes b. Malik > Rasûlullah³⁶²*

Yukarıda geçen Enes b.Malik ‘ten gelen hadislerde yaratma konusu belli bir günle sınırlandırılmamıştır. Dolayısıyla İbn-i Mes’ûd, Huzeyfe b. Esîd ve Cabir b. Abdillâh rivayetlerinde yer alan farklılıktan dolayı daha çok bu hadisler üzerinde bunları bağdaştırma çalışmaları yapılmıştır.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yukarıda sıraladığımız rivayetlerde ceninin geçirdiği aşamalarla ilgili farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklar, bu aşamaların (nutfe, mudğa, alaka) süresi ile ruhun verilmesi ve kaderinin yazılmasının hangi aşamada gerçekleştiği hususlarıdır.

Birinci hadisle (Buhârî’de yer alan İbn Mesud Hadisi) Müslim’de yer alan yukarıdaki ikinci hadis aynı içeriğe sahiptir. Bu hadislerde, kaderin yazılmasının ruhun üflenmesiyle birlikte olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki hadislerde ruhun hangi evrede ya da kaçınıcı günde verildiği ile ilgili farklı ifadeler mevcuttur. Buhârî’de yer alan İbn Mes’ûd Hadisi ve Müslim’deki aynı içerikteki hadis, Huzeyfe hadisleri ve Ahmed b. Hanbel’de yer alan Cabir hadisi arasında çelişkili durum ilim adamları tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Birinci ve ikinci hadis, ruhun üflenmesi ve insanın kaderinin yazılmasının, üçüncü kırk günden sonra olduğunu açıklamaktadır. Çünkü bu iki hadiste anne karnında toplanma (nutfe)

³⁶¹ Buhârî, Kader, 1.

³⁶² Müslim, Kader, 5.

kırk günde olur. Sonra bunun gibi alaka olur ve sonra bunun gibi mudğa olur ifadelerinde geçen ‘sonra bunun gibi’ kısmı, nutfenin süresi yani kırk gün olarak anlaşılmıştır. Daha sonra ise kaderin yazılması ve ruh üflenmesi aşaması geliyor. Ama diğer hadislerde bu aşama ilk kırk günden sonra olduğunu ifade etmektedir. Bundan dolayı ilim adamları bu hadisleri bağdaştırma yoluna gitmişler ve bu konuda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi:

Herhangi birini tercih etmeksizin aralarında uyum sağlamaya yönelik açıklamalardır. Bu görüşlere şöyle örnekler verebiliriz:

- a) Kaderlerin yazılması iki defada gerçekleşir. Birincisi ilk kırk günden sonra diğeri de üçüncü kırk günden sonradır. Ruhun üflenmesi de kaderin ikinci defa yazılmasıyla birlikte olur.
- b) Kaderin yazılması ilk kırktan sonra, şekil verme ikinci kırktan sonra ruhun üflenmesi ise üçüncü kırktan sonra gerçekleşir.
- c) Kaderin yazılması ilk kırktan sonra, şekillendirme ve ruh üflenmesi ise üçüncü kırktan sonra olur.
- d) Ruhun verilmesi ceninden cenine değişir. Bazı ceninlere, ruh ilk kırktan sonra, bazılarına ise üçüncü kırktan sonra üflenir.
- e) Konuyla ilgili rivayetlerin farklılığı, hamilelik sürelerinin farklılığına dayanmaktadır. Çocuk vardır, altı ayda doğar, çocuk vardır iki yılda.
- f) İbn Mes’ûd’un rivayeti kızlara, Huzeyfe’nin rivayeti ise erkeklere hamledilir. Bu, cinsiyet bezesinin, erbezi veya yumurtalık olarak ayrılmasında erbezinin oluşumunun, yumurtalıktan önce olması üzerine bina edilmiş bir görüştür. Bu eski âlimlerimizin zikrettiği bir meseledir. Tıbbî olarak ancak yirminci asrın yetmişli yıllarına doğru bilinebilmiştir. Fakat aradaki fark bu dereceye varmaz. Yani bu fark üç beş günü geçmez. Her ikisi de yedinci hafta bilinir.

İkincisi:

İlk hadisi (Buharideki İbn Mesud hadisi ve bu hadisin Müslim rivayeti olan ikinci hadis) esas alırlar. Diğer hadisleri bu ilk hadise hamlederler. Bu hadisi esas alanlar bunun son beş hadiste şekillendirme ile kaderin yazılmasının aynı anda olduğunu ifade eden hadisleri açıkladığını ifade ediyorlar. İbn Mes’ûd nutfe, alaka ve mudğa dönemlerinin 40 ar gün olduğunu ifade etmesine rağmen diğer hadisler ilk 40 günden

sonra meleğin şekillendirmesi ve kaderin yazılmasını ifade ediyor. Ancak İlim adamları ruhun verilmesinin “mudğa” aşamasından sonraki dördüncü evrede olduğu ve “mudğa”nın da üçüncü kırk günde olduğu kanaatindedirler. Bunun ise İbn Mes’ûd hadisine uygun düştüğünü söylemektedirler.

Üçüncüsü:

Bu grup da ilk iki hadis dışındaki beş hadisi esas alırlar ve ilk iki hadisi diğerlerine hamlederler.

Onlara göre Yaratma, şekillendirme ve kaderlerin yazılması, ikinci kırk günde gerçekleşir. İlk iki hadiste ifade edilen kaderin yazılmasının üçüncü kırk günden sonra olmasını da şöyle açıklamışlardır: İbn Mes’ud hadislerinde ‘anne karnında kırk günde toplanır’ ifadesiyle ‘sonra ona bir meleğin gelmesi’ ifadesi arasında geçen “sonra orada bunun gibi 'alaka' olur. Sonra yine bunun gibi “mudğa” olur.” ifadeleri ara cümledir. “...sonra ona bir melek gönderilir...” ifadesi, kendisinden önceki “... Sonra yine bunun gibi “mudğa” olur...” cümlesi üzerine değil, “anne karnında kırk günde toplanır.” cümlesi üzerine atfedilmiştir. Bu tür kullanımlar Kur’ân-ı Kerim’de, sahih hadislerde ve Arap dilinde yer almaktadır.³⁶³

Rivayetler hakkında yaşanan diğer bir tartışma da kırk gece mi kırk gün mü tartışmasıdır. Rivayetlerin çoğunda kırk gün ifadesi kullanılmıştır. Ancak anlaşılması gereken gündüzün gecesiyle gecenin de gündüzüyle birlikte olması şeklindedir.³⁶⁴

3.1.2.2. Ceninin Kemikleri ve Organlarının Oluşumuyla İlgili Hadisler

Bu konuda ceninin kemik, sinir, kan ve etinin nasıl oluştuğunu ifade eden Abdullah b. Mes’ûd hadisi ile ceninin cilt, et ve kemiklerinin oluşma aşamasını ifade eden Huzeyfe b. Esîd hadisi mevcuttur. Ayrıca insanın üç yüz altmış mafsaldan oluştuğunu ifade eden Hz. Âişe ve Büreyde b. el-Hasîb el-Eslemî’den gelen hadisler de vardır.

Cenin kemik, sinir, kan ve etinin nasıl oluştuğunu ifade eden Abdullah b. Mes’ûd hadisi şu şekildedir:

³⁶³ Şeref Mahmut el-Kuzât, “Cenine ruh ne zaman verilir?” çev. Ekrem Keleş, *Diyanet İlmî Dergi*, 2002, cilt: 38, sayı: 2, ss. 107-128.

³⁶⁴ İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, XI. 479.

“Nutfenin üzerinden kırk iki gece geçti mi, Allah ona bir melek gönderir. Melek ona şekil verir; kulağını, gözünü, cildini, etini ve kemiklerini yaratır. Sonra: Ya Rabbi, erkek mi olacak, dişi mi? diye sorar. Rabbin dilediğine hükmeder, melek de yazar. Sonra: Ya Rabbi eceli? der. Rabbin dilediğini söyler. Melek yine yazar. Sonra: Rızkı? der. Rabbin dilediğine hükmeder. Melek yine yazar. Sonra melek, yazılan sayfa elinde olduğu halde çıkar. Emrolunduğunun üzerine hiçbir ekleme yapmaz ve ondan hiçbir şey eksiltmez.”

Huzeyfe b. Esîd'den gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

Müslim> Ebû't-Tâhir Ahmed b. Amr b. Serh> İbn Vehb (Abdullah b. Vehb el-Kureşî)> Amr b. el-Hâris (el-Ensârî)> Ebû'z-Zübeyr el-Mekkî (Muhammed b. Müslim el-Kureşî)> Âmir b. Vâsile (el-Leysî)> Abdullah b. Mes'ûd> Huzeyfe b. Esîd> Rasûlullah³⁶⁸

Bu rivayette ceninin cilt, et ve kemiklerinin nasıl oluştuğundan ziyade hangi aşamada meydana geldiklerini ifade etmektedir. Yani bu rivayette nutfenin üzerinden kırk iki gece geçtikten sonra meleğin cenini şekillendirmesi sırasında ceninin et, kemik ve organlarının oluşumu söz konusudur.

İnsanın üç yüz altmış mafsaldan oluştuğunu ifade eden Hz. Âişe'den gelen hadis ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا حَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْحُلَوَانِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ سَلَامٍ عَنْ زَيْدٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَلَامٍ يَقُولُ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ فَرُّوخٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَائِشَةَ تَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّهُ خُلِقَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْ بَنِي آدَمَ عَلَى سِتِّينَ وَثَلَاثَ مِائَةٍ مَفْصِلٍ فَمَنْ كَبَّرَ اللَّهَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَهَلَّلَ اللَّهَ وَسَبَّحَ اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ وَعَزَلَ حَجَرًا عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ أَوْ شَوْكَةً أَوْ عَظْمًا عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ وَأَمَرَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ نَهَى عَنْ مُنْكَرٍ عَدَدَ تِلْكَ السِّتِّينَ وَالثَّلَاثِ مِائَةِ السَّلَامَى فَإِنَّهُ يَمْشِي يَوْمَئِذٍ وَقَدْ زَحَرَ نَفْسَهُ عَنِ النَّارِ قَالَ أَبُو تَوْبَةَ وَرَبِّمَا قَالَ يُمَسِّي

“Şüphesiz ki Âdemoğullarından her insan 360 mafsâl ile yaratılmıştır. Şimdi her kim bu 360 mafsâl sayısınca Allah'a tekbir getirir, hamd eder, tehlil ve tesbîh eyler ve istiğfarda bulunur; insanların yolundan bir taş yahut diken veya kemik atar; bir iyiliği emir veyâ bir kötülüğü nehiy ederse gerçekten o gün kendini cehennemden uzaklaştırmış olarak hareket eder buyurdular.”³⁶⁹

³⁶⁸ Müslim, Kader, 3.

³⁶⁹ Müslim, Zekât, 54.

İnsanın üç yüz altmış mafsaldan oluştuğunu ifade eden Hz. Âişe ve Büreyde b. el-Hasîb el-Eslemî'den gelen hadislerin tarikleri şu şekildedir:

Âişe (r.a.)'den Gelen Rivayet

Müslim> Hasen b. Ali el-Hulvânî> Ebû Teybe er-Rebî' b. Nâfi'> Muaviye (İbn Sellâm)> Zeyd (b. Sellâm el-Hubşî)> Ebû Sellâm (el-Esved el-Hubşî)> Abdullah b. Ferrûh (et-Teymî)> Âişe> Rasûlullah³⁷⁰

Büreyde b. el-Hasîb el-Eslemî'den Gelen Rivayetler

حَدَّثَنَا زَيْدٌ حَدَّثَنِي حُسَيْنٌ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي بُرَيْدَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي الْإِنْسَانِ سِتُّونَ وَثَلَاثُ مِائَةٍ مَقْصِلٍ فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَقْصِلٍ مِنْهَا صَدَقَةٌ قَالُوا فَمَنْ الَّذِي يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ النَّخَاعَةُ فِي الْمَسْجِدِ تَدْفِنُهَا أَوْ الشَّيْءُ تُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ فَإِنْ لَمْ تَقْدِرْ فَرَكْعَتَا الضُّحَى تُجْزِي عَنْكَ

“Rasûlullah (sav) buyurdular ki: İnsanda üçyüz altmış mafsâl vardır. Her bir mafsâl için bir sadakada bulunması gerekir. (Bunu işitenler) buna kimin gücü yeter dediler. O (sav), mescidde toprağa gömeceği bir balgam yoldan bertaraf edeceği bir engel... Bunları bulamazsa, kuşluk vakti kılacağı iki rekât namaz.³⁷¹

1. *Ahmed b. Hanbel> Zeyd (b. el-Habbab et-Teymî)> Huseyn (b. Vâkîd el-Mervezî)> Abdullah b. Büreyde (el-Eslemî)> Ebî Büreyde (Büreyde b. el-Hasîb el-Eslemî)> Rasûlullah³⁷²*

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ شَقِيقٍ أَخْبَرَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَسِتُّونَ مَقْصِلًا فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَقْصِلٍ فِي كُلِّ يَوْمٍ بِصَدَقَةٍ قَالُوا وَمَنْ يُطِيقُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ النَّخَاعَةُ تَرَاهَا فِي الْمَسْجِدِ فَتَدْفِنُهَا أَوْ الشَّيْءُ تُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ فَإِنْ لَمْ تَقْدِرْ فَرَكْعَتَا الضُّحَى تُجْزِي عَنْكَ

2. *Ahmed b. Hanbel> Ali b. el-Hasen b. Şakîk (el-Abdî)> el-Huseyn b. Vâkîd (el-Mervezî)> Abdullah b. Büreyde (el-Eslemî)> Babası (Büreyde b. el-Hasîb el-Eslemî)> Rasûlullah³⁷³*

³⁷⁰ Müslim, Zekât, 54.

³⁷¹ Ahmed, Müsned, V. 354.

³⁷² Ahmed, Müsned, V. 354.

³⁷³ Ahmed, Müsned, V. 359.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْمَرْوَزِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ حُسَيْنٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ بُرَيْدَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي بُرَيْدَةَ يَقُولُ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثُ مَائَةٍ وَسِتُّونَ مَقْصِلًا فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَقْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ قَالُوا وَمَنْ يُطِيقُ ذَلِكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَالَ النَّخَاعَةُ فِي الْمَسْجِدِ تَدْفِنُهَا وَالشَّيْءُ تُنَحِّيهِ عَنِ الطَّرِيقِ فَإِنْ لَمْ تَجِدْ فَرَكْعَتَا الضُّحَى تُجْزُئُكَ

3. *Ebû Dâvud> Ahmed b. Muhammed el-Mervezî> Ali b. Huseyn> Babası (Huseyn b. Vâkıd el-Mervezî)> Abdullah b. Büreyde (el-Eslemî)> Ebî Büreyde (Büreyde b. el-Hasib el-Eslemî)> Rasûlullah*³⁷⁴

el-Arnâvut, V. 354'deki hadisin sahih liğayrihi olduğunu, isnadının da Huseyn (b. Vâkıd el-Mervezî) sebebiyle kavî olduğunu belirtmiştir.³⁷⁵ V. 359'deki hadisin de sahih liğayrihi ve isnadının ise kavî olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁶

3.1.2.3. Ceninin Cinsiyetinin Belirlenmesiyle İlgili Hadisler

Cenin cinsiyetinin belirlenmesiyle ilgili hadisler (Abdullah) İbn Abbas ve Sevbân (b. Bücdüd)'den gelmektedir. Bu rivayetlerde kadın ve erkek menilerinin bir araya gelmesi durumunda hangisi öne geçerse cinsiyetin ona göre şekillendiği ifade edilmektedir. Ayrıca rahimlerde olanı gayb kapsamında ele alan yani onu Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceğini ifade eden rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetler de Abdullah b. Ömer'den gelmektedir. Tüm bu rivayetleri şu şekilde sıralayabiliriz:

(Abdullah) İbn Abbas ve Sevbân (b. Bücdüd)'den gelen rivayetler:

حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ الْعَجَلِيُّ وَكَانَتْ لَهُ هَيْئَةٌ رَأَيْنَاهُ عِنْدَ حَسَنِ عَنْ بُكَيْرِ بْنِ شِهَابٍ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ أَقْبَلْتُ يَهُودَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا أَبَا الْقَاسِمِ إِنَّا نَسْأَلُكَ عَنْ خَمْسَةِ أَشْيَاءَ فَإِنْ أَنْبَأْتَنَا بِهِنَّ عَرَفْنَا أَنَّكَ نَبِيٌّ وَاتَّبَعْنَاكَ فَأَخَذَ عَلَيْهِمْ مَا أَخَذَ إِسْرَائِيلُ عَلَى بَنِيهِ إِذْ قَالُوا { اللَّهُ عَلَى مَا نَقُولُ وَكِيلٌ } قَالَ هَاتُوا قَالُوا أَخْبَرْنَا عَنْ عَلَامَةِ النَّبِيِّ قَالَ تَنَامُ عَيْنَاهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ قَالُوا أَخْبَرْنَا كَيْفَ تُؤْتَى الْمَرْأَةُ وَكَيْفَ تُذَكَّرُ قَالَ يَلْتَقِي الْمَاءُ إِنْ فَإِذَا عَلَا مَاءَ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ أَذْكَرَتْ وَإِذَا عَلَا مَاءَ الْمَرْأَةِ أَنْثَتْ قَالُوا أَخْبَرْنَا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ قَالَ كَانَ يَشْتَكِي عِرْقَ النِّسَاءِ فَلَمْ يَجِدْ شَيْئًا يُلَاقِمُهُ إِلَّا الْبَانَ كَذَا وَكَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ أَبِي قَالَ بَعْضُهُمْ يَعْنِي الْبَابِلَ فَحَرَّمَ لِحُومَهَا قَالُوا صَدَقْتَ قَالُوا أَخْبَرْنَا مَا هَذَا الرَّعْدُ قَالَ مَلَكٌ مِنْ مَلَائِكَةِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

³⁷⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 159-160.

³⁷⁵ Ahmed, *Müsned*, V. 354.

³⁷⁶ Ahmed, *Müsned*, V. 359.

مُوكَلَّ بالسَّحَابِ بِيَدِهِ أَوْ فِي يَدِهِ مَخْرَاقٌ مِنْ نَارٍ يَزْجُرُ بِهِ السَّحَابَ يَسُوقُهُ حَيْثُ أَمَرَ اللَّهُ قَالُوا فَمَا هَذَا الصَّوْتُ الَّذِي يُسْمَعُ قَالَ صَوْتُهُ قَالُوا صَدَقْتَ إِنَّمَا بَقِيَتْ وَاحِدَةٌ وَهِيَ الَّتِي تُبَايِعُكَ إِنْ أَخْبَرْتَنَا بِهَا فَإِنَّهُ لَيْسَ مِنْ نَبِيِّ إِلَّا لَهُ مَلَكٌ يَأْتِيهِ بِالْخَبَرِ فَأَخْبَرْنَا مَنْ صَاحِبُكَ قَالَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالُوا جِبْرِيلُ ذَاكَ الَّذِي يَنْزِلُ بِالْحَرْبِ وَالْقِتَالِ وَالْعَذَابِ عَدُوُّنَا لَوْ قُلْتَ مِيكَائِيلَ الَّذِي يَنْزِلُ بِالرَّحْمَةِ وَالنَّبَاتِ وَالْقَطْرِ لَكَانَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ { مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ } إِلَى آخِرِ الْآيَةِ

“...Bir grup Yahudi, Peygamber Aleyhisselam’a gelerek erkek ve dişinin nasıl oluştuğunu sordular. Bunun üzerine Peygamber Aleyhisselam: ‘Erkeğin menisi (sperma) ve kadınının menisi biraraya gelir. Erkeğin menisi kadının menisine galip gelip öne geçerse; çocuk erkek olur. Eğer kadının menisi erkeğin menisine galip gelip öne geçerse; çocuk kız olur...’³⁷⁷

İbn Abbas’tan gelen bu rivayetin tariki şu şekildedir:

Ahmed b. Hanbel> Ebû Ahmed (Muhammed b. Abdillâh ez-Zübeyrî)> Abdullah b. Velîd el-İclî> Bükeyr b. Şihâb> Saîd b. Cübeyr> (Abdullah) İbn Abbas> Rasûlullah³⁷⁸

İbn Abbas’tan gelen diğer hadis ve tariki de şu şekildedir:

حَدَّثَنَا هَاشِمُ بْنُ الْقَاسِمِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ حَدَّثَنَا شَهْرٌ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ حَضَرَتْ عَصَابَةُ مِنَ الْيَهُودِ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا فَقَالُوا يَا أَبَا الْقَاسِمِ حَدَّثْنَا عَنْ خِلَالٍ نَسْأَلُكَ عَنْهُمْ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا نَبِيٌّ قَالَ سَلُونِي عَمَّا شِئْتُمْ وَلَكِنْ اجْعَلُوا لِي ذِمَّةَ اللَّهِ وَمَا أَخَذَ يَعْقُوبُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَنِيهِ لَنْ حَدَّثُكُمْ شَيْئًا فَعَرَفْتُمُوهُ لَتَتَابِعُنِي عَلَى الْإِسْلَامِ قَالُوا فَذَلِكَ لَكَ قَالَ فَسَلُونِي عَمَّا شِئْتُمْ قَالُوا أَخْبَرْنَا عَنْ أَرْبَعٍ خِلَالٍ نَسْأَلُكَ عَنْهُمْ أَخْبَرْنَا أَيُّ الطَّعَامِ حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنْزَلَ التَّوْرَةُ وَأَخْبَرْنَا كَيْفَ مَاءُ الْمَرْأَةِ وَمَاءُ الرَّجُلِ كَيْفَ يَكُونُ الذَّكْرُ مِنْهُ وَأَخْبَرْنَا كَيْفَ هَذَا النَّبِيُّ النَّامِيُّ فِي النَّوْمِ وَمَنْ وَلِيُّهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَالَ فَعَلَيْكُمْ عَهْدُ اللَّهِ وَمِيثَاقُهُ لَنْ أَنَا أَخْبَرْتُكُمْ لَتَتَابِعُنِي قَالَ فَأَعْطُوهُ مَا شَاءَ مِنْ عَهْدٍ وَمِيثَاقٍ قَالَ فَأَنْشَدُكُمْ بِالَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ إِسْرَائِيلَ يَعْقُوبَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مَرَضَ مَرَضًا شَدِيدًا وَطَالَ سَقَمُهُ فَذَرَّ لِلَّهِ نَذْرًا لَنْ شَفَاهُ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ سَقَمِهِ لِيَحْرِمَنَّ أَحَبَّ الشَّرَابِ إِلَيْهِ وَأَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَيْهِ وَكَانَ أَحَبَّ الشَّرَابِ إِلَيْهِ الْبَابِلُ وَأَحَبَّ الطَّعَامِ إِلَيْهِ الْبَابِلُ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَيْهِمْ فَأَنْشَدُكُمْ بِاللَّهِ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ مَاءَ الرَّجُلِ أَبْيَضُ غَلِيظٌ وَأَنَّ مَاءَ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ رَقِيقٌ فَأَيُّهُمَا عَلَا كَانَ لَهُ الْوَلَدُ وَالشَّبَّهَ بِأَذْنِ اللَّهِ إِنْ عَلَا مَاءُ الرَّجُلِ عَلَى مَاءِ الْمَرْأَةِ كَانَ ذَكَرًا بِأَذْنِ اللَّهِ وَإِنْ عَلَا مَاءُ الْمَرْأَةِ عَلَى مَاءِ الرَّجُلِ كَانَ أُنْثَى بِأَذْنِ اللَّهِ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ عَلَيْهِمْ فَأَنْشَدُكُمْ بِالَّذِي أَنْزَلَ التَّوْرَةَ عَلَى مُوسَى هَلْ تَعْلَمُونَ أَنَّ هَذَا النَّبِيَّ النَّامِيَّ تَنَامُ عَيْنَاهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ قَالُوا اللَّهُمَّ نَعَمْ قَالَ اللَّهُمَّ اشْهَدْ قَالُوا وَأَنْتَ الْآنَ فَحَدَّثْنَا مَنْ وَلِيُّكَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَعِنْدَهَا نَجَامُكَ أَوْ نُقَارُفُكَ قَالَ فَإِنَّ وَلِيَّيَ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَلَمْ

³⁷⁷ Ahmed, *Müsned*, I. 274.

³⁷⁸ Ahmed, *Müsned*, I. 274.

يَبْعَثُ اللَّهُ نَبِيًّا قَطُّ إِلَّا وَهُوَ وَلِيُّهُ قَالُوا فَعِنْدَهَا تُفَارِقُكَ لَوْ كَانَ وَلِيُّكَ سِوَاهُ مِنَ الْمَلَائِكَةِ لِتَابِعْنَاكَ وَصَدَقْنَاكَ قَالَ فَمَا يَمْنَعُكُمْ مِنْ أَنْ تُصَدِّقُوهُ قَالُوا إِنَّهُ عَدُوُّنَا قَالَ فَعِنْدَ ذَلِكَ قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ {قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ} فَعِنْدَ ذَلِكَ {يَاْعُوا بِغَضَبِ عَلَى غَضَبِ}

Ahmed b. Hanbel > Hâşim b. el-Kâsım (el-Leysî) > Abdülhamid (b. Behrâm) > Şehr (b. Havşeb el-Eş'arî) > (Abdullah) İbn Abbas > Rasûlullah³⁷⁹

İbn Abbas'tan gelen bu ikinci hadiste ise yine Yahudiler, Rasûlullah (sav)'a erkeğin ve kadının suyunun (menisinin) nasıl olduğunu ve çocuğun cinsiyetinin nasıl oluştuğunu soruyorlar. O (sav) da erkeğin menisinin (sperma) beyaz ve kalın, kadının menisinin ise sarı ve ince olduğunu belirtiyor. Erkeğin menisi kadının menisine galip gelip öne geçerse; Allah'ın izniyle çocuğun erkek; eğer kadının menisi erkeğin menisine galip gelip öne geçerse; Allah'ın izniyle çocuğun kız olacağını bildiriyor.

el-Arnâvût, İbn Abbas'tan gelen bu hadislerin hasen olduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

Bu konuda yukarıda İbn Abbas'tan gelen hadisin benzeri Sevbân b. Bücdüd'den gelmektedir. Bu hadis ve tariki de şu şekildedir:

حَدَّثَنِي الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ الْخَلَوَانِيُّ حَدَّثَنَا أَبُو تَوْبَةَ وَهُوَ الرَّبِيعُ بْنُ نَافِعٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ يَعْنِي ابْنَ سَلَامٍ عَنْ زَيْدِ يَعْنِي أَخَاهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا سَلَامٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو أَسْمَاءَ الرَّحْبِيُّ أَنَّ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَدَّثَهُ قَالَ كُنْتُ قَائِمًا عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَجَاءَ حَبْرٌ مِنْ أَحْبَارِ الْيَهُودِ فَقَالَ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدُ فَدَفَعْتُهُ دَفْعَةً كَادَ يَصْرَعُ مِنْهَا فَقَالَ لِمَ تَدْفَعُنِي فَقُلْتُ أَلَا تَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ إِنَّمَا نَدْعُوهُ بِاسْمِهِ الَّذِي سَمَاهُ بِهِ أَهْلُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اسْمِي مُحَمَّدٌ الَّذِي سَمَانِي بِهِ أَهْلِي فَقَالَ الْيَهُودِيُّ جِئْتُ أَسْأَلُكَ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيَنْفَعُكَ شَيْءٌ إِنْ حَدَّثْتُكَ قَالَ أَسْمَعُ بِأُذُنِي فَتَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِعُودٍ مَعَهُ فَقَالَ سَلْ فَقَالَ الْيَهُودِيُّ أَيْنَ يَكُونُ النَّاسُ {يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتُ} فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هُمْ فِي الظُّلْمَةِ دُونَ الْجِسْرِ قَالَ فَمَنْ أَوَّلُ النَّاسِ إِجَارَةً قَالَ فَقَرَأَ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ الْيَهُودِيُّ فَمَا تُحَفِّتُهُمْ حِينَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ قَالَ زِيَادَةُ كَبِدِ الثُّونِ قَالَ فَمَا غِذَاؤُهُمْ عَلَى إِثْرِهَا قَالَ يُنْحَرُ لَهُمْ ثَوْرُ الْجَنَّةِ الَّذِي كَانَ يَأْكُلُ مِنْ أَطْرَافِهَا قَالَ فَمَا شَرَابُهُمْ عَلَيْهِ قَالَ مِنْ عَيْنٍ فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا قَالَ صَدَقْتَ قَالَ وَجِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنْ شَيْءٍ لَا يَعْلَمُهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الْأَرْضِ إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ رَجُلٌ أَوْ رَجُلَانِ قَالَ يَنْفَعُكَ إِنْ حَدَّثْتُكَ قَالَ أَسْمَعُ بِأُذُنِي قَالَ جِئْتُ أَسْأَلُكَ عَنْ الْوَلَدِ قَالَ مَاءُ الرَّجُلِ أَبْيَضُ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرُ فَإِذَا اجْتَمَعَا فَعَلَا مِنْهُ الرَّجُلُ مِنْهُ الْمَرْأَةُ أَذْكَرَا بِإِذْنِ اللَّهِ وَإِذَا عَلَا مِنْهُ الْمَرْأَةُ مِنْهُ الرَّجُلُ أَنَا بِيَدِنِ اللَّهِ قَالَ الْيَهُودِيُّ لَقَدْ صَدَقْتَ وَإِنَّكَ لَنَبِيٌّ ثُمَّ انْصَرَفَ فَذَهَبَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَقَدْ سَأَلَنِي هَذَا عَنْ الَّذِي سَأَلَنِي عَنْهُ وَمَا لِي عِلْمٌ بِشَيْءٍ مِنْهُ حَتَّى أَتَانِي اللَّهُ بِهِ

³⁷⁹ Ahmed, *Müsned*, I. 278.

³⁸⁰ Ahmed, *Müsned*, I. 274-278.

Müslim> el-Hasen b. Ali el-Hulvânî > Ebû Tevbe er-Rebî' b. Nâfi' > Muaviye (İbn Sellâm)> Kardeşi Zeyd (b. Sellâm el-Hubşî)> Ebû Sellâm (el-Esved el-Hubşî)> Ebû Esma er-Rahabî> Sevbân (b. Bücdüd) (Mevla Rasûlillah)> Rasûlullah³⁸¹

Rahimlerde olanı gayb kapsamında ele alan hadisler de vardır. Bu hadislerle örnek olarak şunları sıralayabiliriz:

حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مَعْنٌ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ لَا يَعْلَمُ مَا فِي عَدِ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطَرُ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ وَلَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللَّهُ

“Gaybın anahtarları beştir. Bunları Allah’tan başkası bilemez. Yarın ne olacağını Allah’tan başkası bilemez. Rahimlerin sakladığı en küçük bir şeyi Allah’tan başkası bilemez. Yağmurun ne zaman (ve ne kadar) yağacağını Allah’tan başkası bilemez. Hiç kimse nerede (ve ne zaman) öleceğini bilemez. Kıyametin ne zaman kopacağını da Allah’tan başka hiç kimse bilemez buyurmuştur.”³⁸²

Bu hadisin tariki ve bu konudaki diğer hadisler şu şekildedir:

1. *Buhârî> İbrahim b. el-Münzir> Ma'n (b. İsa)> Mâlik (b. Enes)> Abdullah b. Dinar> (Abdullah) İbn Ömer> Rasûlullah³⁸³*

Abdullah b. Ömer'den Gelen Rivayetler

حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلَالٍ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ دِينَارٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا اللَّهُ لَا يَعْلَمُ مَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَا فِي عَدِ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى يَأْتِي الْمَطَرُ أَحَدٌ إِلَّا اللَّهُ وَلَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِلَّا اللَّهُ وَلَا يَعْلَمُ مَتَى تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا اللَّهُ

2. *Buhârî> Halid b. Mahled> Süleyman b. Bilâl> Abdullah b. Dînâr> (Abdullah) İbn Ömer> Rasûlullah³⁸⁴*

³⁸¹ Müslim, Hayz, 34.

³⁸² Buhârî, Tefsir (Ra'd), 1.

³⁸³ Buhârî, Tefsir (Ra'd), 1.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ {مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ} خَمْسٌ {إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا
فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَآذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ} إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

3. Buhârî> Abdülaziz b. Abdillâh> İbrahim b. Sa'd> (Muhammed) İbn Şihâb>
Sâlim b. Abdillâh (el-Adevî)> Babası (Abdullah b. Ömer el-Adevî)>
Rasûlullah³⁸⁵

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ حَدَّثَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ زَيْدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ
أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَفَاتِيحُ الْغَيْبِ خَمْسٌ ثُمَّ قَرَأَ { إِنَّ اللَّهَ
عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ... }

4. Buhârî> Yahya b. Süleyman> (Abdullah) İbn Vehb> Ömer b. Muhammed b.
Zeyd b. Abdillâh b. Ömer> Babası (Muhammed b. Zeyd)> Ömer b. Abdillâh
(el-Adevî)> Rasûlullah³⁸⁶

3.1.2.4. Ceninin Anne Babaya Benzemesiyle İlgili Hadisler

Kadın ve erkek menilerinin bir araya gelmesi durumunda hangisi öne geçerse benzerliğin anne babaya ya da dayı amcaya olacağını ifade eden hadisler vardır. Anne babaya benzerliği ifade eden rivayetler Enes b. Mâlik'ten dayı amcaya benzerliği ifade eden rivayetler de Hz. Âişe'den gelmektedir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

Anne babaya benzerliği ifade eden rivayetler:

Enes b. Mâlik'den Gelen Rivayetler

حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ أَتَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَقْدَمَةَ الْمَدِينَةِ
فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ ثَلَاثِ خِصَالٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا نَبِيٌّ قَالَ سَلْ قَالَ مَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ وَمَا أَوَّلُ مَا
يَأْكُلُ مِنْهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَمِنْ أَيْنَ يُشْبِهُ الْوَلَدُ أَبَاهُ وَأُمَّهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبِرْنِي بِهِنَّ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ
السَّلَامُ أَنفَا قَالَ ذَلِكَ عَذُوُّ الْيَهُودِ مِنَ الْمَلَانِكَةِ قَالَ أَمَّا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَخْرُجُ مِنَ الْمَشْرِقِ فَتَحْشُرُ النَّاسَ إِلَى
الْمَغْرِبِ وَأَمَّا أَوَّلُ مَا يَأْكُلُ مِنْهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ زِيَادَةُ كَبِدِ حَوْتٍ وَأَمَّا شَبَهُ الْوَلَدِ أَبَاهُ وَأُمَّهُ فَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ
نَزَعَ إِلَيْهِ الْوَلَدُ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ مَاءَ الرَّجُلِ نَزَعَ إِلَيْهَا قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ يَا

³⁸⁴ Buhârî, Tevhid, 4.

³⁸⁵ Buhârî, Tefsir (En'am), 1.

³⁸⁶ Buhârî, Tefsir (Lokman), 2.

رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْيَهُودَ قَوْمٌ بُهَتُوا وَإِنَّهُمْ إِنْ يَعْلَمُوا بِإِسْلَامِي يَبْهَتُونِي عِنْدَكَ فَأَرْسِلْ إِلَيْهِمْ فَاسْأَلْهُمْ عَنِّي أَيُّ رَجُلٍ ابْنُ سَلَامٍ فَيُكِّمُ قَالَ فَأَرْسَلَ إِلَيْهِمْ فَقَالَ أَيُّ رَجُلٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ فَيُكِّمُ قَالُوا خَيْرُنَا وَابْنُ خَيْرِنَا وَعَالِمُنَا وَابْنُ عَالِمِنَا وَأَفْقَهُنَا وَابْنُ أَفْقَهُنَا قَالَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ تُسَلِّمُونَ قَالُوا أَعَادَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ قَالَ فَخَرَجَ ابْنُ سَلَامٍ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا شَرُّنَا وَابْنُ شَرِّنَا وَجَاهِلُنَا وَابْنُ جَاهِلِنَا فَقَالَ ابْنُ سَلَامٍ هَذَا الَّذِي كُنْتُ أَتَخَوَّفُ مِنْهُ

“... Çocuğun anne ve babasına benzerliğine gelince erkeğin suyu, kadının suyundan öne geçerse çocuk babaya; kadının suyu, erkeğin suyundan öne geçerse çocuk anneye benzer...”³⁸⁷

Bu hadisin tariki ve konuyla ilgili diğer hadisler şu şekildedir:

1. Ahmed b. Hanbel> İbn Ebî Adiy (Muhammed b. İbrahim es-Sülemî)> Humeyd (b. Ebî Humeyd et-Tavîl)> Enes (b. Mâlik)> Rasûlullah³⁸⁸

حَدَّثَنَا يَزِيدُ أَخْبَرَنَا سَعِيدٌ وَابْنُ جَعْفَرٍ قَالَ حَدَّثَنَا سَعِيدُ الْمَعْنَى عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ سَأَلَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ امْرَأَةٍ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَأَتْ ذَلِكَ مِنْكِ فَانْزِلَتْ فَلْتَعْتَسِلْ قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ أَوْ يَكُونُ ذَلِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ مَاءُ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرٌ رَقِيقٌ فَأَيُّهُمَا سَبَقَ أَوْ عَلَا أَشْبَهُهُ الْوَلَدُ

2. Ahmed b. Hanbel> Yezid (b. Harun el-Vâsûtî)> Saîd (b. Ebî Arûbe el-Adevî)-İbn Ca'fer (Muhammed b. Ca'fer el-Hezelî)> Saîd (b. Ebî Arûbe el-Adevî)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Enes b. Mâlik> Rasûlullah³⁸⁹

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ بَلَغَهُ مَقْدَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَأَتَاهُ فَسَأَلَهُ عَنْ أَشْيَاءَ قَالَ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ أَشْيَاءَ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا نَبِيٌّ قَالَ مَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ وَمَا أَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَمَا بَالُ الْوَلَدِ يَنْزِعُ إِلَى أَبِيهِ وَالْوَلَدُ يَنْزِعُ إِلَى أُمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي بِهِنَ جَبْرِيلُ أَنَا قَالَ ابْنُ سَلَامٍ فَذَلِكَ عَدُوُّ الْيَهُودِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَالَ أَمَّا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُهُمْ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَى الْمَغْرِبِ وَأَوَّلُ طَعَامٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ زِيَادَةُ كَبِدِ حَوْتٍ وَأَمَّا الْوَلَدُ فَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ نَزَعَ الْوَلَدُ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ مَاءَ الرَّجُلِ نَزَعَتْ الْوَلَدُ

3. Ahmed b. Hanbel> İsmail (b. Ulye el-Esedî)> Humeyd (b. Ebî Humeyd et-Tavîl)> Enes (b. Malik)> Rasûlullah³⁹⁰

³⁸⁷ Ahmed, Müsned, III. 108.

³⁸⁸ Ahmed, Müsned, III. 108.

³⁸⁹ Ahmed, Müsned, III. 121.

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ تَرَى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ سَأَلَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَى الْمَرْأَةِ مَا يَرَى الرَّجُلُ فِي مَنَامِهَا فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَتْ مَا يَرَى الرَّجُلُ يَعْنِي الْمَاءَ فَلْتَتَّعَسِلْ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ رَفِيقٌ أَصْفَرٌ فَمِنْ قَالَتْ أُمَّ سُلَيْمَةُ أَوْ يَكُونُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ أَيُّهُمَا سَبَقَ أَوْ عَلَا قَالَ سَعِيدٌ نَحْنُ نَشْكُ يَكُونُ الشَّبَبُ

4. *Ahmed b. Hanbel* > *Abdū'l-A'la* (b. *Abdū'l-A'la el-Kureṣī*) > *Saīd* (b. *Ebī Arūbe el-Adevī*) > *Katāde* (b. *Diāme es-Sedūsī*) > *Enes b. Mālik* > *Rasūlullah*³⁹¹

حَدَّثَنَا عَفَانُ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ أَخْبَرَنَا ثَابِتٌ وَحُمَيْدٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ لَمَّا قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ أَخْبَرَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ بِقُدُومِهِ وَهُوَ فِي نَحْلِهِ فَأَتَاهُ فَقَالَ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ أَشْيَاءَ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا نَبِيٌّ فَإِنْ أَخْبَرْتَنِي بِهَا آمَنْتُ بِكَ وَإِنْ لَمْ تَعْلَمْهُمْ عَرَفْتُ أَنَّكَ لَسْتَ بِنَبِيٍّ قَالَ فَسَأَلَهُ عَنْ الشَّبَبِ وَعَنْ أَوَّلِ شَيْءٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَعَنْ أَوَّلِ شَيْءٍ يَحْشُرُ النَّاسَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَخْبَرْتَنِي بِهِنَّ جَبْرِيلُ أَتَقَا قَالَ ذَلِكَ عَدُوُّ الْيَهُودِ قَالَ أَمَّا الشَّبَبُ إِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ ذَهَبَ بِالشَّبَبِ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ مَاءَ الرَّجُلِ ذَهَبَتْ بِالشَّبَبِ وَأَمَّا أَوَّلُ شَيْءٍ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فَرِيَادَةُ كَبِدِ الْحَوْتِ وَأَمَّا أَوَّلُ شَيْءٍ يَحْشُرُ النَّاسَ فَتَارٌّ تَخْرُجُ مِنْ قَبْلِ الْمَشْرِقِ فَتَحْشُرُهُمْ إِلَى الْمَغْرِبِ فَأَمَنْ وَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ ابْنُ سَلَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْيَهُودَ قَوْمٌ بُهَتَ وَإِنَّهُمْ إِنْ سَمِعُوا بِإِسْلَامِي يَبْهَتُونِي فَأَخْبِنِي عِنْدَكَ وَابْعَثْ إِلَيْهِمْ فَتَسْأَلُهُمْ عَنِّي فَخَبَّاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَبَعَثَ إِلَيْهِمْ فَجَاءُوا فَقَالَ أَيُّ رَجُلٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ فِيكُمْ قَالُوا هُوَ خَيْرُنَا وَابْنُ خَيْرِنَا وَسَيِّدُنَا وَابْنُ سَيِّدِنَا وَعَالِمُنَا وَابْنُ عَالِمِنَا فَقَالَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ تُسَلِّمُونَ فَقَالُوا أَعَادَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالَ يَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ اخْرُجْ إِلَيْهِمْ فَأَخْبِرْهُمْ فَخَرَجَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ فَقَالُوا أَشْرُنَا وَابْنُ أَشْرِنَا وَجَاهِلُنَا وَابْنُ جَاهِلِنَا فَقَالَ ابْنُ سَلَامٍ قَدْ أَخْبَرْتُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّ الْيَهُودَ قَوْمٌ بُهَتَ

5. *Ahmed b. Hanbel* > *Affān* (b. *Muslim el-Bāhili*) > *Hammād* (b. *Seleme el-Basrī*) > *Sābit* (b. *Eslem el-Bünānī*) - *Humeyd* (b. *Ebī Humeyd et-Tavīl*) > *Enes b. Mālik* > *Rasūlullah*³⁹²

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ أَنَّ أُمَّهُ أُمَّ سُلَيْمٍ سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَتْ الْمَرْأَةُ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ فَقَالَ إِذَا رَأَتْ ذَلِكَ فِي مَنَامِهَا فَلْتَتَّعَسِلْ فَقَالَتْ أُمَّ سُلَيْمَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاسْتَحْيَيْتُ أَوْ يَكُونُ هَذَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَعَمْ فَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَبُ مَاءُ الرَّجُلِ أَبْيَضٌ غَلِيظٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ أَصْفَرٌ رَفِيقٌ فَمِنْ أَيُّهُمَا سَبَقَ أَوْ عَلَا يَكُونُ الشَّبَبُ

³⁹⁰ Ahmed, *Mūsneḍ*, III. 189.

³⁹¹ Ahmed, *Mūsneḍ*, III. 199.

³⁹² Ahmed, *Mūsneḍ*, III. 271.

6. *Ahmed b. Hanbel* > *Muhammed b. Ca'fer (el-Hezeli)* > *Saïd (b. Ebî Arûbe el-Adevî)* > *Katâde (b. Diâme es-Sedûsi)* > *Enes b. Mâlik* > *Rasûlullah*³⁹³

حَدَّثَنِي حَامِدُ بْنُ عُمَرَ عَنْ بَشْرِ بْنِ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ حَدَّثَنَا أَنَسٌ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ بَلَغَهُ مَقْدَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَأَتَاهُ يَسْأَلُهُ عَنْ أَشْيَاءَ فَقَالَ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ ثَلَاثٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا نَبِيٌّ مَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ وَمَا أَوَّلُ طَعَامِ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ وَمَا بَالُ الْوَلَدِ يَنْزِعُ إِلَى أَبِيهِ أَوْ إِلَى أُمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي بِهِ جَبْرِيلُ أَنِفًا قَالَ ابْنُ سَلَامٍ ذَلِكَ عَدُوُّ الْيَهُودِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَالَ أَمَّا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُهُمْ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَى الْمَغْرِبِ وَأَمَّا أَوَّلُ طَعَامِ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فزِيَادَةُ كَبِدِ الْحَوْتِ وَأَمَّا الْوَلَدُ فَإِذَا سَبَقَ مَاءَ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ نَزَعَ الْوَلَدُ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ مَاءَ الرَّجُلِ نَزَعَتْ الْوَلَدُ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْيَهُودَ قَوْمٌ بُهْتُ فَاسْأَلُهُمْ عَنِّي قَبْلَ أَنْ يَعْلَمُوا بِإِسْلَامِي فَجَاءَتِ الْيَهُودُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ رَجُلٍ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ فِيكُمْ قَالُوا خَيْرُنَا وَابْنُ خَيْرِنَا وَأَفْضَلُنَا وَابْنُ أَفْضَلِنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ قَالُوا أَعَادَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ فَأَعَادَ عَلَيْهِمْ فَقَالُوا مِثْلَ ذَلِكَ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ عَبْدُ اللَّهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا شَرُّنَا وَابْنُ شَرِّنَا وَتَتَقَصُّوهُ قَالَ هَذَا كُنْتُ أَخَافُ يَا رَسُولَ اللَّهِ

7. *Buhârî* > *Hamid b. Ömer (es-Sekafî)* > *Bişr b. el-Mufaddal (er-Rakâşî)* > *Humeyd (b. Ebî Humeyd et-Tavîl)* > *Enes (b. Malik)* > *Rasûlullah*³⁹⁴

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ بَكْرِ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسٍ قَالَ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ سَلَامٍ بِقُدُومِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي أَرْضٍ يَخْتَرِفُ فَاتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ إِنِّي سَأَلْتُكَ عَنْ ثَلَاثٍ لَا يَعْلَمُهُنَّ إِلَّا نَبِيٌّ فَمَا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ وَمَا أَوَّلُ طَعَامِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَمَا يَنْزِعُ الْوَلَدُ إِلَى أَبِيهِ أَوْ إِلَى أُمِّهِ قَالَ أَخْبَرَنِي بِهِنَّ جَبْرِيلُ أَنِفًا قَالَ جَبْرِيلُ قَالَ نَعَمْ قَالَ ذَلِكَ عَدُوُّ الْيَهُودِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ فَقَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ {مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجَبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ} أَمَّا أَوَّلُ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ فَنَارٌ تَحْشُرُ النَّاسَ مِنَ الْمَشْرِقِ إِلَى الْمَغْرِبِ وَأَمَّا أَوَّلُ طَعَامِ يَأْكُلُهُ أَهْلُ الْجَنَّةِ فزِيَادَةُ كَبِدِ حَوْتٍ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَ الْمَرْأَةِ نَزَعَ الْوَلَدُ وَإِذَا سَبَقَ مَاءُ الْمَرْأَةِ نَزَعَتْ الْوَلَدُ قَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ الْيَهُودَ قَوْمٌ بُهْتُ وَإِنَّهُمْ إِنْ يَعْلَمُوا بِإِسْلَامِي قَبْلَ أَنْ تَسْأَلَهُمْ يَبْهَتُونِي فَجَاءَتِ الْيَهُودُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَيُّ رَجُلٍ عَبْدُ اللَّهِ فِيكُمْ قَالُوا خَيْرُنَا وَابْنُ خَيْرِنَا وَسَيِّدُنَا وَابْنُ سَيِّدِنَا قَالَ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَسْلَمَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ سَلَامٍ قَالُوا أَعَادَهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ فَخَرَجَ عَبْدُ اللَّهِ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالُوا شَرُّنَا وَابْنُ شَرِّنَا وَانْتَقَصُوهُ قَالَ فَهَذَا الَّذِي كُنْتُ أَخَافُ يَا رَسُولَ اللَّهِ

8. *Buhârî* > *Abdullah b. Münir (el-Mervezî)* > *Abdullah b. Bekr* > *Humeyd (b. Ebî Humeyd et-Tavîl)* > *Enes (b. Malik)* > *Rasûlullah*³⁹⁵

³⁹³ Ahmed, *Müsned*, III. 282.

³⁹⁴ Buhârî, *Menâkıb*, 51.

³⁹⁵ Buhârî, *Tefsir (Bakara)*, 5.

حَدَّثَنَا عَبَّاسُ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ حَدَّثَهُمْ أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ حَدَّثَتْ أَنَّهَا سَأَلَتْ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَتْ ذَلِكَ الْمَرْأَةُ فَلْتَعْتَسِلْ فَقَالَتْ أُمُّ سُلَيْمٍ وَاسْتَحْيَيْتُ مِنْ ذَلِكَ قَالَتْ وَهَلْ يَكُونُ هَذَا فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ فَمِنْ أَيْنَ يَكُونُ الشَّبَهُ إِنَّ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ فَمِنْ أَيِّهِمَا عَلَا أَوْ سَبَقَ يَكُونُ مِنْهُ الشَّبَهُ

9. Müslim> Abbas b. el-Velîd> Yezid b. Zürey'> Saîd (b. Ebî Arûbe el-Adevî)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Enes b. Mâlik> Rasûlullah³⁹⁶

أَخْبَرَنَا إِسْحَقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ قَالَ أَنْبَأَنَا عَبْدُهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ فَأَيُّهُمَا سَبَقَ كَانَ الشَّبَهُ

10. Nesâî> İshak b. İbrahim (İshak b. Râhûye el-Mervezî)> Abde (b. Süleyman el-Kûfî)> Saîd (b. Ebî Arûbe el-Adevî)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Enes (b. Malik)> Rasûlullah³⁹⁷

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ وَعَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي عَرُوبَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ أُمَّ سُلَيْمٍ سَأَلَتْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْمَرْأَةِ تَرَى فِي مَنَامِهَا مَا يَرَى الرَّجُلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَأَتْ ذَلِكَ فَانْزِلَتْ فَعَلَيْهَا الْغُسْلُ فَقَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيْكُونُ هَذَا قَالَ نَعَمْ مَاءَ الرَّجُلِ غَلِيظٌ أَبْيَضٌ وَمَاءُ الْمَرْأَةِ رَقِيقٌ أَصْفَرُ فَأَيُّهُمَا سَبَقَ أَوْ عَلَا أَشَبَّهُهُ الْوَلَدُ

11. İbn Mâce> Muhammed b. el-Müsennâ (el-Anezî)> İbn Ebî Adiy (Muhammed b. İbrahim es-Sülemî)- Abdü'l-A'la (b. Abdü'l-A'la el-Kureşî)> Saîd b. Ebî Arûbe (el-Adevî)> Katâde (b. Diâme es-Sedûsî)> Enes (b. Malik)> Rasûlullah³⁹⁸

Yukarıdaki rivayetlerin bir kısmında erkek ve kadın menilerinin nitelikleri (erkeğin suyu beyaz ve kalın, kadının suyu sarı ve ince) belirtilerek bunların hangisi öne geçer veya üstün gelirse çocuğun ona benzeyeceği belirtilmiştir.³⁹⁹ Diğer kısımda ise menilerin nitelikleri belirtilmeden bunların hangisi öne geçerse benzerliğin de ona

³⁹⁶ Müslim, Hayz, 30.

³⁹⁷ Nesâî, Taharet, 132.

³⁹⁸ İbn Mâce, Taharet, 107.

³⁹⁹ Ahmed, *Müsned*, III. 121- 199- 282; Müslim, Hayz, 30; Nesâî, Taharet, 132; İbn Mâce, Taharet, 107.

olacağı ifade edilmiştir.⁴⁰⁰ Dolayısıyla bu rivayetlerde çocuğun benzerliği menilerin birleşim anında birbirlerine üstünlük kurmalarına bağlanmıştır.

Nevevî, hadiste geçen “benzerlik nereden?” buyruğunun çocuğun hem erkeğin, hem kadının suyundan doğduğu ve hangisi daha galip gelirse ona benzediği anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁴⁰¹

Dayı amcaya benzerliği ifade eden rivayetler ise şu şekildedir:

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ زَكَرِيَّا عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ عَنْ مُسَافِعِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْحَجَبِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَغْتَسِلُ الْمَرْأَةُ إِذَا احْتَلَمَتْ وَأَبْصَرَتْ الْمَاءَ فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ تَرَبَّتْ يَدَاكَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعِيهَا وَهَلْ يَكُونُ الشَّبَهُ إِلَّا مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ إِذَا عَلَا مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أَشْبَهَ أَخْوَالَهُ وَإِذَا عَلَا مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أَشْبَهَهُ

“Bir hanım Rasûlullah’a, kadın ihtilam olur da suyu görürse yıkanır mı? diye sordu. Rasûlullah: Evet cevabını verdi. Hz. Aîşe kadına, Allah hayrını versin deyince Peygamber bırak onu. Benzerlik bundan başka bir sebepten mi olur? Kadının suyu erkeğin suyuna üstün gelince çocuk dayılarına benzer, erkeğin suyu kadınınkine galip gelince çocuk amcalarına benzer buyurdu.”⁴⁰²

Bu rivayetin tarikleri de şu şekildedir:

Âişe’den Gelen Rivayetler

1. Ahmed b. Hanbel> Kuteybe (b. Saîd es-Sekafî)> Yahya (b. Zekeriya el-Hemdânî)> Babası (Zekeriya b. Ebî Zâide)> Mus‘ab b. Şeybe> Müsâfi‘ b. Abdillâh b. Şeybe el-Hacebî el-Abderî> Urve b. Zübeyr> Âişe> Rasûlullah⁴⁰³

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى الرَّازِيُّ وَسَهْلُ بْنُ عَثْمَانَ وَأَبُو كُرَيْبٍ وَالْقَافُ لَأَبِي كُرَيْبٍ قَالَ سَهْلٌ حَدَّثَنَا وَقَالَ الْآخَرَانِ أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي زَائِدَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ شَيْبَةَ عَنْ مُسَافِعِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ امْرَأَةً قَالَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَلْ تَغْتَسِلُ الْمَرْأَةُ إِذَا احْتَلَمَتْ وَأَبْصَرَتْ الْمَاءَ فَقَالَ نَعَمْ فَقَالَتْ لَهَا عَائِشَةُ تَرَبَّتْ يَدَاكَ وَأَلَّتْ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَعِيهَا وَهَلْ يَكُونُ الشَّبَهُ إِلَّا مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ إِذَا عَلَا مَاؤُهَا مَاءَ الرَّجُلِ أَشْبَهَ الْوَلَدُ أَخْوَالَهُ وَإِذَا عَلَا مَاءُ الرَّجُلِ مَاءَهَا أَشْبَهَ أَعْمَامَهُ

⁴⁰⁰ Ahmed, *Müsned*, III. 108- 189- 271; Buhârî, Menâkıb, 51; Buhârî, Tefsir (Bakara), 5.

⁴⁰¹ Nevevî, *el-Minhâc*, III. 222.

⁴⁰² Ahmed, *Müsned*, VI. 92.

⁴⁰³ Ahmed, *Müsned*, VI. 92.

2. *Müslim> İbrahim b. Musa er-Râzî (et-Temîmî)- Sehl b. Osman- Ebû Küreyb (Muhammed b. el-Alâ' el-Hemdânî)> İbn Ebî Zâide (Yahya b. Zekeriya el-Hemdânî)> Babası (Zekeriya b. Ebî Zâide)> Mus'ab b. Şeybe> Müsâfi' b. Abdillâh (b. Şeybe el-Abderî)> Urve b. Zübeyr> Âişe> Rasûlullah*⁴⁰⁴

Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in rivayet ettiği bu hadisler ise hemen hemen aynı isnad ve metinle gelmiştir. Senedlerinde yer alan ricalle ilgili genel olarak bir problem gözükmemektedir.

el-Arnâvut hadisin sahih olduğunu ifade etmiştir.⁴⁰⁵

Bu hadislerde, kadın ve erkek menilerinin birinin üstün yani galib olma durumuna göre çocuk ya anne tarafına (dayılarına) ya da baba tarafına (amcalarına) benzeyeceği ifade edilmiştir.

⁴⁰⁴ Müslim, Hayz, 33.

⁴⁰⁵ Ahmed, *Müsned*, VI. 92.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ

Ebu'l-Beşer olarak nitelenen ve ilk peygamber olarak kabul edilen Hz. Âdem'in yaratılışı, kendisine ruh üflenmesi ve eşi Hz. Havva'nın yaratılışı tarih boyunca araştırma konusu olmuştur. İlk insan konusu semavî dinlerin dışında mitoloji ve diğer inanışlarda da yerini almıştır. İnsanın yaratılışı, ceninin anne karnında oluşum aşamaları olarak bilimsel araştırmalarda ilgi konusu olmakla birlikte özellikle İslam dini temel kaynaklarında bu konuya ayrı bir önem verilmiştir. Konuyla ilgili bu kaynaklarda oldukça fazla bilgi bulunmaktadır.

Âdem kıssasının önemli bir yer tuttuğu Kur'an-ı Kerim'e göre Hz. Âdem'in yaratılışının diğer insanlarınki gibi olmadığı görülmektedir. İncelediğimiz ayetlerde Hz. Âdem'in yaratıldığı madde, çeşitli ayetlerde değişik terimlerle ifade edilmekle birlikte asıl itibariyle topraktır. Konuyla ilgili ayetlerden bu yaratılışın belli bir gelişme seyri takip ettiği ve süresi bilinmemekle birlikte belli bir zaman dilimi içerisinde tamamlandığı sonucu çıkarılmaktadır. Hadislerde ise Hz. Âdem'in yaratılışı aşamalar halinde ayrıntılı olarak yer almamakla birlikte, yaratıldığı toprağın nereden alındığı ve hangi günde yaratıldığına dair bazı rivayetler yer almıştır.

Kur'an'da Hz. Havva'dan Hz. Âdem'in eşi olarak bahsedilmiş olup yaratılışın keyfiyeti konusunda fazla bilgi bulunmamaktadır. İncelediğimiz hadislerde ise Hz. Havva'nın yaratılışı, genel anlamda kadının yaratılışı şeklinde ifade edilmiştir. Bu konuda gelen hadisler “kaburga hadisi” olarak bilinen rivayetlerdir. Bu rivayetlerin iki varyantı vardır: Bunlardan biri “kadınların kaburga kemiğinden yaratıldığını” ifade ederken diğeri de “kadın kaburga kemiği gibidir” şeklinde teşbih ifade etmektedir. Geçmişteki ulemanın yorumlarına baktığımızda onların bu hadisleri birinci şekilde yani kabuğa kemiğinden yaratılma olarak değerlendirdiklerini ve aynı zamanda hadislerde kadının hassas tabiatına vurgu yapıldığını ifade ettiklerini görüyoruz. Son dönemlerde ise bu konudaki hadislerin, kadının kaburga kemiğinden yaratılmasını ifade etmemekle birlikte kadınlara hassas tabiatlarından dolayı iyi davranmayı öğütlediği görüşü ağır basmaktadır. Son dönemdeki bazı araştırmacılar bu hadisin aslının teşbihli olarak gelen versiyonunun olabileceğini vurgulamışlardır.

Âdem ve eşinin yaratılmasından sonra insan nesli onların çocuklarıyla devam etmiştir. Hem hadis hem ayetlerde, insanın anne rahmine düşmesi ve sonrasında

geçirdiği gelişim aşamalarının ve özelliklerinin ayrıntılı ve birbiriyle uyumlu olarak yer aldığını gördük.

Çalışmamızda belli konuları araştırdığımız için o konuyla ilgili sahabeden gelen rivayetleri bir arada ele almaya çalıştık. Rivayetlere bütüncül yaklaşmayı benimseyerek konuyla ilgili aynı sahabiden gelen isnadları ve metinleri bir araya getirip değerlendirme yoluna gittik. Ayrıca konu üzerinden yapılan araştırmalarda Kur'an, Sünnet bütünlüğü içerisinde araştırmanın zorunluluğu bizi Kur'an açısından da konuyu araştırmaya sevketti. Konuyla ilgili geçmişten günümüze değerlendirmeleri de bir araya getirdik.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzâk, (1983), Ebû Bekr es-San'ânî (v. 211/826), *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, Beyrut.
- Ağırman, Cemal, (2001), *Kadının Yaratılışı*, İstanbul.
- Ahmed, Ebû Abdillâh İbn Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (v. 241/855), (trs.), *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâvut, Kahire.
- Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el Hüseyinî (v. 1270/1854), (1987), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l Az'îm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Beyrut.
- Arpağuş, Hatice K., (2010), "Kur'an Perspektifinden Yaratılış İtibariyle Kadına Bakış", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, İstanbul.
- Ateş, Ali Osman, (2000), *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, İstanbul.
- Ateş, Süleyman, (1989), *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul.
- Bedir, Ahmet-Sarsılmaz, Arif, (1998), "Hz. Âdem'in Boyu", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:4.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed (v. 685/1286), (trs.), *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, [Kitâbü Mecdûatin mine't-Tefâsîr içinde], Beyrut.
- Bikâî, Ebû'l-Hasen Bürhânüddîn İbrahim b. Ömer (v. 885/1480), (trs.), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver*, Kahire.
- Bolay, Süleyman Hayri, (1988), "Âdem", *DİA*, İstanbul.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (v. 256/870), (2011), *el-Câmi'u's-Sahîh*, Kahire.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd (v. 400/1009'dan önce), (1979 ve 1999), *es-Sihâh*, Beyrut.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahmân b. el-Fazl (v. 255/869), (2000), *es-Sünen*, Beyrut.
- Demirli, Ekrem, (1988), "Sûret", *DİA*, İstanbul.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (v. 275/889), (1999), *es-Sünen*, Riyâd.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân (v. 745/1344), (1993), *el-Bahru'l-Muhîd*, Beyrut.
- Erdem Mustafa, (2007), *Hazreti Âdem (İlk İnsan)*, Ankara.
- Erul, Bünyamin, (2010), *Hadislerin Dili*, Ankara.

- Esed, Muhammed, (2002), *Kur'ân Mesajı: Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul.
- Fahreddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî (v. 606/1210), (trs.), *Mefâtîhu'l-Ğayb*, y.y.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (v. 817/1415), (1980), *el-Kâmûsu'l-Muhît*, y.y.
- Harman, Ömer Faruk, (1997), "Havvâ", *DİA*, İstanbul.
- Hatiboğlu, M. Said, (1997), "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslim'e Yönelik Eleştirileri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt:10, sayı:1-4, ss. 12.
- Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (v. 405/1014), (1990), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut.
- Hıdır Özcan, (2012), *Yahudi Kültürü ve Hadisler*, İstanbul.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî el-Kazvîni el-Hemedânî (v. 395/1004), (1979), *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüğa*, y.y.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (v. 852/1449), (trs.), *Fethu'l-Bârî*, Beyrut.
- _____,(1989), *Telhîsu'l-Habîr*, y.y.
- _____,(1993), *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (v. 354/965), (1993), *Sahîhu İbn Hibbân bi Tertîbi İbn Belbân*, Beyrut.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî (v. 774/1373), (2000), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Kahire.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (v. 273/887), (2011), *es-Sünen*, Beyrut.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî (v. 711/1311), (trs.), *Lisânü'l-Arab*, Kahire.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (v. 597/1201), (trs.), *Zâdü'l-Mesîr fî 'İlmi't-Tefsîr*, y.y.
- Kahraman, Hüseyin, (2003), "Sûret Hadisi Üzerine Bağlam Esaslı Bir Tahlîl Denemesi", *Hadis Tedkikleri Dergisi*, cilt: 1, sayı: 1.
- Karabulut, Ali Rıza, (trs.), *Tıbb-ı Nebevi*, Ankara.
- Kâsımî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd ed-Dimaşkî (v. 1914), (1957), *Mehâsinü't-Te'vil*, y.y.
- Kaya, Mahmut, (1988), "Sûret", *DİA*, İstanbul.

- Komisyon, (2004), *el-Mu‘cemü’l-Vasît*, Kahire.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh (v. 671/1273), (2006), *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur‘ân*, Beyrut.
- Kutluer, İlhan, (2000), “İnsan”, *DİA*, İstanbul.
- Kuzât, Şeref Mahmut, “Cenine ruh ne zaman verilir?”, çev. Ekrem Keleş, (2002), *Diyanet İlmi Dergi*, cilt: 38, sayı: 2.
- Mâlik, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (v. 179/795), (2011), *el-Muvatta’*, Beyrut.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî (v. 333/944), (2006), *Te‘vîlât’ül-Kur‘ân*, İstanbul.
- Merâğî, Ahmet Mustafa (v. 1952), (1946), *Tefsîru’l-Merâğî*, Mısır.
- Mevdûdî, Ebu’l-A’lâ (v. 1979), (1997), *Tefhîmu’l-Kur‘ân*, çev. Komisyon, İstanbul.
- Miras, Kamil, (1986), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi (IV-XII)*, Ankara.
- Mizzî, Ebü’l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abduirrahmân b. Yûsuf (v. 742/1341), (1980), *Tehzîbu’l-Kemal*, Beyrut.
- Mübârekfûrî, Ebü’l-Ülâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm (v. 1935), (trs.), *Tuhfetü’l-Ahvezî Şerhu Câmi‘it-Tirmizî*, y.y.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (v. 261/875), (2012), *el-Cami‘u’s-Sahîh*, Beyrut.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî (v. 303/915), (1999), *es-Sünen*, Riyâd.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahya b. Şeref b. Mürî (v. 676/1277), (trs.), *el-Minhâc*, Beyrut.
- Öztürk, Mustafa, (2008), *Kur‘ân’ın Mutezilî Yorumu*, Ankara.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal (v. V/XI. yüzyılın ilk çeyreği), (trs.), *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur‘ân*, Beyrut.
- Smith-Haddad, Jane I. -Yvonne Y.,(1992), “Havva: İslâmî Kadın İmajı”, *İslâmî Araştırmalar* [çev. Yasin Aktay], Cilt: 6, Sayı: 1.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed es-San‘ânî el-Yemenî (v. 1250/1834), (1994), *Fethu’l-Kadîr*, y.y.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin (v. 1981), (1974), *el-Mîzân*, y.y.
- Taberânî, Ebü’l-Kâsım Müsnidü’d-dünyâ Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (v. 360/971), (1983), *el-Mu‘cemu’l-Kebîr*, Musul.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî (v. 310/923), (1995), *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, y.y.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (v. 279/892), (2011), *el-Câmiu's-Sahîh (es-Sünen)*, Beyrut.
- Uzunpostalıcı, Mustafa, (1993), "Cenin", *DİA*, İstanbul.
- Ünal, İ. Hakkı, (1997), "Seçmeci ve Eleştirel Yaklaşım veya Hz. Peygamber'i (s.a.v) Anlamak", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt:10, sayı:1-4, ss. 42-58.
- Wedûd, Âmine, (2005), *Kur'ân ve Kadın*, çev. Nazife Şişman, İstanbul.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vasîtî (v. 1206/1791), (1987), *Tâcu'l-Arûs*, Kuveyt.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (v. 538/1144), (2005), *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Fatma AKTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi : Adana– 02.01.1987
Medenî Durumu : Bekâr
Adres : Çınarlı Mah. Akif Palalı Cad. 1672 Sok. No: 3/1
Sarıçam / ADANA
E-posta : fatmaaktas@outlook.com.tr

EĞİTİM DURUMU

Yüksek Lisans : 2009-2013, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.
Lisans : 2004-2008, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
İlköğretim DKAB Ankara.
Ortaöğrenim : 2000-2004, Adana Anadolu İmam Hatip Lisesi, Adana.
YABANCI DİL : İngilizce, Arapça.